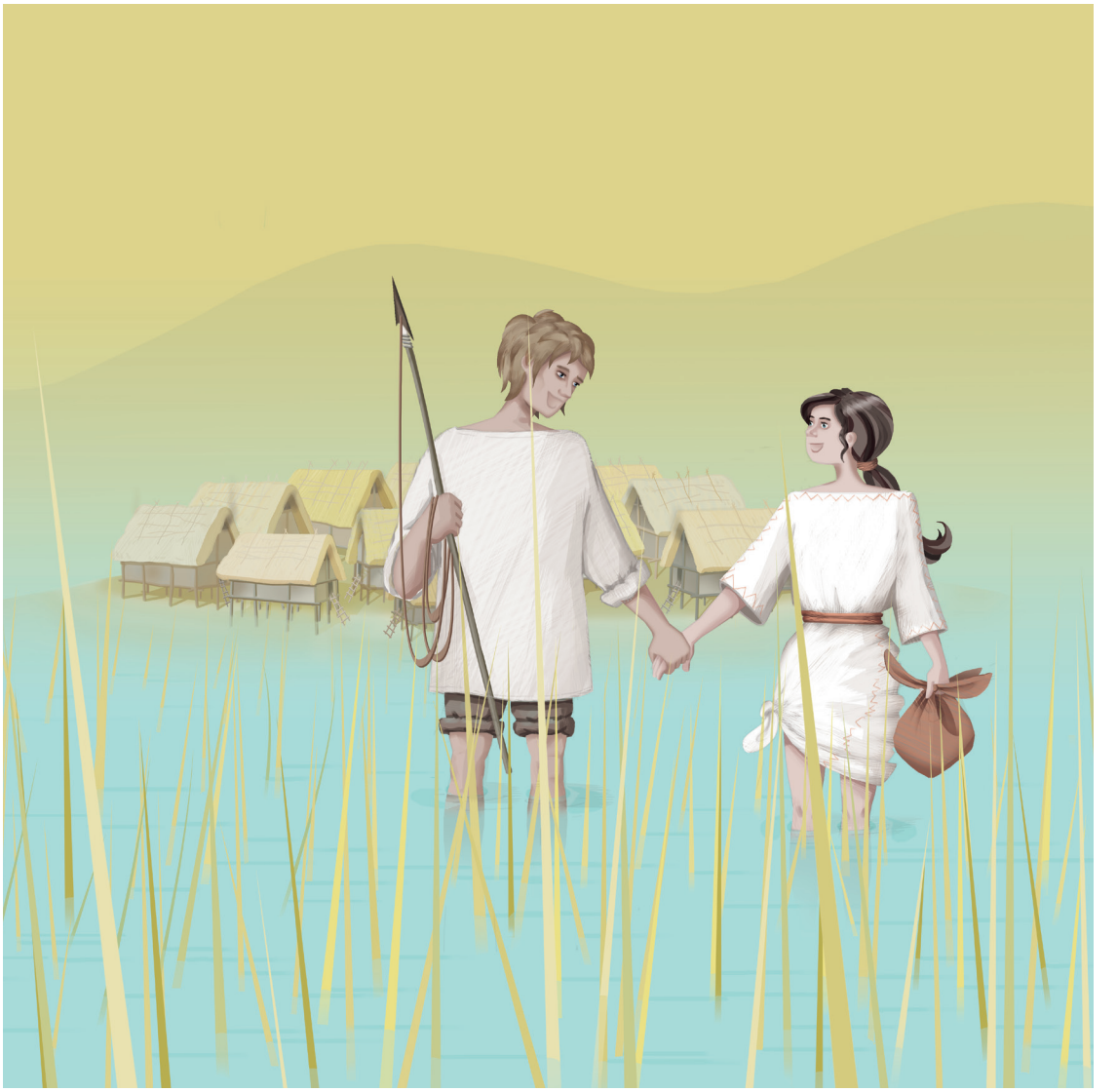
ZVON

2 • 2016

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNIK • Jernej Šček: **Življenjski koraki slovenske šole v Italiji**

SMER LITERATURA • Sitar • Petelinek Hohler • Urbanija • Šedivy

IZ ZGODOVINE MOHORJEVE DRUŽBE • **Desetletja razvoja in rasti do 1. svetovne vojne**

POGOVOR • **Miroslav Košuta**

ESEJ • Robert Petkovšek: **Reči besedo Bog**

MATURITETNI ESEJ • Eva Kržišnik: **»Tako je naše malo pasje življenje«**

ESEJ • Ignacij Voje: **O usodi naših rojakov v turški sužnosti**

PORTRET • **Janez Jalen**

PREDBRANJE • **Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije** • **Ne pustim te čakati**

ZVON | 2016 • številka 2

UVODNI ESEJ

3 Jernej Šček: **Življenjski koraki slovenske šole v Italiji**

SMER LITERATURA

6 Špela Sitar, **pesmi**

9 Tanja Petelinek Hohler: **Drevored (za)upanja**

12 Jože Urbanija: **Zaznamovana**

14 Marija Šedivy: **Nikar ne zvoni**

IZ ZGODOVINE MOHORJEVE DRUŽBE

17 Matija Remše: **Desetletja razvoja in rasti do 1. svetovne vojne**

POGOVOR

23 Ana Kristina Gale: **Miroslav Košuta, Pripravil sem kovček, a ne mudi se mi nikamor**

V SPOMIN

35 Jože Faganel: **In memoriam Janez Zupet**

ESEJ

30 Dr. Robert Petkovšek: **Reči besedo Bog**

42 Eva Kržišnik: **»Tako je naše malo pasje življenje«**

46 Prof. dr. Ignacij Voje: **O usodi naših rojakov v turški sužnosti**

PORTRET

49 Cvetka Rezar: **Janez Jalen (1891–1966)**

ZAPIS

53 Janez Mulej: **Slovencem bi pisal zdrave besede življenja**

55 Marjeta Žebovec: **Jalnova rojstna hiša na Rodinah na Gorenjskem**

56 Iz spremne besede Franceta Pibernika: **Janez Jalen – Bobri**

57 Dr. Anton Velušček: **Koliščarske vasi na Ljubljanskem barju**

PREDBRANJE

61 Dr. Andrej Rahten: **Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije**

64 Nives Meroi: **Ne pustim te čakati**

KNJIŽNE OCENE

68 Mateja Gomboc: **Dantejeva hiša** / dr. Jutka Rudaš

69 Miroslav Košuta: **Mornar na kozi** / Andrej Arko

71 Veronika Urank Olip: **Slovenski križevi poti v cerkvah južne Koroške** / Iztok Ilich

72 Bogomila Kravos: **Zgodba mojega očeta** / Tanja Tuma

KULTURNI ODMEVI

76 Jan-Heiner Tück: **V velikonočni svetlobi**

78 Metka Pirc: **Ko življenje je napor, reši te humor**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2016, ŠTEVILKA 2, LETNIK XIX

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Marko Tavčar
Tadeja Petrovčič Jerina

OBLIKOVANJE
Pavla Bonča

LEKTORIRANJE
Špela Zupan

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk, d. o. o.

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Janez Jalen: Bobri – Sam
Ilustracija: Tamara Korošec

ISSN 1408-645X

Tadeja Petrovčič Jerina,
urednica pri
Celjski Mohorjevi družbi

Pestrost pogledov ...

Kakor postni prt slovenske umetnice Eve Petrič, ki je, preplet tisočerih zgodb, v Štefanovi cerkvi na Dunaju opozarjal na posebni čas Cerkvenega leta in vabil k premisleku o tuzemskem bivanju in onem, ki tega presega, tudi povelikonočna številka *Zvona* prinaša bogato paleto različnih zapisov. Uvodni esej o šolstvu, ne le slovenskem in ne le v Italiji, je širše razmišljanje o tem, kako pomembno je plemenititi ta prostor vzgoje za odprtost duha. S predmejsko ustvarjalnostjo ter z mejniki v človekovem življenju se pobliže srečamo v tokratnem pogovoru – s kulturnikom in Prešernovim nagrajencem Miroslavom Košuto. *Smer literatura* znova odpira prostor v prozi in poeziji izraženi ustvarjalnosti morebitnih prihodnjih lavreatov. Največ prostora pa je v tem *Zvonu* odmerjenega preteklosti kot naši najprijaznejši učiteljici. Na literarizirano zgodovino koliščarjev, kot jo bomo lahko prebirali v novi izdaji Jalnovih *Bobrov*, opozarja že naslovnica. V posebnem prispevku se o koliščarski kulturi poučimo z vidika arheologije, lik Janeza Jalna pa je predstavljen v literarnozgodovinski luči. Novica, ki bo razveselila najmlajši rod bralcev, je, da se trilogiji *Sam-Rod-Vrh* več kot 70 let po nastanku priključuje še strip *Bobri - voz*. Številka sicer prinaša tudi druge zanimivosti iz mozaika zgodovine Slovencev in Mohorjeve. Tega je pomembno sooblikoval nedavno umrli prof. Janez Zupet, mdr. pobudnik in urednik zbirke *Religiozna misel*, ki je v prostor povojnega enoumja prinesla svež veter. V recenzijah se *Zvon* dotakne tudi gledališke umetnosti. In če je že Konrad Lorenz opozarjal, da »humorja še ne jemljemo dovolj resno«, nas na žlahtnost komedije vsako leto spomnijo temu posvečeni dnevi v *Slovenskem ljudskem gledališču Celje*. Revija, ki bralcu ponuja dobrodejen odmik za tehtnejši pogled na aktualne in aktualistične dogodke torej. ~

Jernej Šček

Življenjski koraki slovenske šole v Italiji

Jernej Šček (1988) je učitelj filozofije, publicist in kulturnik iz Trsta, humanist po duši in poklicu. Ob poučevanju na slovenskih gimnazijah v Italiji deluje kot voditelj oddaj na Radiu Trst A.

Slovenske šole v Italiji v tem šolskem letu obhajajo 70-letnico delovanja, prej jih zaradi fašizma in vojne ni bilo, obenem pa doživljajo ključne, usodne trenutke. V mesecih izvajanja novega zakona vlade Mattea Renzija o šolski reformi št. 107, znanega pod imenom "Dobra šola", se zdi, da so odločitve in izvajanje prioritet italijanskega šolskega sistema jasne: izprazniti čakalne vrste prekarnih učiteljev (kaj pa vsi, ki so bolj prekarni od prekarnih?), vnašati meritokracijo z reorganizacijo kompetenc in odgovornosti šolskih akterjev, pripravljati triletne načrte dela, udejanjati šolsko avtonomijo, digitalizirati delo in organizacijo šolskih organov, investirati v stalno izobraževanje ipd. V ta kontekst se vključujemo tudi slovenski šolniki v Italiji, ki v pomladi 2016 nestrpno čakamo na objavo razpisa natečaja izrednega zaposlitvenega načrta. Sindikat slovenske šole zahteva izvajanje ministrskega odloka, ki določa, da mora natečaj potekati v slovenskem jeziku, Urad za slovenske šole na Deželnem šolskem uradu za Furlanijo Julijsko krajino pa se trudi z diplomatsko mediacijo.

Pa vendar je v realnosti tako, da se zdi, da zapiramo hlevska vrata potem, ko so biki iz njega že zdavnaj zbežali. Krpamo luknje hlač, ki se tržejo na vseh straneh. Mudi se na vseh frontah. Utapljamo se v živem pesku leporečja in retorike italijanske mandatarne politike. Kot da šola ne bi bila – v svojem osnovnem bistvu in poslanstvu – šola življenja, vadbišče mladih in poligon odraslosti, državljanski vrtec, zrcalo prihodnosti. Vzgojno-izobraževalni sistem je le uradni naziv za drugi dom današnje mladine: v šoli vendar preživijo polovico svoje mladosti! Šola ne more biti domena te ali druge politične garniture, gre za skupno, javno dobrino. Italija 21. stoletja je – kot vse kaže – še vedno nesposobna zamišljati in udejanjati trajnostnih, sistemskih rešitev. Banalno rečeno: „Saj ni treba odkrivati tople vode." Dovolj bi bilo zbrati skupino strokovnjakov: učiteljev, ravnateljev, pedagogov, didaktikov, šolskih svetovalcev in upraviteljev, ki bi v pretres vzeli obstoječe evropske izobraževalne sisteme, primerjali primere dobrih praks in jih prilagodili našim razmeram. Resnica pa je drugačna: ministrski uradi so daleč v zaledju frontnih črt in slovenska šola je v začelju zaledja.

A začnimo na skupnem. Empirične izkušnje pričajo, da slovenski sovrstniki ne poznajo naše resničnosti, slovenskega vsakdana v Italiji. Še vedno nas imajo za Italijane, ki smo se dobro naučili slovenščine, v najboljšem primeru smo zanje Slovenci druge kategorije. Nekakšni dobri divjaki, ki z naglasom tako lepo „pojejo" (kako pokroviteljsko!), v resnici pa svojo narodno in jezikovno pripadnost udejanjajo kot nekakšno folkloro. Morda jim je kak učitelj zgodovine kdaj omenil

požig Narodnega doma, morda so že slišali za Borisa Pahorja, brali Košutovo poezijo *Na Krasu je krasno*, hvalili Spacala in Kosovela, srečali „zamejca" na ljubljanskih fakultetah, kaj več pa tudi ne. Zavest, da je Trst tudi slovensko mesto, da se lahko v Trstu, Gorici in Vidmu šolamo v slovenskem jeziku, da prirejamo dogodke, poganjamo društva, beremo dnevnike in poslušamo radio, da je za nas slovenščina naravna in samoumevna, kot kaže ne prodira v samozadostni kontinent.

Slovenska šola v Italiji mora „delati" prav na relaciji med slovenskima „srcem in pljuči", če hoče prelisičiti neuresničeno slovensko avtonomijo znotraj italijanskega šolskega sistema. Ne gre za sleparijo, gre za to, da izberemo sistem, ki deluje. Mislim *in primis* na proces kadrovanja. V Italiji ni na poti usposabljanja učiteljskega kadra nikakršnega rednega (resnega!) sistema: tekom svojega študija so t. i. habilitacije ukinili, jih zamenjali, preimenovali, izvedli in preklicali že ničkolikokrat. Gre za pravi formalno-birokratski kaos izgorevanja in izčrpavanja človeškega kapitala, ki svoj čas in denar investira v tečaje in birokratske boje, ki pogosto – na vrat na nos – peljejo v slepo ulico. Slovenija je na tej točki toga, a formalno neoporečna: vsaj osnovno si je moč načrtovati poklicno pot. Na visokošolski ravni premore pedagoške „paralelke", zatem pripravništvo in strokovni izpit na pristojnem ministrstvu. Ne le vzgojitelji in učitelji, vsi delavci v šolstvu morajo prežvečiti državljansko in področno zakonodajo ter Toporišičeva pravila. Od knjižničarja do informatika, od učitelja slovenščine, do filozofa, kemika, matematika, učitelja gibalne vzgoje. Vsi naj bi se zavedali, da je šola prostor javnosti in pedagoški govor – knjižna slovenščina – javni jezik. Mislim, da bi morali prihodnji slovenski šolniki v Italiji opraviti ta zahtevni, samokritični »korak nazaj« k odgovornosti učitelja kot intelektualca. Stopiti v razred je privilegij, ki si ga je treba zaslužiti.

Reforma „dobre šole" naj bi zaposlenim namenila sredstva za stalno izobraževanje, ki se – kot mi je bilo dano slišati – namenjajo predvsem nakupom dlančnikov in računalnikov, ne pa vpisovanju na izobraževalne programe. Če mene vprašate, dobre šole ne dela dobra tehnologija ali hitra internetna povezava. Dobro šolo delajo izključno dobri učitelji! Ti so pravi šamani želja in čustev, so pričevalci, ki znajo začarati stavek, trenutek, učno uro, ki lahko mlademu človeku spremeni življenje. Slovenija denimo vsako leto razpisuje Katalog programov nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. Vseživljenjsko učenje je danes nuja zato, ker se svet spreminja hitreje kot pred tridesetimi leti – redno in stalno se moramo usposabljati zato, da ne govorimo gluhim ušesom, da posodobimo leče, s katerimi gledamo na svet, da aktualiziramo svoj besednjak. Seveda se vsakdo, ki svoj kruh služi (in dušo polni) z znanjem, mora vseživljenjsko učiti. Veliko šolnikov pri nas je izrednih strokovnjakov na svojem področju, ki se izobražujejo tako, da popoldansko življenje posvečajo svoji stroki: prevajanju, organizaciji dogodkov, seminarjev, simpozijev, izmenjav. Pa vendar smo v razredu še kaj drugega kot strokovnjaki na svojem področju: tam smo vzgojitelji ali – ker pravijo, da nismo več „posredovalci velikih zgodb" –

urejevalci znanja. Zato smo tam, da mladino spremljamo v varnem, spodbudnem in radovednem okolju. Naložba v računalnik se ne obrestuje: le odprtega duha nam nihče ne more vzeti.

Prihodnjim slovenskim šolnikom v Italiji manjka stik z živo slovensko kulturo, besedo in življenjem. Ni učbenika, ki bi temu služil kot obisk seminarja, kot hospitacija v slovenski šoli, kot delovno srečanje z mentorjem iz matice ali onkraj nje. Povezovanje s slovenskimi šolami na Primorskem (Sežana, Koper, Nova Gorica) je malodane tabu tema. Pa vendar je to področje, v katerega bomo morali zagristi, in to iz dveh razlogov. Prvič: težava številk, vpisovanja. Malo nas je in še manj nas bo, če bomo računali samo nase. In drugič zato, ker smo – čeprav se tega ne zavedamo – zanimivi, specifični, slovenskemu prostoru dragoceni. Tehten študij klasičnih jezikov, latinščine in grščine, zavidanja vreden triletni program zgodovine filozofije na znanstvenih licejih, izredna geometrična smer, dobro zamišljeni predmet humanističnih ved itd. V italijanski konservativnosti smo ohranili vsebine in programe, ki so jih slovenski kolegi že zdavnaj posodobili, pomladili, a hkrati olajšali, skazili. Ko bi se le znali promovirati in širiti v primorsko javnost – Trst bi lahko postala prestolnica slovenske kulturne alternative.

Zaradi prostorske stiske naj omenim še jezikovne in narodnostne izzive naše šole. Vpisovanje otrok iz mešanih zakonov ali takih, ki izhajajo iz izključno italijanskih družin, je postalo stalnica. Odpiranje skupnega življenjskega prostora in širjenje slovenskega jezika ter kulture v italijansko sredo je dokaz zrelosti duha novega časa, hkrati pa ne gre podcenjevati smeri prilagajanja programov in standardov. Slovenščina ni več edini pogovorni jezik v razredih in na hodnikih, pa tudi edini matični jezik učencev in dijakov ne. Miselni zemljevid današnje mladine ni več naš: kdo ve, kaj jim povedo imena, kot so Rašica, Vrba, Muljava, Zakojca, Vrsno.

Slovenska šola v Italiji danes, vsak dan gradi to, kar bo z nami čez dvajset, trideset let. Gradijo se posamezniki in prihodnji obstoj skupnosti. „Hiše brez ljudi so kot brezdušni kamniti duhovi," pravi italijanski pisatelj, alpinist in kipar Mauro Corona. Zavedajmo se odgovornosti, ki jo šolniki vsak dan nosimo za osebno pot mladine in „polno hišo" slovenske skupnosti v Italiji. Vsaka šolska ura, vsak pogovor, vsak človek šteje! ~

Špela Sitar

zakaj v brajde vpet
prisluh poletje je ugašalo
zven zven preko ulic majhnih
ulic vse zalite rože v rjavost hitele
muldoon in victor po ganku hiše
poletje poletje je ugašalo muldoon
občutek za veter preveval niše vse
hiše v kamen risal spomin svoje hiše
s poti med objemi hiš obrazi oprani
da razumeš da razumeš tuje misli
tu je gibajoča slika čez ulico majhno
ulico poletje je ugašalo v noč brez
lune pod murvo so bili zbrani
klani in izbrani liki
v svet poslani
tvoj duh se
zdrami v
medani
vedno
vedno
vedno
vedno
zbrani
vedno
vedno
medani
predani
vedno pesem
vedno drugače kot lani

Medana 08

Moj junak je odšel.
Pogovor sva čudno končala.
Še zdaj se mi včasih zazdi,
kako v zraku bde
besede, ki sva jih še želela izreči.

Bil je človek kakor jaz in ti,
morda močneje zazrt v lepoto.
Zdaj mrtva leži njegova kri,
duša pa plove
po pršiču nebeške mane.

Ne živim iz spomina
in ne iz upora spominu.
Veselje do življenja v meni živi.

Vse smrti me tlačite,
mene in ranjene.
Bog, koliko bolečine prenese človek,
ko se tresoč ohranja v dihanju?
Čemu tema, tema,
neizogibna tema, ko odhajajo dragi?

Kako mine čas?
Fuji-san je še bolj bel,
ko lahko gledam.

Žuborela je pot,
po njej sem šla.
Do sipine, do ravnine,
do z ambro ovite ostrine.
Razgrnila se je privlačnost,
z lovljenjem sonca,
z v zlate prahove
odetimi dejanji
kraljestva onkraj.
Neotipljivo,
nam namenjeno,
sedaj in ko pride čas.
Sedaj, ko je čas.

Tanja Petelinek Hohler

Drevored (za)upanja

I.
Kot bela nevesta se pomlad motovili
skozi postaran hruškov drevored,
namesto riževih zrn jo obsipajo
slečeni venčni lističi, ki se zapletajo
v fino tkan poročni pajčolan,

dokler ne pristanejo na tleh,
na grudah prsti, se zlepijo z njo
kot solze, kot kletve, kot prividi;

II.
dokler ne pristanejo na tleh
kot glasovi, ki ponikajo v plitvinah razuma,
kot tesnoba, ki oklene srce,
da se hoče za hip ustaviti,
kot strah, zraščen s koreninami,

sprehajalci pa pridejo in odidejo
kot nepovabljeni svatje na poroko z usodo,
eni za zmeraj, drugi začasno;

III.
sprehajalci pa pridejo in odidejo
in pod zvrtinčene sipine zmedenih ur,
pod sosledja obteženih stopinj
polagajo neizrekljive skrivnosti,
preveč nenavadne za navaden svet,

plimovanje malodušja po bližnjici,
mimo mežikajočih semaforjev vdaje
precejajo na grivasto ležišče mladih trav;

IV.
plimovanje malodušja po bližnjici,
z nepotešeno privlačnostjo
vase posrebajo grčava debla,
da se drevesni sokovi razpenijo,
da vzbrbotajo v zavistno zorenje,

da se na samotnih klopcah med njimi
z golimi hrbti dotikajo gole zgodbe,
da se golota napaja z novim čutenjem;

V.
da se na samotnih klopcah med njimi,
med steklenimi očesci golobic,
kot prsti prepletajo zavezništva,
kjer lahko vsak, ki pride in še ne ve,
da na srečališčih zmotnih zaznav

poroka s pomladjo ni zamujen slučaj,
med lastovičjim pozibavanjem vej
uzre dobrohotno pregrinjalo neba;

VI.
poroka s pomladjo ni zamujen slučaj,
je prelivanje preganjavice v čaše cvetov,
umirjanje pobesnelih temnih blodenj
na osončenih zaplatah zelenic,
je srečanje s seboj na točki, kjer

se krošnje in srca obračajo vase,
da bi na sončni pletež sredice
obesila ostanke premrlih hrepenenj;

VII.
se krošnje in srca obračajo vase,
da bi med olistane poganjke upov
odložila tresavico spominjanja,
da bi blagim sapam previdnosti pustila,
naj šivajo robove grozavih odrgnin,

ker je celjenje sestavljanje v celo,
je nekaj kot nuja sprejemanja,
soočanja, največkrat odpuščanja;

VIII.

ker je celjenje sestavljanje v celo,
je vračanje skozi zamračeni čas,
skozi zapore zatrpanih prekatov,
da jih od znotraj škrtaje odkleneš,
da blazinice pozabe zaoblijo

ostrine na zapuščenih poteh
in med venečim listjem tolažbe
skelenje pršijo v drobir besed;

IX.

ostrine na zapuščenih poteh,
na razmočenih brežinah bližine,
votkajo razdalje za svojost,
zamolki lepljivih pisav se lovijo
v pisano mrežo za metulje in

v dopadljivo domačnost odevajo
pomene, ki še zamolčani preživijo,
ko so (za)res, ko so od znotraj;

X.

v dopadljivo domačnost odevajo
bršljanaste liane pričakovanj,
ko v gnezdih, kjer čipkajo sanje,
na vejevju, ki se vzpenja k vsemirju,
pernati letalci drobijo ščebet.

Kot bela nevesta se pomlad motovili
med pajčevinami popačenih predstav
in boža zaskorjene rane cvetočih dreves.

Jože Urbanija

Zaznamovana

Draga Tatjana,

to je moje prvo pismo tebi, moji vnukinji, in tudi zadnje. Saj veš, da je moja roka trda za pisanje. Vse življenje je bila samo za metlo, za krtačo, za čiščenje in pomivanje. Brala pa sem, o, to pa, Mohorjeve knjige, pa tudi druge, sem hodila ponje v knjižnico. Na Jesenicah so bili z menoj prijazni. Ne vem, kako je bilo ime tisti knjižničarki, bila je dobra z menoj. Vedno je našla knjige zame. Najraje sem brala takšne o kmečkih ljudeh, pa tudi druge, ki so govorile o ljubezni. Ene se spomnim. Je ne bom nikoli pozabila. Jernej je nosil svoji dragi vrtnice. Potem pa so ga poklicali v vojsko in se nikoli več ni vrnil. Ona pa je imela vse do smrti že čisto posušen šopek vrtnic v kotu pod križem. Je vedno upala, da bo nekega dne potrkal na vrata. Tako kot takrat … To je bilo v knjigi. Toda tako je bilo tudi z menoj. Vem, da si tata spraševala o meni. Ni ti mogel povedati ničesar lepega o meni, ampak sem ga imela rada. Dobra si in ljubka in tako podobna tvojemu nonu, bolj kot meni, tvoji noni. Molčala sem vse življenje. Morda bi bilo bolje, da gre vse skupaj z menoj v grob. Ampak … Saj ne vem, zakaj, ampak moram ti povedati.

Tako daleč je že vse, pa se mi zdi, kot da je bilo včeraj. Takrat pred vojno so bili težki časi. Kruha ni bilo dovolj za vse. In sem odšla v Trst. Mlada sem bila, nisem jih še imela dvajset. V šoli so nas učili italijansko, čeprav smo bili sami Slovenci. Toda v Trstu mi je to kar prav prišlo. Sem dobila službo pri eni bogati družini. Niso bili Slovenci, ampak so bili dobri z menoj. Tam sem spoznala Hansa. Je bil nemški vojak, na veliki ladji. Ja, to je bilo takrat, ko so v Trst prišli Nemci. Prijazen fant je bil in všeč sva si bila takoj. Trudil se je govoriti italijansko, morda tudi zato, ker me je imel rad. In kar dobro mu je šlo. Ampak veš, vedno mi je prinesel vrtnice. Rdeče, lepe in dišale so, še zdaj jih vidim in čutim, kako dišijo. Vsega ti ne bom povedala. Ko so že govorili, da bo konec vojne, pa sem zanosila. Je rekel, da ne bo mogel ostati v Trstu, da je prenevarno. In sva se pogovarjala, kako me bo vzel s seboj v Nemčijo. Potem sem rodila tvojega tata. Vojne je bilo kmalu konec. Vojaki so bežali iz Trsta. Med zadnjimi je moral iti tudi Hans. Nekega dne so prišli s tovornjakom v našo ulico in so tudi mene naložili na tisti tovornjak z dojenčkom Petrčkom. Potem so poslali vsakega tja, od koder je bil doma. Mene v našo vas. Bala sem se, kaj bodo rekli doma, ko imam nezakonskega otroka. Toda bil je krščen, v Trstu pri Svetem Ivanu. Ko sem prišla domov pa je bilo vse narobe. Že ko so nas popisovali tam v tisti veliki hiši, mi je ena partizanka rekla: a ti si tista švabska k… Veš, tako so takrat rekli takšnim ženskam, ki so se zaljubile v nemške vojake. Ampak Hans je bil dober človek, vem, da je bil. Še huje pa je bilo, ko sem prišla domov. Dva strica sta bila pri partizanih in sta rekla, kakšno sramoto sem jim naredila. In ko smo potem v nedeljo šli k maši, so se me vsi izogibali. Tudi nekdanje prijateljice. Celo v cerkvi ni hotel nihče sedeti ob meni. In župnik je tudi šel kar

mimo, samo malo mi je pokimal. To je bilo hudo. Petrček je imel takrat prvi rojstni dan. Žalostno je bilo. Čisto sama sem bila z njim v mrzli sobici na podstrešju. Potem je prišel Karel, eden od tistih stricev, ki sta bila v partizanih. Je rekel, da so sklenili na komiteju, da nemškega otroka ne bodo imeli v vasi in da imajo za take posebno hišo, je rekel, zavod, da ga bodo tja odpeljali. Prosila sem in jokala, naj mi Petrčka ne vzamejo, da ga imam rada, da je moj otrok. Nič ni pomagalo. »Še preveč sramote si naredila hiši in vsej vasi,« je trdo rekel. Vzeli so ga, vzeli mojega otroka. Sedaj, ko si ti tudi mama, ko imaš tudi nezakonskega otroka, me razumeš. Kot da ti odtrgajo del srca. To ti povem, nikoli ga ne daj proč. Bodi z njim tudi, če bo še tako hudo. Vedno se bodo našli dobri ljudje, ki ti bodo pomagali. Bog ima nezakonske matere in njihove otroke prav tako rad kot druge, zakonske. Tatjana, to ti rečem, vedno bodi z njim! Ko so mi vzeli otroka, sem tudi sama odšla. Sem hotela proč, nekam, kjer me ljudje ne bi poznali. Tako sem šla na vlak in prišla na Jesenice. Bila sem lačna, obupana, bi najraje končala v tisti vodi, ki teče pri Jesenicah. Toda vedela sem, da me nekje čaka Petrček in Hans tudi, čeprav o njem ni bilo nobenega glasu. Nisem vedela, ali je živ ali ne. Potem sem zvedela, da v veliki tovarni iščejo snažilko, in sem se prijavila. Vzeli so me in mi pomagali najti sobo tam blizu. Takšno podstrešno, čisto majhno, in pozimi je bilo strašno mraz. V tovarni je vsaj bilo toplo. Morda bi si čez čas, ko sem nekaj prihranila in si opomogla, lahko našla nekoga, ki bi bil z menoj. Tako so mi svetovale druge čistilke. Toda nisem mogla. Moje srce je bilo bolno. Če pa imaš bolno srce, ne moreš ljubiti. Pa tudi zato, ker sem imela rada Petrčka in Hansa. Bi ju zatajila, če bi še koga ljubila. Domov, v našo vas, pa tudi nisem hodila. Saj nisem bila jezna nanje, nekako sem jih razumela. Velikokrat pa sem se videla, kako grem na Mengore in sem tisto Marijo prosila za Petrčka in Hansa. Veš, Jesenice so hladne, tisti črni dimniki v železarni, vse je črno, tam pod Mengorami pa je vse zeleno in zrak je svetel … Leta so tekla. Mali Petrček je postal odrasel. Našel me je, na Jesenice je prišel. In potem se je oženil. In si se ti rodila. In hišo si je postavil. In je hotel, da pridem k njemu. Se kar nisem mogla odločiti. Za tvoj osemnajsti rojstni dan pa sem se odločila in prišla. Se spomniš? Takrat si rekla, da boš poiskala svojega nona. Res si ga našla. Čisto sem bila zmedena takrat, ko je pred hišo pripeljal avto in je taksist poklical Petra, tvojega očeta. »Peter, očeta sem ti pripeljal.«

Ja, veš, čisto sem bila zmešana. Petdeset let ga nisem videla. Sem šla ven. Tvoja mama me je podpirala, ko sem šla po stopnicah, sem se vsa tresla. Res je bil Hans. Tudi če bi bil star sto let, bi ga takoj spoznala. Objel me je in se mi je zdelo, kot da je tisti prvi objem v Trstu, kot da je to bilo včeraj. In podaril mi je šopek rdečih vrtnic. Kot takrat prvič, ko sva se imela rada, takrat v Trstu.

Draga vnučka Tatjana, zdaj mi je lažje, ko sem ti vse povedala. Rada imej svojega Simona, naj bo vedno pri tebi!

Tvoja nona

Med nami živijo. Prezrte, odrinjene, zaznamovane. Zaznamovane zato, ker niso ustrezale ali ne ustrezajo šablonam, ki jih postavlja človeška ozkost in trdosrčnost. Potrebujejo samo besedo. Besedo sočutja. ~

Marija Šedivy

Nikar ne zvoni

Temni se. S skodelico toplega čaja se odpravim v dnevno sobo. Mimogrede pogledam na uro. Odložim skodelico. Stopim do okna. Parkirni prostor pod njim je še prazen. Spustim roleto, čeprav še ni pozno, in prižgem svečko ob fotografiji. Vsak večer jo prižgem. Potem sedem, vklopim televizor, poslušam dnevne novice in srebam čaj. Kriminalka, ki sledi, me ne pritegne. Nekaj časa se z daljincem sprehajam od kanala do kanala, potem pa ugasnem televizor in obsedim. Udobno se namestim, ker vem, da bo trajalo. Zaspati tako ali tako ne morem in zato je čisto vseeno, če sedim tu ali ležim budna v postelji in vlečem na ušesa, kdaj bo v vratih zaškrtal ključ.

»Počakala ga bom,« si rečem. Iztegnem roko proti stikalu, da bi prižgala luč, a si v trenutku premislim. Rada sedim v temi in svečka na regalu ob oknu je ravno dovolj, da v trepetajočem siju zaznavam obrise pohištva. Obraz na fotografiji vidim razločno. To pa je vse, kar trenutno želim videti.

Zvokov, tistih nad in pod sabo pa levo in desno, ne morem izklopiti, čeprav bi jih zdaj tudi rada. Iz stanovanja nad sabo slišim otroški jok. Nekdo spušča vodo. Nekje ropotajo rolete, na desni loputajo vrata in tako v nedogled, dokler se ne utrudijo, pogasnejo luči in ležejo. Končno je zvokov vedno manj. Nazadnje slišim le še lastno dihanje in tišino. Povsod okoli mene je ena sama globoka tišina, ki mrmra, valovi, zaziblje, da zaprem oči in mi glava tu in tam kinkne. Trenutek za tem sem spet budna in prežim za brnenjem avtomobila, za koraki na stopnišču, za odpiranjem vrat. In zdaj štejem udarce cerkvene ure.

»Kaj? Polnoč je minila? Saj sem pravkar … Ne, ne, najbrž sem zadremala. Dovolj bo. V posteljo grem. Odvaditi se moram tega posedanja na kavču. Pa še v temi!«

Sence, ki plešejo po stropu in temnih kotih sobe niso več prijazne. Navdajajo me z nelagodjem. Prižgati moram luč. Tedaj pa:

»Pusti! Ne prižigaj luči!«

Oddahnem si. Pa je le prišel. Najbrž tedaj, ko sem zadremala.

»Pozen si,« rečem na glas.

»Ti tudi. Spati bi morala. Zakaj še vedno čakaš?« nejevoljno vpraša. »Čepiš tu, čeprav veš, da tega ne maram in da zaradi tvojega bedenja ne bom nič prej doma.«

»Saj. Kaj pa morem. Mame smo take, veš. Ko boš sam imel otroke, boš tudi ti kdaj bedel in čakal. Tako pač je.«

»Saj jih imam,« je kratek.

Otroke? Kakšni otroci neki, saj je še sam skoraj otrok. Spet si nekaj izmišlja. Samo da me draži. To rad počne. Ga bom vprašala, za čigave otroke gre. Ampak ne zdaj. Pozneje ga bom vprašala.

»Prisedi,« ga raje povabim k sebi na kavč.

Čakam, da bi sedel, da bi me prijel za roko, da bi naslonil glavo na mojo ramo, kot to stori, ko me hoče spraviti v dobro voljo. Tokrat pa nič. Pa nič. Bom pa vstala in šla spat. Samo še lahko noč mu zaželim. Iztegnem roko. Hočem ga pobožati po njegovih dolgih, vedno razmršenih laseh, a sežem v prazno. S pogledom vrtam v temo okoli sebe.

»Kam si izginil?«

»Tukaj sem,« ga zaslišim tik ob sebi.

»Aha, se greš skrivalnice! Pa praviš, da si odrasel. Počakaj! Nikamor ne hodi.«

»Ta tvoj, nikamor ne hodi. Veš, da to ponavljaš, odkar pomnim.«

»Ko pa imam samo tebe.«

»Včasih si na to malo pozabila, se ti ne zdi. Meni si govorila, nikamor ne hodi, sama pa si šla.«

»Oprosti, samega pa te že nisem puščala. Nikoli,« se branim.

»Če misliš na tiste smrklje, ki se zame še zmenile niso, ali pa sosedo, ki je ves čas spala pred prižganim televizorjem, potem res ne. Ampak, da veš, ko te ni bilo, sem bil sam. Prekleto sam. Do solz sam.«

»Žal mi je, tako strašno žal za sleherni trenutek, ki ga nisva preživela skupaj,« zamrmram.

Mlada, veliko premlada sem bila, bi morala reči, a sem spet tiho. Zaradi otroka se nisem bila pripravljena odpovedati družbi in zabavi. Takrat ne. Zato sem šla. Velikokrat. Ampak samega ga nisem puščala. Čisto zares ne. Vedno sem poskrbela za varstvo. In povsod so me spremljale njegove okrogle očke. Teh nisem nikoli odmislila. In resnično srečna sem bila šele, ko sem se vrnila, zlezla k njemu v posteljo in ga privila k sebi.

»Velikokrat šele zjutraj,« doda, kot da mi bere misli.

»Mislim, da mi vsak moj izhod izdatno vračaš. Kar spomni se, kolikokrat te ni in kakšen včasih prideš.«

Molči. V tihoti najbrž tudi on premleva trenutke, ki se jih ne spominjava rada. Moja bedenja, zaradi katerih se vedno razjezi, najini prepiri v nočeh, ko prismrdi po alkoholu, njegov skesan in obenem hvaležen pogled, ko mu pomagam v posteljo. Pa objemi, solze in obljube, dane drugo jutro zato, da jih že naslednji trenutek prelomiva. Toda veliko več je tistega lepega. Nešteto drobnih pozornosti, skupnih doživetij, smeha, prijetnih presenečenj, pomoči in resnične hvaležnosti, da imava drug drugega.

»Še veš, kako sva skupaj prebelila tvojo sobo,« bleknem kar tako, da prekinem tišino, ki postaja vedno bolj mučna. »Takrat, ko sem bila operirana, pa si bil sploh super. Noben prijatelj te ni mogel zvleči od moje postelje. Prav nadležen si že postajal, veš. Tako kot zdaj, ko samo molčiš,« ga izzivam in čakam, da končno spregovori. Zaman. Samo tišina mi odgovarja. Ko v medlem odsevu sveče skušam odkriti, kje je, zazijajo vame trepetajoče sence sobe.

Kam je izginil? Kot otrok se je znal potuhniti, se skriti ali se neslišno izmuzniti iz stanovanja. Ničkolikokrat sem govorila stenam, ne da bi to sploh opazila. Potem pa se mi je smejal. Toda za te igrice je vseeno že prevelik. Mogoče pa tudi ne. Mogoče v kakšnem temnem kotu komaj zadržuje smeh. Ali pa v kuhinji brska po hladilniku. Mogoče kadi na terasi.

Poiskati ga moram. Najprej pa moram prižgati luč. Ali pa tudi ne, saj vidim.

Ko ga najdem, bom še svečo upihnila, ker sva oba rada v temi. Laže se izpoveva. O vseh pomembnih stvareh se vedno pogovoriva v temi. Tisto o srečanju z njegovim očetom, pa o ponavljanju letnika in kasneje menjavi šole, o moji nameri, da se poročim, ki pa je za vedno ostala le namera. Tudi, ko se je odločil, da gre na svoje, je počakal na temo, čeprav ga je že ves popoldan mučilo. Ja, vse pomembne razgovore sva opravila in opravljava v temi. Lažje je. Naj bo tako tudi danes. Samo da ga najdem.

V tišino zareže oster zvok zvonca. Vrže me s kavča. Zaletim se v mizo. V paniki iščem stikalo. Prišel je. Zdaj je prišel. Prej sem najbrž sanjala. Obrnem stikalo. Svetloba me slepi. Vstanem in se napotim proti predsobi. Nekdo neusmiljeno pritiska na zvonec.

»Ne odpri! Ko boš odprla, bo vsega konec. Saj veš, da ni on. Policija je. Policija,« kriči v meni.

Ob podboju vrat se sesedem. Ne, nikoli več ne bom odprla, ker nočem videti razbitin avtomobila, mimo katerega me peljejo. Ne maram v hišo, preplavljeno z žalostjo, s prestrašenimi otroškimi pogledi, z jokom odraslih. Ne maram vseh teh obrazov, ne maram rok, ki trepljajo, nog, ki se premikajo sem in tja, ki hodijo in hodijo, v nedogled hodijo mimo mene, skozi mene, po meni. Tu in tam me celo oplazijo očitajoči pogledi, ki govorijo, naj ne bom v napoto, da razumejo, a naj bom vendar močna za ženo, otroke, namesto da izgubljam tla pod nogami.

Jaz pa ne morem biti močna, čeprav bi bila rada. Ne morem odpirati vrat, ponujati kave, tolažiti drugih, ko se mi trga drobovje. Ko boleče razpadam na prafaktorje. Raztrgana, krvava, za vedno vržena ob razbitine avta ob cesti. Votla, brezkrvna, mrtva ne morem nikomur pomagati.

Zvonec pa še kar zvoni. Zvoni, zvoni, me ubija. Vedno znova me ubija. Že dolgo.

Čeprav ta zveni drugače in prepoznam glas, ki prigovarja, *babi odpri, prosim, jutro je, prinesla sem žemljice,* ne morem odpreti. Čas potrebujem. Samo še nekaj časa, da se poberem. Potem bom odprla. Obljubim. Vsem bom hitro odprla, ko se poberem.

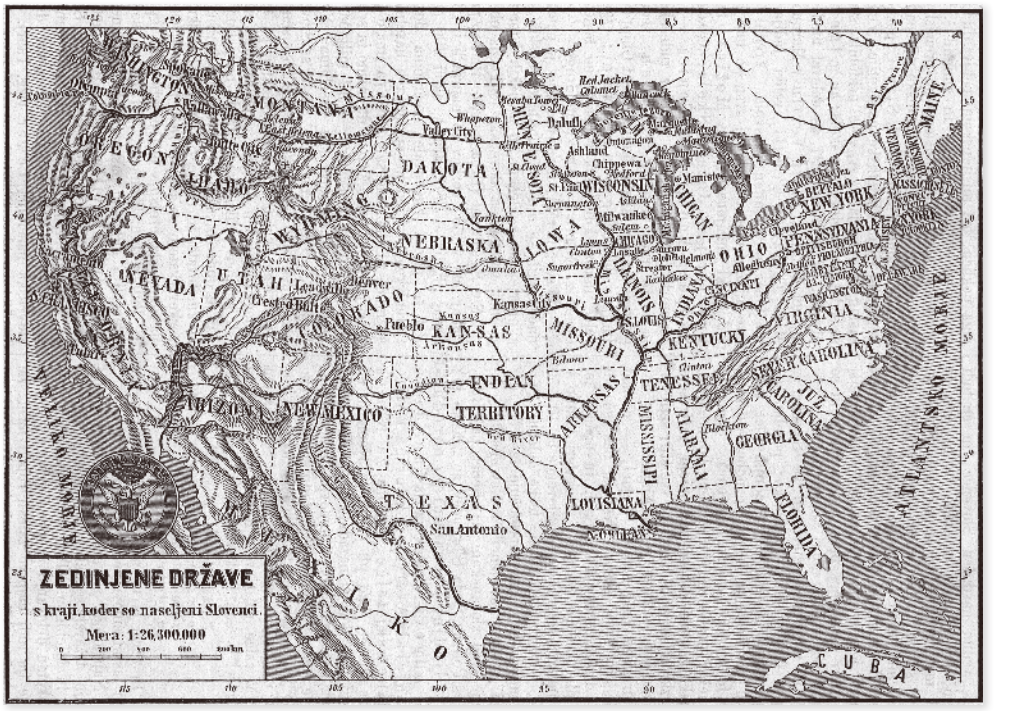
Do takrat pa ne zvonite, prosim, nikar ne zvonite. Tudi ti ne. ~

Matija Remše

Desetletja razvoja in rasti do 1. svetovne vojne

Pri orisu naslednjih desetletij mohorskega življenja sledimo profesorju Janku Modru, ki omenja za sedemdeseta leta devetnajstega stoletja značilen vpliv pariške komune in iz tega izvirajoče razpoloženje, ki se je širilo po vsej Evropi. Ljudje so povsod zahtevali enakost s privilegiranimi stanovi in pravico soodločanja pri skupnih zadevah. Na Slovenskem so se v gibanju za narodno slogo v bran pred nemškim političnim pritiskom zbližali staroslovenci in mladoslovenci. Posledica živahnega kulturnega življenja je razgibana publicistika, ki narekuje tudi ustanavljanje novih tiskarn. V osemdesetih letih ugotavlja povečan pritok nemškega kapitala, ki je v razmeroma nerazvitih slovenskih deželah začel prevzemati močne postojanke in si zagotavljati vpliv in moč. Leta 1881 slovenščina še vedno ni bila priznana, vsak odlok v tem jeziku pa je bil ničev in neveljaven, kakor je v svojem uradnem odloku odločil predsednik višjega sodišča na Dunaju, nekdanji minister Stremayer, in razsodil, da je le nemščina uradni jezik na Kranjskem. Slovenci od kmeta in preprostega delavca do duhovnika, kulturnika in narodnega voditelja so se morali zavestno odločati za zvestobo svojemu narodu. Kot značilnost devetdesetih let spoznava med Slovenci strankarsko razdeljenost na Katoliško narodno stranko (od 1892), Narodno napredno stranko (od 1894) in Jugoslovansko socialnodemokratično stranko (od 1896). Za prvo desetletje dvajsetega stoletja pa se mu zdi glede Mohorjeve najpomembneje omeniti prevlado moderne v slovenski literaturi. Njeni predstavniki Kette, Murn, Cankar in Župančič so s svojimi deli tako visoko na evropski in svetovni ravni, da stopi ob njihovih umetninah prizadevanje Mohorjeve kar nekako v senco, čeprav se je odbor trudil, da bi pritegnil k družbi čim več odličnih pisateljev. V ta namen je leto za letom razpisoval privlačne nagrade za najboljše prispevke in tudi spodbujal k sodelovanju: »Omikanci že dobe berila, če so res omikani, a narodu je treba berila. Narodni pisatelji so lahko pravi apostoli narodu, apostoli omike in prosvete. Seveda je teže pisati za preprosti narod kakor pa za sloje takozvanega razumništva.«

Poleg teh Modrovih poudarkov lahko za drugo polovico devetnajstega stoletja naštejemo še nekaj značilnosti. Gre za čas prebujanja narodne zavesti, ki raste v meščanskem čitalništvu in vseljudskih taborskih shodih. Gradnja južne železnice vpliva na gospodarske razmere, ki nihajo. Izgine vrsta poklicev in proti koncu stoletja se Slovenci množično izseljujejo (npr. aleksandrinke). Od bolezni razsajajo črne koze in jetika. Pojavi se zanimanje za preteklost (starinokopi). Ob koncu stoletja se razvijeta zadružništvo in zavarovalništvo (J. E. Krek). Vzpostavlja pa se tudi že temeljna slovenska razdvojenost med klerikalci in liberalci, ki skozi desetletja tako ali drugače sega v našo sodobnost. Na povabilo cerkvenih voditeljev so se v tem obdobju po raz-

ličnih slovenskih krajih naselile mnoge novejše moške in ženske redovne skupnosti in s svojimi posebnimi dejavnostmi pomagale k humanizaciji Slovencev.

Janko Moder.
Foto: Alenka Veber

In vendar Mohorjeva skozi vse menjave časov, političnih in gospodarskih okoliščin stalno raste, kot nam kažejo preglednice udov po desetletjih, ki jih je objavil prof. Janko Moder v svoji ***Mohorski bibliografiji***. Leta 1871 je imela družba že 17.395 članov (udov), od tega največ v lavantinski (6281) in ljubljanski škofiji (6029), v goriški (2074), v krški (1736), v tržaško-koprski (894), manj pa v senjski (113), v sekovski (94), v poreški (87), v zagrebški (61), v videmski (9) in drugod po svetu (17). Opazen skok v številu udov je med leti 1881 in 1891, ko se le to podvoji in skoči s 25.084 na 51.827. Leta 1911 pa smo že pri številu 84.855 udov. V ljubljanski škofiji jih je 32.337, v lavantinski 26.509, v goriški 10.133, v krški 6292, v tržaško-koprski 4800, v zagrebški 418, v sekovski 405, v videmski 251, v senjski 238, v sombotelski 201, v bosenski 155, v poreški 135, v djakovski 57. Tega leta je bilo v Ameriki 2239 mohorjanov, v Aziji in Afriki 158 in drugod po svetu 336. Prav ti zadnji podatki nam pričajo o dejstvu, da je slovenski duhovnik spremljal svojega človeka, kamorkoli ga je že zanesla pot s trebuhom za kruhom ali iz drugih razlogov. Z njim pa tudi slovenska dobra splošno izobraževalna in leposlovna knjiga. **Še več članstva pa zabeleži bibliografija v letu 1918, kar 90.512 udov.**

Kje tičijo vzroki za to silovito rast? »V požrtvovalnih poverjenikih, v narodnostnih in političnih bojih, ki so bili po svoje koristna propaganda za narodnostno zavedno Družbo, pa čeprav je morala na zunaj trpeti zapostavljanje, ali v dobro pretehtanem programu?« se sprašuje Janko Moder in odgovarja: »Najbrž je to in ono in še kaj drugega prispevalo k uspehu.« Prav lepo pojasnjuje razloge za ta enkratni pojav v slovenski kulturni zgodovini dr. Jože Pogačnik: »Družba je bila **vseslovenska**. Velik je pomen Mohorjeve družbe v dobi narodnega vstajanja, organiziranj in dela za slovenske meje. **Že tedaj je bila družba nekak simbol slovenske skupnosti. Njena zasluga je, da se je razširila enotna slovenska narodna zavest čez vse tedanje kronovine, po katerih so živeli razkosani in z drugimi narodnostmi pomešani Slovenci.** […] Hitra rast Mohorjevih udov pa je bila zunanja priča rastoče narodne zavesti, ljudske prosvete in kulturne samostojnosti. **Mohorjeva je s svojimi knjigami ljudi budila, mnoge vobče brati naučila, ves narod pa brati navadila. Brez nje bi danes Slovenci ne bili to, kar smo, zlasti ne bi bili na toliki stopnji kulture in civilizacije.** Družba je bila **verska.** Zato je bila vernemu narodu, zlasti preprostemu, s svojimi poljudno in katoliško pisanimi knjigami vedno ljuba prijateljica. […] Vsenarodna vez vernih Slovencev pa je družba mogla biti zato, ker je bila **nepolitična.** Zaradi tega so se vanjo vpisovali tudi politični nasprotniki katoličanov; **prav v tej Družbi so namreč videli simbol slovenske moči.«**

Prav gotovo so k rasti Družbe pripomogle tudi stalnost in modrost ter spretnost vodenja. V prvem odboru cerkvene bratovščine Družbe sv. Mohorja so bili predsednik in vodja dr. Valentin Müller, kanonik in višji šolski oglednik v Celovcu; vodjev namestnik Andrej Einspieler, duhovni svetovalec in katehet na realki; tajnik Anton Janežič, učitelj na višji realki; pregledovalec Družbinih računov in tudi ocenjevalec

Dom sv. Mohorja. Foto: arhiv Celovške Mohorjeve družbe.

prispelih rokopisov Karel Robida, benediktinec, fizik in gimnazijski učitelj; odbornik Jožef Godina, komorni komisar; odbornik Karel Dürnwirt, spiritual; odbornik Lambert Ferčnik, mestni kaplan; odbornik Krištof Kandut, stolni kaplan; in odbornik Gregor Somer, učitelj. Nadomeščali so jih šele, ko so bili življenjsko preutrujeni ali ob smrti, kar pomeni, da so svoje vloge opravljali tudi po več deset let, ki so jim prinesla obilo spoznanja in izkušenj. Tako je bilo tudi naprej. Omenimo nekaj imen. Za Janežičevega naslednika v službi tajnika je bil izvoljen Lambert Einspieler, bratranec Andreja Einspielerja. Na mesto D. Dürnwirta je bil izvoljen leta 1874 celovški stolni kanonik in dekan Andrej Aljančič, dober gospodarstvenik (umrl l. 1894). Andreja Einspielerja je v vlogi podpredsednika po smrti (1888) zamenjal Gregor Einspieler, mestni kaplan pri sv. Egidiju v Celovcu. Ob njegovem odhodu za župnika v Podklošter pa so za podpredsednika izvolili Lamberta Einspielerja, za blagajnika pa Simona Janežiča, ki je postal še ravnatelj tiskarne. Ob koncu petega desetletja je bil odbornik tudi že dr. Jakob Sket (1852–1912), pisec znane povesti ***Miklova Zala,*** ki je bil doma iz Mestinja na Štajerskem. Slovel je kot znanstvenik, vzgojitelj in tudi urednik. Odbornik družbe je ostal celih trideset let in od tega šestnajst let tajnikoval (od 1889 do 1906). Uredil je 54 knjig in prispeval mnogo člankov za ***Koledar***. V ***Večernicah*** za leto 1892 je opisal dotedanjo zgodovino in delovanje Mohorjeve. Josip Apih, zgodovinar, doma iz Žapuž na Gorenjskem, je bil v odboru Mohorjeve družbe od leta 1899 naprej. Da bi razbremenil utrujenega Simona Janežiča, je 1906 leta sprejel službo Družbinega blagajnika. Ima mnogo zaslug za napredek in dvig Družbe. Znan je tudi kot pisatelj zgodovinskih knjig in razprav (npr.: ***Slovenci in leto 1848***).

Družbina lastna tiskarna (ustanovljena zato, da pri izdajanju knjig ne bi bili več odvisni od dveh nemških tiskarn v Celovcu, Kleinmayrove in Leonove, oziroma primorani se zatekati k ljubljanskemu Blazniku) je v začetku gostovala v Rossbacherjevi hiši na Trgu sv. Duha št. 93 v Celovcu. Tam pa jim je ob naraščanju naklad kmalu postalo pretesno. 10. aprila 1978 je odbor od barona Sterneckega odkupil hišo na Benediktinskem trgu št. 39. Vanjo so namestili oba tiskarska stroja. Vendar so bile potrebe vse večje. Brez tretjega stroja ni šlo več. Odbor je kupil staro hišo in zemljišče na Viktringer Ringu, tedanjem celovškem mestnem obrobju. **Leta 1892 so začeli graditi za svoje čase reprezentativno poslopje, Dom sv. Mohorja,** v katerem bo dovolj prostora za razširjeno tiskarno s knjigoveznico, za tajništvo, uredništvo in upravo Družbe, pa še za stanovanja ravnatelja, tajnika in nekaterih odbornikov. Gradbeni odbor je vodil in težave z nemškimi, Slovencem nenaklonjenimi oblastmi premagoval Simon (Šimen) Janežič ob obilni pomoči lastnih zvez in znanstev, pa tudi tistih, ki jih je imel vodja Družbe dr. Valentin Müller. Svoje je prispeval tudi Lambert Einspieler, stolni prošt in državni poslanec. V novo poslopje se je Mohorjeva vselila 1. maja 1894. »Hiša

dela vso čast sv. Mohorju in slovenskemu imenu. Vsak mimoidoči jo nekako spoštljivo ogleduje in iz marsikaterih vrst se sliši laskava beseda o nas Slovencih, ki smo jo postavili. **Družbe sv. Mohorja dom je najlepši okras južnemu odseku celovškega mesta** in daje slovenskim okoličanom ob jugu nekako pravico, da ga kakor prej tudi slej še s posebnim ponosom imenujejo naše predmestje. **Dom je postal najvažnejše oporišče slovenstva na Koroškem do konca prve svetovne vojske.**« Iz spoštovanja do umrlega Andreja Einspielerja je odbor po njegovi smrti odkupil tudi njegovo hišo na Pavličevi ulici in tako del glavnice uskladiščil v nepremičnino.

Najbolj pa je na rast članstva zanesljivo vplivala premišljena založniška politika. Pri odločanju za izdajanje jih je vodila praktična pamet, ki so ji sledili glede na okoliščine in potrebe. **V ospredju je bilo poučno branje, ki je pripomoglo k vsestranski izobraženosti slovenskega človeka in tako tudi h gospodarskemu razvoju slovenskih dežel.** Sledili so aktualnemu znanju in ga po določenem času dopolnjevali s posodobljenim. Zato se ponavljajo naslovi priročnikov, pač izpod peres vedno novejših avtorjev. Večerniške pripovedi so vabile k branju. S svojimi knjigami je Mohorjeva odpirala okna v zgodovino in tudi v sodobni svet. Naj naštejemo nekaj naslovov in avtorjev iz tega bogatega in plodnega obdobja mohorske zgodovine.

Poučne knjige, priročniki:

Fran Erjavec je za Mohorjevo pripravil vrsto zapisov o ***Domačih in tujih živalih v podobah in besedi***, pa še serijo prispevkov o ***Škodljivih živalih***. Omenimo lahko vrsto priročnikov: Tomšičevo ***Poljedelstvo***; Sernečev ***Nauk o gospodinjstvu***; Sumperjevega ***Slovenskega bučelarčka***; Kočevarjevo pisanje o ***Kupčiji in obrtniji***; Govekarjevega ***Umnega živinorejca***; Vošnjakovo ***Umno kletarstvo***; Volčičevega ***Domačega zdravnika***; Vrhovčeve ***Zlate bukve slovenskega vedeža***; Povšetovega ***Umnega kmetovalca***; Kuraltovega ***Umnega sadjerejca***; Praprotnikov ***Slovenski spisovnik***.

Ti priročniki so v svojem desetletju orali ledino na svojih področjih in zaradi velike naklade naredili ogromno dobrega.

V naslednjem obdobju spadajo v to vrsto ***Slovenski pravnik*** pripovednika, liberalnega politika, poslanca v avstrijskem državnem zboru in poznejšega ljubljanskega župana, romantika in kasneje realista Ivana Tavčarja, avtorja ***Cvetja v jeseni***. Na zdravstvenem področju je velik odmev doživela knjiga Sebastiana Kneippa, nemškega duhovnika in začetnika hidroterapije, ***Domači zdravnik***; Cilenšek je pisal o ***Naših škodljivih rastlinah***; Dular o ***Umni živinoreji***; Rohrman o ***Poljedelstvu***; Homan je pripravil priročnik za ***Postrežbo bolnikom***; Kosi se je razpisal o ***Umnem kletarju***; Dular je podal splošne ***Gospodarske nauke***; Lakmayer je svetoval čebelarjem v knjigi: ***Umni čebelar.***

Leposlovje: Večernice so bile najprej zborniki krajših in daljših pripovedi za poduk in kratek čas, pozneje pa enovite dalj-

še povesti. Podmilšak: ***Žalost in veselje***; Slemenik: ***Izdajavec***; Parapat: ***Robinzon starši***; Sket: ***Miklova Zala*** (mnogokrat so jo uprizorili tudi na ljudskih odrih); Josipa Stritarja deli za mlade ***Pod lipo*** in ***Jagode***; njegovi ***Zimski večeri*** in ***Lešniki***; Franca Ksaverja Meška ***Mladim srcem***; Brinarjeva ***Lisica zvitorepka***; ***Pesmi*** Simona Gregorčiča so postale trajna uspešnica, ki jo je Mohorjeva ponatiskovala tudi v sodobnem času; Medvedov ***Izbor slovenskih legend***; Jurčičev ***Deseti brat***; Cankarjeve povesti.

Zgodovina in potopisi: Josip Stare, profesor zgodovine na kraljevi gimnaziji v Varaždinu: ***Občna zgodovina*** (dolga desetletja najbolj brana slovenska poljudna knjiga v več snopičih); Lampe: ***Jeruzalemski romar***, kot uvod v znamenito izdajo osemnajstih snopičev ***Zgodb Svetega pisma***. Stare: ***Kitajci in Japonci***; Bezenšek: ***Bolgarija in Srbija***; Vrhovec: ***Avstralija in nje otoki***; Karlin: ***V Kelmorajn***; Lavtižar: ***Pri severnih Slovanih***; Trunk: ***Na Jutrovem***; Gruden: ***Zgodovina slovenskega naroda*** (V načrtu že od ustanovitve, ko so mislili najprej pridobiti Trdino ali zgodovinarja Vrtovca, pozneje pa skušali izdati vsaj obširen zemljepis, ki naj bi ga napisal prof. Jesenko. Eden od zvezkov naj bi obsegal samo Slovenijo, čeprav tega zemljepisnega pojma v sedemdesetih letih v tedanji Avstriji uradno še ni bilo.). Grudnovo delo je nadaljeval J. Mal.

Verske knjige: Foerster: ***Cerkvena pesmarica Cecilija***; Kempčan: ***Hoja za Kristusom***; Triglavskega župnika Jakoba Aljaža ***Slovenska pesmarica*** v dveh delih; razni molitveniki in druge nabožne knjige.

Koledarji: so doživljali razvoj v obliki in opremi. Vsebinsko je v njih poleg koledarskih letnih podatkov in poučnih, zgodovinskih, potopisnih, literarnih in drugih prispevkov vsako leto pomemben del tudi imenik udov, ki je za zgodovinarje v mnogih pogledih, ne le glede razširjenosti Mohorjeve, dragocen vir. V koledarjih najdemo tudi Cankarjeve in Finžgarjeve povesti.

Mohorska udninska knjiga: imenovali so jo tudi zlata knjiga slovenskega naroda, je v petem desetletju Družbinega obstoja vsebovala že 225.526 imen živih in pokojnih mohorjanov.

Pred prvo svetovno vojno je bila tako Družba sv. Mohorja v Celovcu najstarejša in najmočnejša slovenska knjižna založba s širokim programom za ljudske množice, trdno nepremičninsko in denarno osnovo in širokim članstvom po škofijah in župnijah povsod, kjer so živeli Slovenci. Celovec pa z njo tako rekoč narodno in kulturno središče slovenstva. ~

Foto: Jure Eržen

~ POGOVOR ~ Miroslav Košuta

Pripravil sem kovček, a ne mudi se mi nikamor

Pogovarjala se je **Ana Kristina Gale**

11. marca letos je Miroslav Košuta praznoval svoj 80. rojstni dan. Pravi, da se je težko izogniti prelomnosti trenutka, in čeprav se mu še nikamor ne mudi, je z zadnjo knjigo Mornar na kozi *simbolično pospravil za sabo in pripravil kovčke. Pesnik, dramatik, in prevajalec je med bogato bero nagrad za svoje delo dobil tudi Prešernovo. Kot Pahorja, Zlobca in še koga ga je zaznamovala mladostna izkušnja fašizma in morda prav zato njegova slovenščina še danes tako blago poboža uho. Bil je novinar, urednik na radiu in dramaturg v tržaškem gledališču. S knjigo* Mornar na kozi *je svojemu načrtu napravil piko. Pa vendar … pušča vrata, okna in podstrešja odprta. Tudi za navdih. Ker vesolje je pač polno skrivnosti.*

• • •

Najprej iskrene čestitke ob vašem življenjskem jubileju. 80 let glede na številne sodobnike, ki v visoki starosti še vedno aktivno ustvarjajo, sploh ni kakšna končna prelomnica, pa vendar … je bilo ob tem več časa za pogled nazaj, premislek o zares tehtnem ali za slavje in hvaležnost?

Navajen izbiranja besed za verze, kjer je usoden lahko vsak zlog, bom izkoristil kar vaše vprašanje, ki me s svojim ritmom usmeri v pravo strugo. Torej, osemdeset let glede na številne sodobnike, ki v visoki starosti še vedno aktivno ustvarjajo, no, ja, ni nujno prelomnica, čeprav bi to morala biti. Zase mislim, da je.

Pustiva času čas, kot se reče, in če se bova čez leto in dan znova srečala v pogovoru, bova lahko bolj natančna. Osebno vsekakor strogo ločujem med pisanjem in ustvarjanjem, med imperativom in svobodno izbiro, med iskanjem nečesa novega, odkrivanjem lepega in neznanega, čeprav še tako drobcenega in skromnega, in početjem nečesa, da osmisliš dan, ker ne zmoreš veliko drugega.

Po spletu čudnih okoliščin so se pri meni stvari tako iztekle, da smem govoriti o prelomnici. Ustvarjalni naboj seveda pojema, ampak pred kakimi desetimi leti sem si zamislil opis svojega detinstva, bi rekel Maksim Gorki, odraščanja in prvih fantovskih doživetij, kar je pri meni sovpadlo z odhodom iz domače vasi v svet. Z izidom *Mornarja na kozi* sem temu načrtu postavil piko in mi je, ko da sem pospravil za sabo. Ko da imam kovček pripravljen, da lahko odpotujem kadar koli. Seveda pa se mi nikamor ne mudi, da ne bo nesporazuma!

Vaša zadnja knjiga je posvetilo koreninam. Rojstni kraj nikoli ne gre iz človeka, pa če gre človek še tolikokrat iz njega. Ste tudi vi tako čutili?

Jaz sem iz svojega rojstnega kraja odšel samo enkrat, za vselej, a sem se redno vračal vanj in nikdar vanj prišel. Zato je ostal tak, kakršnega sem zapustil, medtem ko se je dejanska podoba vasi z istim imenom na istem kraju spreminjala in maličila, da jo je težko prepoznati.

V tem je tudi vzrok, da sem se vdal prigovarjanju znancev in redkih še živih prijateljev, naj opišem, kar hlapi z našim spominom in je nam samim komaj verjetno.

Glede na vaš rojstni kraj, na povezanost s Trstom in tamkajšnjo kulturo, se vam zdi, da bi bili

na drugačen način Slovenec, če bi se na primer rodili v Ljubljani ali v Prekmurju?

Na začetku svoje pripovedi povem, da se nič ne spominjam, da bi bil izbral planet, na katerem naj se rodim, ne kraj, kjer naj se to zgodi. Čisto lahko bi to bilo v meni dragi Ljubljani ali v ljubem Prekmurju. Vendar zame je bilo usodno, da je bil tedaj moj rodni Križ v z dobršnim delom slovenskega ozemlja v okviru rimskega imperija pod fašističnim škornjem. In da nas je bilo treba izkoreniniti in zabrisati za nami vsako sled.

Sodoben Slovenec, vpet v globalno kolesje, morda nikoli v življenju ne pomisli na pomen materinščine in narodne identitete nasploh. Kakšen vtis je na vas pustila peta fašizma v tem smislu?

Slovenci bomo morda še prekmalu obžalovali trenuten odnos do materinščine in narodne identitete, čeprav se mi zdi bolj verjetno, da v kratkem ne bo več nikogar, ki bi kaj slovenskega obžaloval.

Kar se mene tiče in ljubezni do materinščine in knjig, moram priznati, da jo dolgujem fašizmu, klofutam in pljuvanju v usta, ki so spregovorila slovensko, zaplembam in javnemu sežiganju knjig, zaradi česar so nam bile dragocenejše od zlata. Navadne *Slovenske večernice* in *Zgodbe Svetega pisma* smo skrivali vse drugače kot prgišče zlatnine, ki je bilo na dosego v omari ob dokumentih pod posteljnino.

Vaš pesniški prvenec je nosil naslov *Morje brez obale*. V sodobnem, hektičnem svetu biti pesnik … Se vam kdaj zdi, da ste pesniki prav to: morje, ki redko najde obalo, na kateri bi pustilo odtis?

Pesniški trio: Niko Grafenauer, Miroslav Košuta, Marijan Kramberger (1958)

Ah, saj z morjem menda nisem mislil sebe, verjetno sem imel pred očmi sinjo brezmejnost čudežnega, katerega kapljico mi je (morda) uspelo ujeti v svoje nebogljene verze. Naj povem, da je zbirka nastajala z drugim naslovom, in potrebno je še dodatno pojasnilo: v Ljubljani sem se navezal na Marijana Krambergerja in Nika Grafenauerja, bili smo nekaj medgeneracijskega, trije pesniški samohodci, ki smo skoraj istočasno ponudili svoje prvence založbam v Ljubljani, Mariboru in Kopru. Lipa je redno izdajala poezijo, a samo po eno knjigo letno, pravkar je izšel Zlobec in bil že izbran France Pibernik. Imel sem torej dovolj časa za razmislek o naslovu, ki pa je vsekakor moral vsebovati morje, saj sem do prihoda v Ljubljano objavljal pod psevdonimom Miroslav Morje.

Kar pa se odtisa tiče, mislim, da bi vsakdo od nas rad pustil za sabo vsaj drobno sled. V vesolju je vse naše naprezanje itak neopazno. In vendar nam je

do tega, da bi vsaj v najbližjih, vsaj v tistih, ki jih imamo radi, preživeli do njihovega konca.

soke, elegantne pesmi, tudi jaz, do usodnega gostovanja v urednikovem rodnem Prekmurju.

V vesolju je vse naše naprezanje itak neopazno. In vendar nam je do tega, da bi vsaj v najbližjih, vsaj v tistih, ki jih imamo radi, preživeli do njihovega konca.

Literaturo za otroke je morda najtežje pisati. Kako ste v življenju ohranjali otroka v sebi?

Popoln odgovor na to vprašanje je verjetno v avtobiografiji, če sem se sploh dokopal do njega. Tu lahko povzamem samo svoje srečanje s tovrstno literaturo, predvsem s pravljicami in preprostimi pesmicami, ki jih je običajno pred spanjem pripovedovala mama v narečju ali v jezikovni podobi njenih šolskih be-

Ne gre za nikakršno solzavost ali patetiko, kot mi je kdo očital, pač pa za občutek krivde, če ne storiš vsega, kar je v tvoji moči, saj seješ v človeško dušo in si dolžan skrbno izbirati semena.

ril in za katere se je pozneje izkazalo, da so večinoma Levstikove.

Prvih nekaj rim, ki jim ne morem reči verzi, sem napisal kot srednješolec na pobudo uredništva tedaj rojene mladinske revije *Galeb*, po odhodu v Ljubljano pa na to pozabil, dokler si ni Ferdo Godina omislil za *Ljubljanski dnevnik* priloge *Najdihojca* in je snubil mlade avtorje z vabljivimi honorarji. Ker so rasli s številom vrstic, ki jih tudi ne kaže imenovati verz, smo pisali vi-

Ostala sta mi v spominu šarmantni Ivan Minatti in nabito polna dvorana v Apačah. Med recitacijo sem se zagledal v oči dečka, ki je slonel z glavo na robu odra pred mano in me požiral odprtih ust. In postalo me je sram tistega z levo napisanega blebetanja in tiste oči mi niso dale miru, dokler nisem imel občutka, da komponiram vse svoje verze z enako zavzetostjo.

Ne gre za nikakršno solzavost ali patetiko, kot mi je kdo očital, pač pa za občutek krivde, če ne storiš vsega, kar je v tvoji moči, saj seješ v človeško dušo in si dolžan skrbno izbirati semena. Zato skušam otrokom posredovati svetlejšo podobo sveta v čim bolj veselih, igrivih in besedno razkošnih pesmih, ki naj pričajo tudi o lepoti našega jezika.

Enkrat ste rekli, da kot otrok siti niste bili nikoli, pa se lakote sploh ne spomnite. Ker ste se imeli v družini radi. To globoko zavedanje, da se ves smisel bivanja začne in konča v družini, v medčloveških odnosih, je potrošniški svet potisnil na stran. Kako smo si dovolili tako zaiti?

Res je, lakote se ne spominjam. Odraščal sem med vojno in tudi po njej nismo plavali v blagostanju, vendar smo živeli tako kot vsi okoli nas, pač z upanjem na

boljši jutri. In pomembno je bilo predvsem, da so me v družini imeli radi, počutil sem se varnega in kadar mi je bilo hudo, me je čakalo odprto naročje. Mnogi otroci tega niso poznali, čeprav so pri njih kuhali pogosteje kot mi. Hudo tistega časa je v spominu zbrano v nepopisnem mrazu, ki smo ga trpeli v ponošenih oblačilih in v posteljah, kjer smo čez sprana pokrivala nanašali plašče in vse mogoče. Na srečo sva z bratom spala v isti postelji, da sva se ogrevala s suvanjem in brcanjem.

O družini pa moram povedati, mimo tega kar lahko preberete v knjigi, da mi je tata, član italijanske komunistične partije od ustanovitve in borec prve prekomorske brigade, pred smrtjo naročil, naj ga pokopljemo cerkveno, čeprav je bil v cerkvi baje samo dvakrat: ko je bil krščen in ko se je poročil. Zlahka bi mu dokazal, da je spremljal h krstu tudi svoje tri otroke, da je bil marsikomu birmanski boter pa še marsikaj, mimo sodelovanja pri procesijah in drugih cerkvenih obredih, ki jih ni jemal nase v prvi osebi, ampak kot član vaške skupnosti, ker je bilo njeno preživetje ogroženo. Ne bi mu želel pripisovati namenov, ki so mu bili morda povsem tuji, a izjemno dragocene za oris naše družine se mi zdijo besede, s katerimi je pospremil naročilo za cerkveni pogreb: »Saj veš, že zaradi mame.«

Ta predsmrtna izpoved navezanosti in spoštovanja, da ne rečem ljubezni, me je resnično ganila in mi priklicala v zavest dvojnost naše družine. Mama je bila namreč iz vernih krogov, nona Lojza, mohorjanka, doma v farovžu, nono Jakob pa trden narodnjak, o čemer je pričal tudi trak v narodnih barvah, ki sem ga po vojni odkril med popravilom svetilke na nočni omarici, pravzaprav polovica traku, saj so mu drugo polovico skrivaj položili v krsto. Tako sem tudi razumel, zakaj je na strehi naše hiše zmeraj vihrala slovenska zastava, kljub temu da smo imeli tudi jugoslovanske, a tata je najviše potegnil tisto z zvezdo na modrem pasu, ker je združevala mamine barve in znamenje njegovega prepričanja in boja.

Toliko lahko povem o družini, v kateri sem zrasel. O tem, kam plovemo, pa si mislim svoje.

Ko govorimo o družini, vas je doletelo najhujše, kar lahko doleti starša, izguba otroka. Ta je edina za precej časa zarezala v vašo ustvarjalnost. Kaj vam je pomagalo, da ste bili sposobni ugledati luč v tistih najbolj temnih časih?

Ob vsem hudem je moje najhujše šele moralo priti. Za nekaj let sem opustil pisanje, potem pa sprevidel, da lahko samo v njem najdem rešitev zase in tolažbo za druge. Saj ni doletelo samo mene, tudi med pesniki ne. Tako sva se dodatno zbližala s prijateljem Tonetom Pavčkom in v samoti obdelovala svoj trpki vinograd. Bil mi je v veliko oporo. Kot tudi Pavle Zidar, ki je prvi iz prave perspek-

Tako sem tudi razumel, zakaj je na strehi naše hiše zmeraj vihrala slovenska zastava, kljub temu da smo imeli tudi jugoslovanske, a tata je najviše potegnil tisto z zvezdo na modrem pasu, ker je združevala mamine barve in znamenje njegovega prepričanja in boja.

V Loki: Miroslav Košuta in Alojz Rebula z Inkretovo monografijo o Kocbeku

tive ocenil moje takratne verze in me v bistvu zadržal v strugi.

Dovolj razlogov ste imeli, da bi lahko zapadli v tipično slovensko svetobolje, pa vendar ste v vseh delih, tudi v *Mornarju na kozi* ohranili humornost in vedrino. Kaj vas spravi v smeh in kdaj ste se nazadnje iz srca široko nasmejali?

Neobremenjenega smeha ne poznam že desetletja, po naravi pa sem odprt veseli družbi, a zasidran v varnostni razdalji. V knjigi ne spreglejte stavka: V mojih očeh jasnina … je od vasi z dvema obrazoma, od ljudi, ki so ob meni živeli in umirali v revščini, a v razkošju dobre volje in ponosa, pokončno in z zavestjo, da je življenje eno samo in da ga je kot tako treba izživeti.

Z mnogimi sodobniki in sopotniki, recimo z Alojzom Rebulo, vas druži globoko spoštovanje, čeprav ste nemalokrat na povsem različnih bregovih. Kako to osebnostno držo in veličino približati ljudem, ki danes krojijo naš medijski, politični in družbeni svet?

Z Rebulo sva pač hodila skozi življenje vsak na svojem bregu, žal, na bregu hudournika, ki je izdolbel ta nesrečni vintgar in nas ločuje, odkar vemo za svoje slovenstvo. Ko pa se je okoli naju polegel hrup spremljevalcev in sva ostajala vse bolj sama, sva ugotovila, da so v soteski tudi tolmuni miru in da si lahko čez vodo izmenjujeva misli.

Pred petindvajsetimi leti, ob Velikem rojstvu, sem upal, da bo ta nesrečni vintgar ostal za nami, za vselej, kot hud spomin in vse bridko, kar smo pretrpeli, očitno morali pretrpeti, da smo prišli do svoje suverene države. Pa sem se hudo motil, kot mi vsi, vsaj mislim, da vsi. Zdaj smo pač tam, kjer smo, in ni nikakršnega opravičila, da smo.

Pred kratkim, pred tednom, dvema, so me zaprosili, da spregovorim ob odprtju razstave ilustracij Martina Krpana, in naj tu za zaključek povzamem temeljno misel.

Danes, ko meje ni nikjer več (ali vsaj do ondan je ni bilo), nekateri to sol še zmerom nosimo v Ljubljano po ščepcih,

Pred Kosovelovim spomenikom v Ljudskem vrtu v Trstu ob dnevu poezije 2015. Foto: Darko Bradassi.

kot se reče, sol in vse tisto, kar v danem trenutku najbolj pogreša. Ta hip, denimo, zdrave pameti, odprtosti, širine in zavesti, da Slovenija kljub vsemu ni vsa zajeta v enem državnem telesu, da se zliva čez Muro in Karavanke in v porobje Furlanske ravnine, v Tržaški zaliv in čezenj v širni svet, kamor so nas nemile sape razteple. In to domovino brez mejá nekateri, ki jim pogled ne sega čez plot vikendaške parcele, znova količijo s pregrajami in z dvižnimi mostiči. Zdaj, ko se je izpolnila Pesnikova napoved o sosedu mejaku in je te dni odmevala z našo himno od Planice do Japonske, zdaj bi šele potrebovali Martina Krpana, da bi v institucijah pisano pogledal in prijel prvega in druge ž njim omlatil, da bi vsi podplate pokazali.

Kaj je prva misel, ki vas spreleti, ko zjutraj odprete oči?

Lepota dneva, ki se mi odpira, pa naj bo sončen ali deževen. Le megla me navdaja s skrbjo, vse pogostejša megla, ker mi privija kosti v sklepih. A sprejmem jo z zavestjo, da tudi meglenih dni ne bo več veliko.

Zdaj me pa že nekaj juter kot prva obišče misel, da sem literarno pot začel kot prozaist in da me ta knjiga vrača na začetek. Krog je torej zaključen. Tega nikar ne razumite, ko da mečem puško v koruzo. Gre za preprosto ugotovitev v trenutku obračuna. Vrata in okna mojega doma in podstrešja pa ostajajo odprta za prijateljske obiske in morebitni navdih, seveda. ~

Dr. Robert Petkovšek

Reči besedo Bog

Ustvarjalna moč besede

Kralj David velja za velikega iskalca Boga – harfa v njegovih rokah pa simbolizira strast, s katero se je na Boga obračal. Takšno iskanje Boga je bistvo teologije; zato ta kaj drugega kot strast niti ne more biti, saj je Bog onstran vseh meja, tudi onstran meja mogočega. Do tega, kar je onstran mogočega – to je: do nemogočega, pa ima dostop le strasten človek – človek, ki ga vodita žar in ljubezen.

Do tega, kar je onstran mogočega – to je: do nemogočega, pa ima dostop le strasten človek – človek, ki ga vodita žar in ljubezen.

V svoji strasti se teologija ne more zadovoljiti s tem, da bi Boga omejila na matematične formule; niti noče biti zgolj mrtva fotografija, ki ravnodušno posname vidno zunanjost stvari. Prejkone je podobna zajemalki, s katero iz globoke posode resničnosti zajemamo bogastvo pomenov, da bi z njimi tešili duhovno lakoto. Boga se trudi izrekati z vedno novimi besedami, z drugačnih vidikov, v drugem ritmu, v spremenjenih kontekstih. Že v Svetem pismu je uporabila različne načine govora: mitični in pesniški jezik, pravni in modrostni jezik, dobesedno-zgodovinski in metaforično-simbolni jezik. Ta prizadevanja je Avguštin ponazoril v zgodbi o dečku, ki je sanjal, da bo v majhno jamo na obali prelil vso vodo morja.

Strasten jezik ne varčuje s sredstvi. Čeprav neznaten kakor »piš glasu« – tako so ga imenovali v srednjem veku –, se je zmožen spustiti do globin resničnosti. Pri tem si pomaga z metaforami, s simboli, z ritmom, z melosom in verzi. In če je treba, se spremeni v poezijo, za katero mnogi verjamejo, da je misel *v najvišji obliki* – pesniško obliko so uporabili prvi filozofi, v njej se izražajo psalmi in Visoka pesem – vse z namenom, narediti resničnost, ki je najgloblje skrita, vidno.

Zadnje stoletje se filozofija bolj zaveda, da človeku ni nič bližje kakor jezik. Beseda mi je bližje kakor moja bit ali zavest; vse, kar sem in česar se zavedam, mi je dano v besedah. Besede človeka odpirajo: njemu samemu, svetu in Bogu. Wittgenstein je zato zapisal: »Meje mojega jezika so meje mojega sveta«, sofist Gorgias pa kar: »Beseda je vladar.« Brez besed bi svet potonil v temo. S tem, ko si prizadevamo, da bi jih bolje razumeli, pa širimo in poglabljamo svoj svet. Na to je mislil Goethe, ko je dejal: »Ljudje ne vedo, koliko časa in naporov je potrebnih, da bi se naučili brati. Za to sem potreboval osemdeset let in še ne morem reči, da mi je uspelo.«

Besede človeka ne odpirajo samo navzven – odpirajo ga tudi njegovi notranjosti in v njej odmevajo. Govorica človeka oblikuje: pripovedi ga silijo k resnicoljubnosti; obljube ga vzgajajo v iskrenosti; ukazi v njem krepijo odločnost; etična govorica ga dela krepostnega, bogoslužna govorica pobožnega. O tem govori

dogodek iz življenja preroka Izaija. Na začetku svoje preroške poti je v videnju videl Gospoda in serafe nad njim vzklikati: »Svet, svet, svet je Gospod.« Ob teh besedah se je Izaija zdrznil in dejal: »Gorje mi, ker sem mož z nečistimi ustnicami.« Tedaj je k njemu pristopil sêraf, se z žerjavico dotaknil njegovih ustnic in prerok je bil očiščen. Besede, ki jih je slišal, so iz Izaija naredile novega človeka – preroka.

Beseda v človeku odmeva, ga spreminja in celo na novo ustvarja. Že Platon je dobro vedel, da jezik ni mrtev, ampak da je »živ in ima dušo« (*Fajdros*, 276 A 8). Izrekati zato ni isto kakor misliti. Misel, v kateri se neka resnica razkrije, je mrtva – življenje ji da šele jezik, ki isto resnico ponovi neštetokrat in na mnoge načine, da bi ta resnica zasvetila v vsem bogastvu svojih pomenov, napolnila življenje človeka in ga naredila lepega. V tem je ustvarjalnost, poetičnost jezika, iznajdljivega do neskončnosti.

Etimologija besede Bog

Preselimo se sedaj v religijo in teologijo, k Božjemu imenu.
Pogled v zgodovino besed – to je: v etimologijo – razodeva izvor besede. Etimologija Božjega imena torej kaže, kako je človek v nekem času in okolju videl Boga. Leta 1944 je akademik Ivan Grafenauer v *Bogoslovnem vestniku* v čudoviti študiji o izvoru slovanske besede Bog pokazal, da beseda Bog izvira iz indoevropskega korena **bgah*, ki pomeni »podeliti«, »razdeliti«. Slovanska duša je torej v Bogu videla darovalca. Grška beseda Zeus in rimska beseda Deus izvirata iz indoevropskega korena **dei*, ki pomeni »svetiti se«, »blesteti«; od tu izvirata besedi »dan« v slovenščini in »dies« v latinščini; od tu je nastalo ime za vrhovnega boga Indoevropejcev, ki je bil svetlo nebo. Hebrejščina ima za Boga dve imeni: *'ēlōhîm* in Jahve [*yhwh*]. Prvo izhaja iz korena *'ēl* in pomeni »biti močan«, »biti spredaj«. Pri razlagi imena Jahve pa se zaplete: nekateri vidijo njegov izvor v korenu **hwy*, ki pomeni »želeti«, »ljubiti«, »pasti« ali »pihati«, drugi v korenu **hyh*, ki pomeni »biti«. V Svetem pismu Bog sam razloži svoje ime z besedo »biti«: ko ga Mojzes vpraša, kako mu je ime, dobi odgovor: *Jaz sem, ki sem*. Razlage o tem, kaj je hotel Bog Mojzesu s svojim imenom povedati, so različne – ustavimo se le pri filozofski.

O Bogu naj torej ne bi najprej govorili – Boga naj bi najprej živeli, da bi to, kar on je, bili tudi mi.

Filozofija, ki jo vprašanje biti prvenstveno zanima, je v tem imenu našla izhodišče svojega nauka o Bogu. Filon Aleksandrijski, Jezusov sodobnik, je zapisal, da je Bog s tem hotel reči: »Meni lastno je to, da sem – in ne to, da se o meni govori.« O Bogu naj torej ne bi najprej govorili – Boga naj bi najprej živeli, da bi to, kar on je, bili tudi mi. V Bogu se torej skriva skrivnost biti sveta in človeka. Poglejmo, kaj je filozofija iz tega Božjega imena: »Jaz sem« naredila. Držimo se pri tem sv. Avguština, ki je pokazal, da lahko Boga srečamo na dveh skrajnostih. Tako pravi: »Ti pa si bil globlji v meni kot moja najglobljа notranjost in višji kot moja najvišja misel.« Po sv. Avguštinu lahko Boga iščem tam v daljavi, v vrhovih, ki jih

moja misel ne doseže; lahko pa ga vidim tudi tu ob sebi, v sebi, globlje od tega, kar sam o sebi čutim ali vem. Bog je lahko to, kar je najvišje, a tudi to, kar je najbližje – v obeh primerih pa je neskončen – neskončna višina ali neskončna bližina.

Beseda Bog kot ideja v jeziku metafizike

Ustavimo se najprej pri Bogu, ki je neskončna višina.
Danes stojimo na koncu izročila, ki se je začelo z Grki; imenujemo ga metafizika. Bog je bil temelj tega izročila. Metafizika je v Bogu videla vsevedno in vsemogočno, najvišje in najpopolnejše bitje, ki je zadnji cilj sveta in od nikogar gibano gibalo. In če drži, da je najpopolnejše bitje – tako je v 11. stoletju razmišljal sv. Anzelm –, potem mora nujno tudi biti. Popolnost Boga je tu torej pomembnejša od njegove biti. V vsakdanjem jeziku bi rekli, da je to, kako si na zunaj urejen, pomembnejše od tega, kaj v notranjosti si. Bit Boga je torej tu le privesek Božje urejenosti, popolnosti, idealnosti. V očeh te misli je Bog najprej matematik, geometer; zato je svet, ki ga je ustvaril, urejen. Tako je v antiki mislil Platon; novi vek je to poglobil in Leibniz je to lepo zapisal: »Ko Bog računa, nastaja svet.« Vse je torej račun; kakor v matematiki je v svetu vse povezano. »Če zagrmi top v Parizu, se zatrese atmosfera nad Oceanijo,« je v 17. stoletju zapisal Blaise Pascal. Ta ideja, da je svet matematična kletka, je danes živa. Pomislimo na sodobnega Einsteina Stephena Hawkinga, danes enega največjih matematičnih umov: priklenjen je na invalidski voziček, a v moči svojega matematičnega uma potuje vse do meja vesolja. Ker v tem vesolju vse funkcionira, vesolje – tako Hawking! – Boga ne potrebuje.

V vsakdanjem jeziku bi rekli, da je to, kako si na zunaj urejen, pomembnejše od tega, kaj v notranjosti si. Bit Boga je torej tu le privesek Božje urejenosti, popolnosti, idealnosti.

Prihajamo torej iz izročila, nad katerim vladata metafizika in matematika. To izročilo je bilo podrejeno računu, računici, preračunavanju. Račun ugotavlja, kaj je mogoče in se tega drži; nemogočega ne dopušča in ga zavrača. Takšen Bog – matematik ali geometer – pa v notranjosti človeka ni našel odmeva; človeka je pustil praznega. Heidegger je zapisal: »K temu Bogu človek ne more niti moliti niti mu ne more žrtvovati. Pred [njim] človek ne more iz spoštovanja pasti na kolena in pred tem Bogom ne more igrati in plesati.« Ta Bog v notranjosti človeka ni našel odmeva; človeka ni napolnil in obogatil s smislom, s pomeni, z mnogimi obrazi resničnosti. Življenja mu ni osmislil. To obdobje se je zato izteklo v duhovno praznino, v nihilizem, znotraj katerega je – kakor je dejal Nietzsche – Bog umrl.

Beseda Bog kot ime v jeziku evangelija

Kaj pa lahko rečemo o drugi možnosti, o tem, da je Bog »globlji v meni kot moja najglobljа notranjost«? Še enkrat natančno preberimo ime, s katerim se je Bog predstavil Mojzesu: *ehyeh ašer ehyeh*. Natančnejši prevod bi bil: Jaz sem, *ki bom*. Poudarek je na »*ki bom*«. Vidimo – Bog se predstavi kot prihodnost; Bog govori jezik

prihodnosti, in ne preteklosti; ne predstavi se kot dovršeno, brezhibno bitje, ampak kot zgodba, ki jo je treba ustvariti. Božja bit ni kakor reka, ki se iz preteklosti vije v prihodnost, ampak je prihodnost, ki človeku prihaja naproti, ki se vsak trenutek začenja na novo, ki ustvarja novo nebo in novo zemljo. Prihodnost ni podaljšek preteklosti; v Bogu ni nič zastarelega, ampak je novost sama, ki je ni mogoče zaustaviti; v tem je Bog brezmejnost. Boga zato ne more zaustaviti nobena meja; gre vedno naprej, čez vse meje, tudi do mene, v mojo bližino, pa tudi prek meja moje bližine, da mi je še bližje kakor moja bližina, da je »globlji v meni kot moja najglobljа notranjost«. Bog torej ni najprej geometer, dvignjen v nedosegljive višine, ampak brezmejnost, dogajanje, ki gre človeku naproti, da bi v dogodku, po rojstvu svojega sina, v čisti novosti, postal Bog-z-nami, Emanuel, enak med enakimi, beseda, ki je postala meso.

Vidimo – Bog se predstavi kot prihodnost; Bog govori jezik prihodnosti, in ne preteklosti; ne predstavi se kot dovršeno, brezhibno bitje, ampak kot zgodba, ki jo je treba ustvariti.

V evangeliju se Bog razodene kot bližina sama, bližja od tiste, v kateri sem samemu sebi dan; ko pridem k sebi, je on že tu; tudi pri sebi torej potrkam z zamudo z izgovori, da nisem našel poti ali da je na poti prišlo do okvare. Avguštin sam si je očital, da njegova ljubezen do Boga prihaja prepozno; »intus enim erat, ego autem foris«; enako si je očital bosenski pisatelj Meša Selimović v romanu *Derviš in smrt*, da njegova ljubezen do brata prihaja prepozno, v trenutku, ko so brata že usmrtili in ni mogla nikomur več koristiti. A človek ni idealno bitje; k sebi ne prihaja po bližnjici, ampak prek ovinkov; človek sam v sebi ni matematika, ampak je tragedija. Tragedija je, ko ljubezen – to najbolj človeka-tvorno gibanje – zamuja in ne opravi svojega dela. To so razumeli stari Grki. A znotraj te tragedije ga nekdo čaka – ne kot brezhibno, idealno bitje, ampak kot bližina, ki je usmiljenje in odpuščanje. To bližino v sebi je Jezus imenoval Oče – on popravlja to, kar je človeška ljubezen zamudila. To nam evangelij sporoča.

Evangelij je torej bližina, je sočutje, ki zdravi človeško tragedijo. O tem govorijo ena za drugo – nobena ne zgreši – evangeljske pripovedi o Božjem utelešenju, o usmiljenem Samarijanu, o očetu, ki na hišnem pragu pričakuje izgubljenega sina, o Jezusovem odpuščanju s križa. Pripovedi kar tekmujejo, katera bo lepše izrazila resnico o nedoumljivi Božji bližini.

Evangelij je torej bližina, je sočutje, ki zdravi človeško tragedijo.

Razodetje neskončne bližine Boga v evangeliju pa postavi svet na glavo – tisti hip začne vse teči v nasprotno, napačno smer: mrtvi oživljajo, slepi spregledujejo, gluhi slišijo, mrtvoudni hodijo, device rojevajo, voda se spreminja v vino, maščevanje se umika odpuščanju, pet tisočglava množica se nasiti od petih hlebov kruha in dveh rib. Ta svet, postavljen na glavo, je čudež pri čudežu. V njem se dogajajo nemogoče stvari.

Sprejemam to ali ne? »To ni mogoče; bujna fantazija,« lahko takoj odgovorim. Druga možnost pa je, da to sprejmem z argumentom, da pri Bogu ni nič nemogoče, da je v svetu Božje bližine mogoče tudi nemogoče, čudež torej, nekaj, česar naši izračuni ne sprejemajo. A zakaj ne bi bilo pri Bogu tudi nemogoče mogoče? Bodimo preprosti in priznajmo, da smo v tem našem realnem svetu hladne računice priča duhovnim orjakom, ki delajo nekaj, za kar vsi mislimo, da je nemogoče. Mnogi možje in žene se ne skrivajo za meje mogočega, ampak gredo z žarom in s strastjo, v ljubezni in brez računice prek meja možnega, ko na primer iz nič in z nič smetišče spremenijo v zavidljivo mesto, polno upanja in veselja. Ali to ne pomeni »narediti nemogoče mogoče«, »storiti čudež«. Zaradi teh ljudi zgodovina ni preteklost, ampak je prihodnost, ki jo odpira Bog kot čisto novost, kot nekaj, česar »oko ni videlo in uho ni slišalo«. Za te ljudi Bog ni ideja, ampak je ime in klic k temu, da se odpovejo udobju in smetišča sveta spreminjajo v novo nebo in novo zemljo.

Ti ljudje živijo evangelij na obrobjih sveta. Beseda Bog pa kliče tudi v središčih sveta. Tudi v teh središčih vlada čista računica: zob za zob, oko za oko. Ta računica, ki jo poznamo pod imenom maščevanje in ki nenehno ustvarja izključene in nasilje, človeka vleče v preteklost. Tudi sèm evangelij prinaša zdravilo – odpuščanje. Odpuščanje odvezuje hudodelca od preteklosti in mu odpira prihodnost. Ko je Jezus na križu izrekal besedo Oče, je istočasno odpuščal – svoje preganjalce je odvezoval njihove preteklosti, s tem jim je odpiral prihodnost. Odpuščanje je čudež v najvišji meri – odpušča, kar je nemogoče odpustiti, neopravičljivo, za kar ni nobenega razloga – s tem dela nemogoče mogoče. Vse to je mogoče v duhu evangeljske ljubezni: mera evangeljske ljubezni je namreč ta, da je brez mere; da je brezmejna. To brezmejnost prinaša v naš svet neskončna Božja bližina; ta obrača svet na glavo in ga spreminja v čudež.

Vrnimo se h kralju Davidu. Harfa v njegovih rokah je znamenje njegove brezmejne strasti, da bi izrekel besedo Bog. Beseda Bog ni polovičarska, ampak je totalna, neizprosna. Zahteva celega človeka. Zato je tako usodno, če človek, ki to besedo sprejme, to besedo napak razume – iz tega nastajajo svete vojne. Nasprotno človeka, ki besedo Bog izreče v njenem pravem pomenu, v duhu evangelija, ta beseda dela heroja in več, svetnika. Zelo preprosto: svetnik je tisti, ki za novo nebo in za novo zemljo nikoli ne bo rekel »nemogoče«. Svetnik je tisti, ki mu beseda »Bog« daje moč, da že tu in sedaj živi »evangeljski narobe-svet«. Prvi cilj teologije je prav ta: raziskovati in učiti racionalnost, skrito v evangeliju. Evangeljska racionalnost izvira iz neskončne bližine Boga človeku – njen cilj pa je življenje dajati. Zaključimo z verzom pesnika Hölderlina: »Polnost življenja ljubi, kdor je v svoji misli šel najgloblje.« (»Wer das Tiefste gedacht, liebt das Lebendigste.«) ~

Beseda Bog ni polovičarska, ampak je totalna, neizprosna. Zahteva celega človeka.

Jože Faganel

In memoriam Janez Zupet

Dober prevod izvirno misel jasno in zvesto pretoči

So ljudje, s katerimi se človek pozna in na nek način prijateljuje kakor od nekdaj, ne da bi se znanstvo začelo s kakim posebnim dogodkom, mejnikom ali okoliščino. Taki ljudje so kakor del stvarstva, ki nas obdaja, kakor kak vršac, skrivnostna dolina ali potok, kamor se zatekamo krepit svoje telo in zlasti dušo, pa ne razmišljamo, ob kakšnem usodnem premiku v osrčju zemlje so se oblikovali in se kasneje povezali v nemerljivem času v lepoto, ki nemo razdaja svoj žar obiskovalcem zgolj s svojo prisotnostjo. Mednje zanesljivo sodi prof. Janez Zupet, ki je letošnjo pomlad dosegel svoj eksistencialni cilj, kateremu je sledil vseh enainsedemdeset let bogatega življenja, in se srečal s svojim Stvarnikom. Ne gre za leporečno pobožno špekulacijo. Resno in dobesedno jemljemo zgolj njegovo v javnosti zabeleženo izjavo »Če Bog je, pojdem za duhovnika …« (2003). Nemirni iskalec Boga se je o obstoju Boga prepričal pri 22 letih, začel kot semeniščnik študirati teologijo in pri 27 letih postal duhovnik. Odtlej je deloval kot duhovnik na specifičen način tako, da je poskrbel za posredovanje vrhunskih spoznanj o Življenju najzahtevnejšim iskalcem Boga. Izhajajoč iz svoje osebne izkušnje iskalca je to poslanstvo udejanjal s poučevanjem jezikov srednješolski mladini in s prevajanjem najzahtevnejših del teoloških in filozofskih zvrsti in njunih pomožnih disciplin. Svoj prevajalski poklic je dojemal kot »pričevanje, kot oznanjanje Njega, ki je resnica, kot služenje Bogu in ljudem, da najdejo pot k njemu«.

I.

Odraščal je v topli krščanski družini štirih talentiranih otrok, ki so slo po presežnem iskali in našli ali v umetnosti ali razmišljujočih znanstvenih vedah. Verska vzgoja očeta organista in matere delavke je bila temeljita, a ni zagotovila osebne vere, čeprav danes nestrpneži do vere mislijo, da verska vzgoja vernost predisponira. Kljub temu je »že od mladega bil hud boj za resnico, za smisel življenja, za Boga, […] se dokopaval do resnice in [njegovo] srce je hrepenelo po njej in se je je želelo okleniti« (2003). Ta boj so spremljale hude družinske preizkušnje: nenadna izselitev družine iz ljubljanskih Ježic in beg v materin Horjul, ki ga je vse življenje imel za čustveni rojstni kraj, mamina nagla smrt zaradi neozdravljive bolezni, boleče in bolezensko iskanje življenjskega smisla brata umetnika … S talenti za jezike, s katerimi se je ukvarjal na gimnaziji, posebej pri osebnem učitelju, horjulskem župniku Nastranu, ki je razvijal njegove darove, se je podal v Ljubljano na študij primerjalnega jezikoslovja, orientalistike in angleščine na ljubljanski Filozofski fakulteti (1963 do 1973). Med bivanjem v Kozarjah je hodil inštruirat latinščino dijake in dijakinje Osnovne šole Prežihovega Voranca in si s tem služil za prehrano in kakšno šolnino za jezikovne tečaje. Kljub svoji skromnosti je sam »priznal« znanje angleščine, nemščine, francoščine, španščine, latinščine, grščine, hebrejščine in arabščine in manj znane nežive jezike. Vmes pa je, kot posledica izkustva osebnega Boga, kot duhovnik diplomiral na teologiji (1972). V obeh strokah, prevajalski in duhovniški, je odkril svoje poslanstvo. Trdno je bil »prepričan, da se duhovniško in prevajalsko delo ne izključujeta, ampak se lahko čudovito dopolnjujeta. Evangelij je treba oznanjevati vsem, tudi zahtevnejšim ljudem, resničnim iskalcem« (2003).

II.

Poklicna pot ga je vodila službovat v malo semenišče v Vipavo, poznejšo katoliško gimnazijo, na kateri je bil med tednom vzgojitelj in profesor (poučeval je marsikaj, a predvsem angleščino, latinščino in grščino, menda nekaj časa celo telesno vzgojo, saj je obvladal mdr. namizni tenis). Tu je ostal od prvega službenega dne do svoje smrti, tako da so ga nekateri sobratje celo imeli za Primorca. Ob nedeljah je deloval kot duhovni pomočnik in imel bogate pridige, ki jih je vse zapisal, zato so lahko izšle tudi v knjižni obliki (*Pot, resnica in življenje*, Družina 2004). Ni govoril vzneseno, ampak poglobljeno, skladno s svojim tihim značajem, ki ga je sam opredelil takole: »Res sem po naravi bolj tih, vendar že pregovor pravi, da »tiha voda globoko dere« (2003).

III.

Slovenci smo prevajalski narod, saj smo se kot narod konstituirali s prevajanjem v 16. stoletju in beležili številne prevajalske korifeje vse do danes v takem smislu, da se pri nas prevajanje ne pojmuje kot poustvarjalna, ampak ustvarjalna disciplina z večstoletnim izročilom. Zato nas sodobne svetovne prevajalske teorije ne samo ne vznemirjajo, ampak marsikdaj celo ne prepričajo. Zupet je svoj koncept prevajanja opredelil kot »svojo ‚filozofijo‘‘ dobrega prevoda, ki je […] v tem, da enakovredno

upošteva danosti in posebnosti tako izhodiščnega kakor ciljnega jezika. Dober prevod […] ni dobeseden ali celo suženjski prevod, ampak tak, ki izvirno misel jasno in zvesto pretoči v novo posodo« (2003). Nenavadno je vendarle, da so njegove prevode sprejemali tudi zagovorniki bolj togih, a modernejših nazorov. Ni polemiziral z nikomer, ampak je ustvarjalno prevedel dela tudi za naročnike drugačnih prevajalskih nazorov. Nenavadno, da so njegove prevode ti celo sprejeli, saj so kdaj morali kloniti pred modernimi nazori prevajanja tudi ognjeviti vrhunski prevajalci. Odgovor bi našli, špekulativno, morda v Zupetovi naravi, da je vselej skušal ustreči naročniku, a na vrhunski način: ne s prepričevanjem, ampak z rezultatom.

Zato se Janez Zupet uvršča tudi med prejemnike najvišjega slovenskega prevajalskega priznanja Sovretove nagrade (1981) za *Misli* Blaisa Pascala, ki so izšle pri Celjski Mohorjevi družbi.

Za »Svetopisemski projekt 20. stoletja« je prispeval prevode teoretičnih del, t. i. uvodov, ki jih je pri pripravljanju svetopisemskega projekta v 70. letih požrtvovalno izdajala Celjska Mohorjeva, čeprav potem prevoda Svetega pisma ni mogla izdati niti v prvem (Svetopisemska družba) niti v drugem dejanju (Družina). A kljub vznemirljivemu dogajanju med urejanjem standardnega prevoda, ko niso prodrli niti prevajalci Otmar Črnilogar, Alojz Rebula in Kajetan Gantar, so bili sprejeti Zupetovi starozavezni prevodi šestih knjig in celo *Visoke pesmi*.

Šele v najnovejšem času, ob pozornosti, ki sta jih vzbudili izdaji *Zgodnjekrščanskih spisov* in *Henohove knjige* pri Celjski Mohorjevi, je širša javnost, ki se zanima za nekanonična svetopisemska besedila, zaznala, da je Zupet sistematično prevajal tudi apokrifna besedila. Požrtvovalno je sodeloval tudi pri poljudnoznanstvenih svetopisemskih priročnikih (*Ilustrirana enciklopedija Svetega pisma*, Ognjišče 1994).

IV.

Razsežnost Zupetove ustvarjalnosti pa se zrcali v njegovem uredniškem delu, ki se mu je, lahko rečemo, tiho zaobljubil kot zunanji urednik zahtevne zbirke *Religiozna misel*, ki jo izdaja Celjska Mohorjeva družba. Takole je razmišljal pred tremi desetletji:

»Kar velja o prevajanju filozofskih spisov na splošno, velja še bolj za prevajanje religioznih mislecev, ki so bili doslej iz mnogovrstnih razlogov odrivani. Čas je, da njihova spoznanja in izkušnje posredujemo tudi našim iskalcem globlje življenjske resnice. To je njihova pravica in naša dolžnost. Zadnje čase opažamo večjo duhovno prebujenost. Zlasti med mladimi raste zanimanje za duhovno poglobitev in razgledanost. Radi bi se seznanili z najzrelejšimi sadovi tisočletnega kristaliziranja religiozne misli. Mohorjeva je s svojo novo zbirko prisluhnila njihovim željam in iskanju. Ponuditi jim hoče dela velikanov religiozne misli, od sholastikov do modernih eksistencialistov in personalistov ter predstavnikov ruske duhovne misli. S tem po svojih močeh zapolnjuje vrzel v naši prevodni literaturi in bogati […] naš kulturni prostor« (1987).

Za zbirko je Zupet izbiral naslove, prevajal, iskal druge prevajalce in jih vodil, pisal ali naročal spremne študije, vse izdelke temeljito redigiral in jezikovno očistil ter javno

predstavljal. Njegovo delo urednika *Religiozne misli* še čaka na poglobljeno ovrednotenje. Ko se bo tega dela lotil vsaj podobno razgledani kritik, kot je bil Zupet kot urednik, prevajalec in lektor, bo trčil tudi ob grenkobo, ki jo je Zupet tolikokrat tiho prenašal ob oklevanju založniške ekipe z izdajanjem (tudi *mea culpa*), ob celo kaki zavrnitvi predloga zaradi gmotne zahtevnosti. V takem, ne edinem primeru, prepričan v nujnost izida, je izdajo kar sam podprl, ne samo z odpovedjo svojemu honorarju, ampak celo s sofinanciranjem iz prihrankov svoje skromne pokojnine gimnazijskega profesorja.

V.

Morda ne smemo iti mimo večne krščanske duhovne literature, že tolikokrat prevedene v slovenščino, ki stoletja ponuja duhovno hrano gorečim kristjanom, ki jo je Tomaž Kempčan v 13. stoletju latinsko naslovil *Imitatio Christi*. Že pred stoletji se je s prvim prevodom 1719 izkazal slovenski prevajalski genij, 1820 pa, ko mu je Zalokar dodelil ustvarjalno ustreznico *Hoja za Kristusom*. Kot bi prvi prevajalec sledil Zupetovi »filozofiji prevoda«! Janez Zupet se je lotil tudi sodobnega prevoda tega ascetičnega priročnika tako, da se je kot prevajalec razgalil javnosti in poglobljenemu bralcu, ki vsak dan meditira kot redovnik, redovnica, duhovnik. Pri Celjski Mohorjevi je izdal dvojezično latinsko-slovensko izdajo tega klasičnega dela, ki je izšlo tudi kot molitvenik tradicionalne oblike. V tem večnem duhovnem vodniku so se utelesili talenti, dosežki in duhovna veličina Janeza Zupeta prevajalca/duhovnika oz. duhovnika/prevajalca, osebnosti, ki je v svojem življenju udejanjala brez trohice samoljubja najčistejši lik duhovnika, intelektualnega ustvarjalca.

Poslednje Zupetovo delo, ki še ni ugledalo luči sveta, pa sega na področje bogoslužja. Njegov prispevek k novemu prevodu misala – *Reda svete maše* bodo z odprtim srcem spremljali duhovniki in verniki, ko bodo sodelovali pri svetem opravilu. To delo bo med bolj poučenimi verniki veljalo kot prevod kardinala dr. Rodeta. Večina jih bo prezrla ustvarjalni delež prevajalčevega lektorja Zupeta, ki je izvirno rešil mdr. tradicionalno nerodnost v molitvi Očenaša (»in ne vpelji nas v skušnjavo«). Pred desetletji smo zagnano nadomeščali »*kateri* si v nebesih« s »*ki* si v nebesih«, Božje vpeljevanje v skušnjavo greha pa prezrli (tako kot tudi arhaične *dolgé*). Tako bo Zupet duhovnik, prevajalec in lektor odslej povezan s slehernim slovenskim molivcem Očenaša že od bližnje prihodnosti dalje.

Slovenci ne bomo nikoli mogli obiti ustvarjalnosti Janeza Zupeta na področju religiozne literature.

Ob dopolnitvi ustvarjalnega opusa svojega častnega člana izraža prva slovenska založba Celjska Mohorjeva družba iskreno hvaležnost s tem, da se bo zavzemala za nadaljnje izdajanje knjig v doslej Zupetovi zbirki *Religiozna misel*. Hkrati se mu zahvaljuje za delovanje v organih *Društva Mohorjeva družba*, za dolgoletno potrpežljivo prisostvovanje sejam, ki so mu jemale čas za prevajanje. Dolguje mu tudi zahvalo za razumevanje, ko so njegovi projekti zaradi gmotnih ovir zastali, in za večkratno sofinanciranje. Za bralčev uvid v izjemnost ustvarjalca pa dodajamo izsek iz njegove bibliografije knjižnih del. ~

IZ BIBLIOGRAFIJE DEL JANEZA ZUPETA 1978–2016

Knjige, prevodi, uredništvo

• Henri Cazelles: ***Uvod v Sveto pismo stare zaveze***, Celje: Mohorjeva družba, 1979. 742 str., [8] f. pril. – (Zbirka Teološki priročniki; 6).
Soprevajalci: Jože Faganel, Jože Krašovec in Marko Urbanija.

• John Henry Newman: ***Vodi me, dobrotna luč: izbor iz Newmanovih del***, Celje: Mohorjeva družba, 1979. 353 str. – (Zbirka Studenci žive vode, Nova serija; 12).

• Blaise Pascal: ***Misli***, Celje: Mohorjeva družba, 1980. 329 str. – (Zbirka Studenci žive vode, Nova serija;15).
Prevedel in napisal opombe.

• Thomas Merton: ***Luč nevidne Resnice: nove kali kontemplacije***, Ljubljana: Družina, 1981. 235 str. – (Knjižnica Božjega okolja;10).

• Martin ***Buber: Princip dialoga, Ljubljana: Društvo iz***dajateljev časnika 2000, 1982. 207 str. – (Posebna številka revije 2000).
Tiskarska napaka. Kot prevajalec naveden Janez Župet.

• Augustin George, Pierre Grelot: ***Uvod v Sveto pismo nove zaveze***, Celje: Mohorjeva družba, 1982. 937 str. – (Zbirka Teološki priročniki; 7).
Soprevajalca: Jože Smej in Marko Urbanija.

• David Alexander, Pat Alexander: ***Svetopisemski vodnik***. – Koper: Ognjišče, 1984. 685 str.
Soprevajalci: Marko Čuk, Mirko Hribar in Lojze Premrl.

• Blaise Pascal: ***Misli***, 2., dopolnjena izd., Celje: Mohorjeva družba, 1986. 365 str.– (Zbirka Religiozna misel; 1).
Janez Zupet je bil tudi urednik te zbirke.

• Søren Kierkegaard: ***Bolezen za smrt: krščanska psihološka razprava za spodbudo in prebujo, in Trije spodbudni govori***, Celje: Mohorjeva družba, 1987.
– (Religiozna misel, 2).
Tudi urednik te zbirke.

• David E. Alexander, Pat Alexander: ***Svetopisemski vodnik***, 1. ponatis, Koper: Ognjišče, 1989. 685 str.
Soprevajalci: Marko Čuk, Mirko Hribar in Lojze Premrl.

• John Henry Newman: ***Vodi me, dobrotna luč: izbor iz Newmanovih del***, 2., pregledana izd. – Celje: Mohorjeva družba, 1990. 357 str. – (Zbirka Studenci žive vode, Nova serija, 19).
Prevedel Janez Zupet po predlogi Angele Žužek

• Charles de Foucauld: ***Pisma in zapiski***, Ljubljana: Družina, 1991. 139 str. – (Zbirka Božje okolje; 20).

• Neznani avtor: ***Pripoved ruskega romarja***, Ljubljana: Duhovna skupnost slovenskih duhovnikov in bogoslovcev, 1992. 143 str., [2] f. barvnih pril.

• ***Visoka pesem***, Koper: Ognjišče, 1992. 119 str.

• Thérèse de l'Enfant Jésus [Terezija Deteta Jezusa]: ***Na mali poti: misli za vsak dan***, Koper: Ognjišče, 1993. 119 str.

• ***Ilustrirana enciklopedija Svetega pisma***, Koper: Ognjišče, 1994. 419 str.
Tudi lektor, soprevajalec Jurij Bizjak.

• Hans Urs von Balthasar: ***Katoliški: vidiki skrivnosti***, Ljubljana: Družina, 1995. 101 str.
Spremna beseda Janeza Zupeta na hrbtu ovoja.

• Hans Urs von Balthasar: ***Luč Božje besede: osnutki k vsem nedeljskim berilom***, Ljubljana: Marijina kongregacija slovenskih bogoslovcev in duhovnikov, 1995. 331 str.
Soprevajalci: Martin Benedik, Ciril Sorč in Anton Štrukelj.

• Eckhart: ***Pridige in traktati***, Celje: Mohorjeva družba, 1995. 518 str. – (Živi srednji vek).
Soprevajalca Milica Kač in Vid Snoj.

• ***Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov***, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1996. 1952 str., [8] str. zvd.
Soprevajalec in sodelavec pri oblikovanju opomb.

• B Conrad De Meester***, Veličina male Terezije***, Koper: Ognjišče, 1997. 127 str.

• Thérèse de l'Enfant Jésus [Terezija Deteta Jezusa]: ***Avtobiografski spisi***, popravljena in dopolnjena izd. iz leta 1966, Sora: Karmeličanski samostan, 1997. – 248 str., [12] str. pril.
Popravil prevod Alojzija Kukovice, Buenos Aires 1966.

• Thérèse de l'Enfant Jésus [Terezija Deteta Jezusa]: ***Zadnji pogovori***, Sora: Karmeličanski samostan, 1997. 195 str.

• Teresa de Jesús [Terezija Avilska]: ***Lastni življenjepis***, Sora: Karmeličanski samostan, 1998. 279 str.
Priredil prevod Stanka Majcna in napisal opombe.

• Thomas Merton***, Nihče ni otok***, Ljubljana: Družina, 1998. 180 str. – (Zbirka Božje okolje; 29).

• Nikolaj Aleksandrovič Berdjaev***, O človekovi zasužnjenosti in svobodi: personalistični pogled na človeka***,, Celje: Mohorjeva družba, 1998. 264 str.
– (Zbirka Religiozna misel; 7).
Urednik in lektor.

Izpisal iz sistema COBISS in redigiral aprila 2016 Martin Grum (celota z objavami v revialnem tisku idr. objavljena na internetni strani Celjske Mohorjeve družbe. Izmed knjig izločeni prevodi Cerkvenih dokumentov in izključno lektorstvo knjig). Selekcija za objavo v Zvonu: J. Faganel.

V SPOMIN

- Martin Buber: ***Dialoški princip***, 2., predelana in dopolnjena izd., Ljubljana, Društvo 2000, 1999. 291 str.
- Martin Buber: ***Problem človeka***, Ljubljana: Društvo Apokalipsa, 1999. 139 str. – (Filozofska zbirka Aut; 8)
- Blaise Pascal: ***Misli***, 3., pregledana izd., Celje: Mohorjeva družba, 1999. 372 str.
- Josef Pieper: ***Kaj pomeni filozofirati?, Resničnost in dobro***, Celje: Mohorjeva družba, 1999. 116 str. – (Zbirka Religiozna misel; 8).
  Urednik in lektor.
- Josef Pieper: ***Štiri naravne kreposti. 1 in 2, Razumnost in pravičnost,*** Ljubljana: Družina, 2000. 143 str. – (Zbirka Sidro; 16).
- Josef Pieper: ***Štiri naravne kreposti. 3 in 4, Srčnost in zmernost***, Ljubljana: Družina, 2000. 127 str. – (Zbirka Sidro; 17).
- Teresa de Jesús [Terezija Avilska]: ***Pot popolnosti***, Sora: Samostan karmeličank, 2000. 167 str.
  Priredil prevod Stanka Majcna in napisal opombe.
- Jean Marie Baptiste Vianney: ***Življenje je več kot jed: odlomki in misli iz Vianneyevih katehez in pridig***, Ljubljana: Družina, 2000. 143 str. – (Zbirka Božje okolje; 31).
- ***Visoka pesem***, 1. ponatis, Koper: Ognjišče, 2000. 110 str.
- Gilbert Keith Chesterton, ***Pravovernost***, Celje: Mohorjeva družba, 2001. 179 str. – (Zbirka Religiozna misel; 10).
  Priredil prevod Karla Rakovca, urednik zbirke.
- Henri de Lubac: ***Drama ateističnega humanizma***, Celje: Mohorjeva družba, 2001. 390 str. – (Zbirka Religiozna misel; 9).
  Soprevajalka Ina Slapar, urednik zbirke.
- Étienne Gilson: ***Duh srednjeveške filozofije***, 2., pregledana izd., Ljubljana: Družina, 2002. 475 str. – (Zbirka Sidro; 24).
- Josef Pieper: ***Vera, upanje, ljubezen: filozofske razprave***, Ljubljana: Družina, 2002. 255 str. – (Zbirka Sidro; 23).
- Thérèse de l'Enfant Jésus [Terezija Deteta Jezusa]: ***Molimo s sv. Terezijo Deteta Jezusa***, Sora: Karmel, 2002. 25 str.
- Theodor Haecker: ***Človekov duh in resnica: izbor iz filozofskih del***, Celje: Mohorjeva družba, 2002. 231 str. – (Zbirka Religiozna misel; 13).
  Urednik in lektor.
- BTeresa de Jesús [Terezija Avilska]: ***Notranji grad***, Ljubljana: Družina, Sora: Karmeličanski samostan, 2003. 198 str.
  Priredil prevod Stanka Majcna.
- Gabriel Marcel: ***Človek pod vprašajem, Ontološki misterij – opredelitev in konkretni pristopi***, Celje: Mohorjeva družba, 2003. 149 str. – (Zbirka Religiozna misel; 14).
  Urednik in lektor.
- ***Pot, resnica in življenje: nedeljski in prazniški nagovori***, Ljubljana: Družina, 2004. 448 str.
- Martin Buber: ***Božji mrk: razmisleki o razmerju med religijo in filozofijo, Logos: dva eseja***, Celje: Mohorjeva družba, 2004. 145 str. – (Zbirka Religiozna misel; 2).
  Tudi urednik zbirke.
- Søren Kierkegaard: ***Bolezen za smrt: krščanska psihološka razprava za spodbudo in prebujo, in Trije spodbudni govori***, 2., pregledana izd., Celje: Mohorjeva družba, 2004. 186 str. – (Zbirka Religiozna misel; 2).
  Tudi urednik zbirke.
- Vladimir Truhlar: ***Temeljni pojmi duhovne teologije***, Celje: Mohorjeva družba, 2004. 112 str.
- Jacques Maritain: ***Po navdihu Tomaža Akvinskega***, Celje: Mohorjeva družba, 2004. 264 str. – (Zbirka Religiozna misel; 18).
  Urednik in lektor.
- Elizabeta Brelih, ***Devica Marija in Mala Terezija***, 2. izd., Sora: Karmeličanski samostan, 2005. 125 str.
- Teresa de Jesús [Terezija Avilska]: ***Ustanavljanje samostanov***, Sora: Karmel; Ljubljana: Družina, 2005. 247 str.
  Priredil prevod sester karmeličank in napisal uvod in opombe.
- Dietrich Bonhoeffer, ***Odgovornost in svoboda: izbor iz filozofsko-teoloških del***, Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2005. – (Zbirka Religiozna misel; 19).
  Urednik in lektor.
- ***Kumranski rokopisi***, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2006. 360 str. – (Študijska zbirka; 5).
  Napisal tudi uvod in opombe.
- Sergej Nikolaevič Bulgakov: ***Tragedija filozofije: filozofija in dogma***, Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2006. 247 str. – (Zbirka Religiozna misel; 20).
  Urednik in lektor.
- André Frossard: ***Bog v vprašanjih***, Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2007. 198 str. – (Zbirka Religiozna misel; 21)
  Tudi urednik.
- Jože Krašovec: ***Svetopisemska lastna imena: fonetika, etimologija, prevajanje in transliteriranje: phonetics, etymology, translation and transliteration***, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 2007. 263 str.
- ***Pripoved ruskega romarja: s spremno študijo Marka I.***

Rupnika, Koper: Ognjišče, 2008. 167 str.

- Thérèse de l'Enfant Jésus [Terezija Deteta Jezusa]: ***Na mali poti: misli za vsak dan***, Predelan in dopolnjen ponatis, Koper: Ognjišče, 2008. 111 str.
- Edith Stein: ***Znanost križa***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2008. 415 str. – (Zbirka Religiozna misel; 23)
Urednik in lektor.
- Benedictus [papež Benedikt XIV.]: ***Spisi o cerkveni glasbi***, 1. izd., Ljubljana: Družina, 2009. 113 str.
Soprevajalca Anton Štrukelj in Matjaž Barbo.
- Hans Urs von Balthasar: ***Samotni dvogovor: Martin Buber in krščanstvo***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2009. 126 str. – (Zbirka Religiozna misel; 24)
Urednik in lektor.
- Thomas Merton: ***Luč nevidne resnice***, (Zbirka Božje okolje, knj. 38), 2. dopolnjena izd., Ljubljana: Družina, 2010. 204 str.
- ***Sveto pismo, Nova zaveza in Psalmi: jeruzalemska izdaja***, 1. izd., Ljubljana: Družina, Teološka fakulteta, 2010. 959 str.
S soprevajalci.
- Thomas a Kempis [Tomaž Kempčan]: ***De imitatione Christi***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2011. 451 str.– (Zbirka Religiozna misel; 25).
Tudi urednik zbirke.
- Thomas a Kempis [Tomaž Kempčan]: ***Hoja za Kristusom***, žepna izd., Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2011. 301 str.
- Anton Martin Slomšek: ***Liturgični priročnik. 2, Manuale liturgicum: Slomškov rokopisni obrednik: [faksimile, diplomatični in kritični prepis***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2011. 495 str. – (Zbrano delo; 2, 2).
S soprevajalci.
- Nikolaj Aleksandrovič Berdjaev: ***Svetovni nazor Dostojevskega***, Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2011. 238 str. – (Zbirka Religiozna misel; 26).
- Thomas Aquinas [Tomaž Akvinski]: ***Ratio et fides***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2012. 389 str. – (Religiozna misel; 28).
Soprevajalec Gregor Pobežin, tudi urednik zbirke.
- Emmanuel Levinas, ***Težavna svoboda: eseji o judovstvu***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2012. XIII, 419 str. – (Zbirka Religiozna misel; 27).
Urednik in lektor.
- Edith Stein: ***Bit in oseba: prispevek h krščanskemu stremljenju k resnici***, 1. izd., Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2012. 270 str. – (Religiozna misel; 29).
Urednik in lektor.
- John Henry Newman: ***Razvoj krščanskega nauka***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2013. 447 str. – (Religiozna misel; 30).
Tudi urednik zbirke.
- ***Sveto pismo, Modrostne in preroške knjige: jeruzalemska izdaja***, 1. izd., Ljubljana: Družina, Teološka fakulteta, 2013. 929 str.
S soprevajalci.
- Søren Kierkegaard, ***Krščanski (na)govori***, Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2014. 309 str. – (Zbirka Religiozna misel; 31).
Tudi urednik zbirke.
- ***Sveto pismo, Peteroknjižje: jeruzalemska izdaja***, 1. izd., Ljubljana: Družina, Teološka fakulteta: Slovenska škofovska konferenca, 2014. 384 str.
- Angelo Scola: ***Poročna skrivnost***, Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2014. 420 str.
Uskladil prevod Stanislava Zoreta in bil tudi lektor.
- Edith Stein: ***Končna in večna bit: poskus vzpona do smisla biti***, Ljubljana: Družina, 2015. 533 str. – (Zbirka Sidro;39).
Soprevajalec Igor Kršinar.
- ***Sveto pismo, Zgodovinske knjige: jeruzalemska izdaja***, 1. izd., Ljubljana: Družina, Teološka fakulteta, Slovenska škofovska konferenca, 2015. 444 str.
Z drugimi prevajalci. ~

Krištof Zupet: portret brata, 1979

Eva Kržišnik

»Tako je naše malo pasje življenje«

Eva Kržišnik je letošnja maturantka, dijakinja Škofijske klasične gimnazije

Romana ***Ločil bom peno od valov*** prekmurskega avtorja **Ferija Lainščka** in ***Ana Karenina,*** delo znamenitega Rusa **Leva Nikolajeviča Tolstoja,** nista zgolj fiktivni zgodbi, namenjeni zabavi in kratkočasenju bralca. Zavračata domišljijsko, lepo in pravljično ter se opirata na vsakdanjo resničnost, ki ni vedno tako ugodna ali preprosta. Kakor glavni junakinji, Elica Sreš in Ana Karenina, se tudi mi mnogokrat znajdemo v precepih, stiskah in trenutkih, ki zahtevajo usodne odločitve, za katere odgovarjamo in moramo z njimi živeti. »Tako je naše malo pasje življenje,« pravi Elici Gita v kavarni, ob zadnjem koncertu in žalostnem slovesu od svojega moža Simona, ki odhaja v vojsko.

Avtorja na več načinov zaznamujeta glavni junakinji. Pri Lainščkovi Elici posebno izstopa motiv Mure oziroma reke in vode, ki je bila »vsa njena svoboda in zavetje obenem.« Ta reka je njeno življenje, v katerem hrepeni po svobodi, živosti, aktivnosti, vse do poskusa »ločiti peno od valov«, kar zapečati njeno usodo in reki spremeni tok. Skozi Tolstojev roman pa je speljana železnica, ki pripelje skupaj življenjski poti Ane in Vronskega, zaradi česar se posledično v skupno zgodbo združita tudi življenji Kitty in Levina, torej oblikuje obe središčni zgodbi. Poleg tega pa je ta tudi simbol Aninega življenja, v katerem je junakinja ujeta na lastne tirnice, ki si jih bo zgradila s svojimi hrepenenji, strastmi in odločitvami ter jih utrdila tako močno, da se iz njih ne bo več mogla rešiti, vse dokler je do smrti ne povozi vlak.

Obe junakinji sta neutrudljivi iskalki ljubezni, po kateri hrepenita tako močno, da sta se zanjo pripravljeni odreči mnogim dobrinam, ugledu, preteklosti in celo lastnima sinovoma. Elica sicer do Ivana čuti močno naklonjenost in navezanost, pa tudi odvisnost od njega, saj ji ta nudi vso materialno preskrbo, do te mere, da si jo ima po lastnem mnenju pravico lastiti. V zameno za vse soboško gospostvo, hišo in obleke je lepa gospa Spransky njegov okras in predvsem mati njegovega neizmerno dragocenega potomca Juliana. Elica poročenost kmalu občuti kot službo in ne izpolnitev svojih sanj ali srečo, saj se v pogledu na to z Ivanom premočno razlikujeta. Sama si želi zakonske in družinske sreče, ki temelji na popolni predanosti, zaupanju, nežnosti, toplini in enakopravnosti med zakoncema, Ivanu pa srečo predstavljajo gosposkost, denar, ugled in čast, pri čemer se mu ljubezen ne zdi ključna, saj ženi pove, da »briga v Soboti njih za srce.« V takem odnosu se Elica počuti ujeto, neizpolnjeno, in vse materialno, kar ji nudi Ivan, ne more zapolniti v njej praznine, ki postaja vse večja. Doživlja deziluzijo v odnosu do moža in v lastnih pričakovanjih srečnega zakona, o kakršnem je sanjala. Kot srčna Elica

Sreš, ki še živi v od moža zatirani in zapostavljeni gospe Spransky, še vedno upa in hrepeni ter ne verjame, da je to življenje, kakršno ji je namenjeno. Ima namreč »srce, ki divje upa.« Ko spozna stražarja Andija, v njem prepozna moškega, kakršnega je čakala vso mladost. Tistega, s katerim bodo njene ptice, torej njene sanje in pričakovanja, odletele in jih lovec, v katerem je videla Ivana, ne bo mogel več ujeti. Že ob prvi telesni predaji, za katero sama da pobudo, občuti, da se je odločila pravilno in s tem med sabo in svojim možem, med lastno ujetostjo in svobodo, med prihodnostjo in sedanjostjo ustvari mejo.

Tolstojevo Ano spoznamo kot moralno pokončno, pošteno žensko in spoštovano ženo uglednega peterburškega sodnika Alekseja Aleksandroviča Karenina, ko se z vlakom pripelje na obisk k Dolly. K svoji svakinji pripotuje z namenom, da jo pregovori v spravo z možem, svojim bratom Oblonskim. Dolly je namreč potrta in razočarana ob novici, da jo je mož varal. Ana s svojim prepričljivim pristopom, v namen katerega se zateče tudi k laži, da Oblonski ženo ljubi in se dejanja kesa, doseže, da se zakonca pobotata. Vendar način, kako opravičuje in zanemarja varanje, postavlja njeno moralo in tudi njeno prihodnost pod vprašaj. Na moskovskem kolodvoru se prvič sreča z Vronskim, ki pričaka svojo mamo. Z rahlim začetnim spogledovanjem je njuna skupna usoda odločena, saj od tega trenutka dalje iščeta načine, kako bi se čim večkrat srečala. Ani sprva ugaja imeti zavzetega občudovalca, ki potuje nazaj v Peterburg le zato, da je »tam, kjer je ona«, kot ji Vronski dahne na poti, a čuti, da se mora to prenehati, saj je sama poročena in mati osemletnega sina, ki ji je neizmerno ljub. Vendar Vronskemu ni treba vztrajati dolgo, saj mu Ana kmalu pritrdi, da ga ljubi. Razdvojena je med sabo kot zakonsko ženo in ljubico, kar bo postala, če svojih čustev ne obvlada. Vse dokler ni spoznala Vronskega, se je v zakonu počutila dobro. Njen mož jo je ljubil, spoštoval in ji nudil vse svoje materialno imetje, a jo je zapostavljal zaradi lastnih obveznosti in urnika, v katerem je bilo časa in naklonjenosti zanjo malo. Bila je statusni simbol kakor Elica. Svojo ljubezen in potrebo po bližini človeka je uresničevala v odnosu do sina, ki ji je bil najpomembnejši. Z grofom pa se ji ponudi nova razsežnost življenja, v katerem bo lahko ljubila in bila ljubljena ter tako dosegla, kar je v življenju tako usodno pogrešala. Čeprav se tej misli ne more predati popolnoma, saj jo omejuje lastna poročenost, pa se telesno preda Vronskemu, kar ji še v istem trenutku prinese grenkobo in slabo vest. Avtor srečnega Vronskega in strto Ano opiše kot morilca in truplo, nad katerega se ta sklanja. In Ana bo odslej naprej zares živa trohnela.

Karenin opazi, da se je žena oddaljila od njega, kar postane očitno tudi v družbi. Ana, ki se je prej ogibala kroga višje družbe ob kneginji Betsy, zdaj tja rada zahaja, saj ve, da se tam ponuja možnost biti z Vronskim. Izkoristi vsako priložnost za srečanje in zbliževanje z njim, moža pa vedno bolj zavrača. Njemu se to sicer ne zdi tako sporno, nespodobno in problematično je le zato, ker je tako javno mnenje. Na to opozori ženo, ki pa mu prizna, da je ljubica nekoga drugega, kar Karenina pretrese in zbega. Predstavljen je namreč kot razumen in racionalen

človek, nasprotje Ane in Vronskega, ki sta v svojih viharniških čustvih nerazsodna. Sam si prizna, da živi življenje, v katerem se je od vsega ogradil, ker se noče soočati z resničnostjo. Ana pa ga prisili v to, da stopi iz svojega varnega sveta in uvidi svojo zmoto v prepričanju, da živi stabilno urejeno življenje. Žena celo samo sebe postavi pod njegovo odločitev, ko mu reče, naj naredi z njo, kar hoče. Kot krepostnemu človeku in globoko v sebi ljubečemu možu je Kareninu težko. Odloči se, da mora na zunaj vse ostati, kakor je bilo. Podobno kot Ivan Spransky je mnenja, da možu lastna žena ne sme spodjedati dobrega imena. Njun odnos se začne ohlajati, kar je razvidno iz rabe manj osebne francoščine v medsebojnih pogovorih in prizadevanja, da je vanje vedno vključena še tretja oseba. Karenin od žene zahteva le spoštovanje, ki pa Ani nič ne pomeni. »Spoštovanje so si izmislili, da so zapolnili praznino, kjer bi morala biti ljubezen,« kasneje očitajoče zatrdi v sporu z Vronskim. V zlaganem partnerskem odnosu Ana izgubi spoštovanje do moža vse do točke, ko se odloči za življenje brez njega. Kljub temu, da ji usmiljeni Karenin zaradi skorajšnje smrti ob porodu odpusti vse napake iz preteklosti, se Ana odloči, da bo s hčerko Ani in njenim očetom Vronskim odpotovala v Italijo. Tako zapusti tudi svojega prvorojenca Serjožo, ker je njena erotična ljubezen do Vronskega močnejša od materinskih čustev do sina. Vendar Ani ni le do telesne ljubezni in užitka, ki ju doživlja z Vronskim, temveč predvsem verjame, da je s tem moškim dosegla cilj svoje poti iskanja pristne, doživete in močne ljubezni.

Oba romana sta močno prežeta z ljubeznijo, a ta ostane tako skrivnostna, prikrita in nedefinirana. Nobeni od glavnih junakinj v romanu je ne uspe opredmetiti ali doseči z razumom. Živita z neko predstavo o njej, ki pa je zelo široka in nevarno hitro to predstavo preslikata v moškega, ki jima pride naproti. S tem pa avtorja še ne zanikata obstoja ljubezni, ki bi vodila v srečno življenje. Lainšček z odprtim koncem, ki ne razkrije, kam Elica pobegne z Andijem ali kako tam živi, bralcu prepusti presojo, ali je roman *Ločil bom peno od valov* morda vendarle zgodba o začetku srečne izpopolnjujoče ljubezni. Tolstoj pa kot nasprotje Ani in Vronskemu skozi celotno delo plete pripoved o Kitty in Levinu, katerih ljubezen sicer ni tako strastna, vendar zato tudi ne tako uničujoča. Onadva s stalnim dialogom, predanostjo in prilagajanjem vedno znova obnavljata živ, ljubeč zakon in ustvarjata prijetno družinsko okolje, v katerem bo živel njun sin Dmitrij. Ta otrok se ne bo kakor Julian in Serjoža spraševal, kje in s kom je zdaj njegova mama. Zdi se, da avtorja opominjata na odgovornost vsakega posameznika za to, kako in kakšne odločitve sprejema, ter poudarjata, da je usoda odvisna od človeka, njegovih dejanj, vrednot in stališč. Bralec lahko na podlagi svojih izkušenj odloči o prihodnosti Elice, kakršno je doživel. Prav tako pa se lahko najde v Ani, Vronskem, Levinu ali Kitty in se ponovno vpraša, katero zgodbo od teh si piše sam.

Obupana Ana se odloči svojo zgodbo zaključiti. To se ji zdi edini možni izhod iz nevzdržnega položaja, do katerega jo privede njeno skrajno hrepenenje in prizadevanje za nenehno pozornost in bližino Vronskega, neutemeljeno ljubosumje, maščevalnost, obsedenost ter beg brez obstanka. Vse, kar si je v njunem skupnem

življenju želel Vronski, je bila svoboda, ki jo je potreboval vedno več in si je je vedno več tudi vzel. Ana pa tega ni mogla razumeti ter si je njegovo odsotnost razlagala kot dokaz, da jo vara. On, za katerega je žrtvovala vse, kar je imela: moža, sina, ugled, spoštovanje, družbeni krog, je ne ljubi več. Alekseju Vronskemu ni več najpomembnejša. To jo je strašilo, begalo in vznemirjalo. Niti morfij ni mogel zapolniti praznine, ki je nastajala zaradi potrebe po ljubezni in Ani dajala tesnoben občutek zavrženosti ter mučne osamljenosti. Anin odnos do ljubezni postane izkrivljen, zdi se ji »žalostna in prostaška«. Želja, da bi jo Vronski ljubil, postane zanjo smrtno resna, zato se odloči za »edino sredstvo, s katerim lahko v njegovem srcu znova obudi ljubezen do sebe« – smrt.

Kakor bo Ani uspelo doseči namen, tako je tudi Elica s svojim izginotjem skrajno prizadela Ivana. Julian v svojem diplomskem spisu za očeta zapiše, da je »vse bolj in bolj samoten blodil po bregovih, zamuljenih rokavih in prodiščih ter iskal truplo, ki ga ni reka nikoli naplavila.« Elica je s pobegom preko Mure k Andiju v Ivanu vzbudila ljubezen, kakršne ni bil sposoben v času, ko sta še živela skupaj. S prepričanjem, da je utonila v »njegovi« reki Muri, se je v njem rodila in okrepila ljubezen, ki je ni ženi prej nikoli izkazal, in je morda prav zato ostal brez nje.

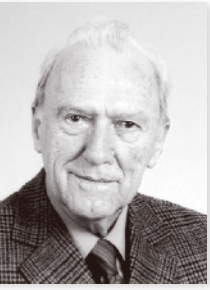
Elica si je prižgala nov plamen upanja, obrnila nov list v knjigi življenja in poskusila ponovno – morda ji tokrat uspe nastopiti v zgodbi o ljubezni s srečnim koncem. Na drugem bregu življenjskih usod pa je »sveča, pri kateri je Ana brala knjigo, polno vznemirjenj, prevar, gorja in zla, za zmeraj ugasnila.«

Vsak je pisec svoje zgodbe. Ne domišljijske pravljice, temveč lastne zgodbe o »našem malem pasjem« življenju, ki ni vedno lahko in veličastno, kakor ni bilo za Elico ali Ano. Vsebina je odvisna od avtorja, ki je sam tudi njen glavni junak – od njegovih odločitev, nazorov, vrednot, pričakovanj … In njen konec? Odprt. ~

Prof. dr. Ignacij Voje

O usodi naših rojakov v turški sužnosti

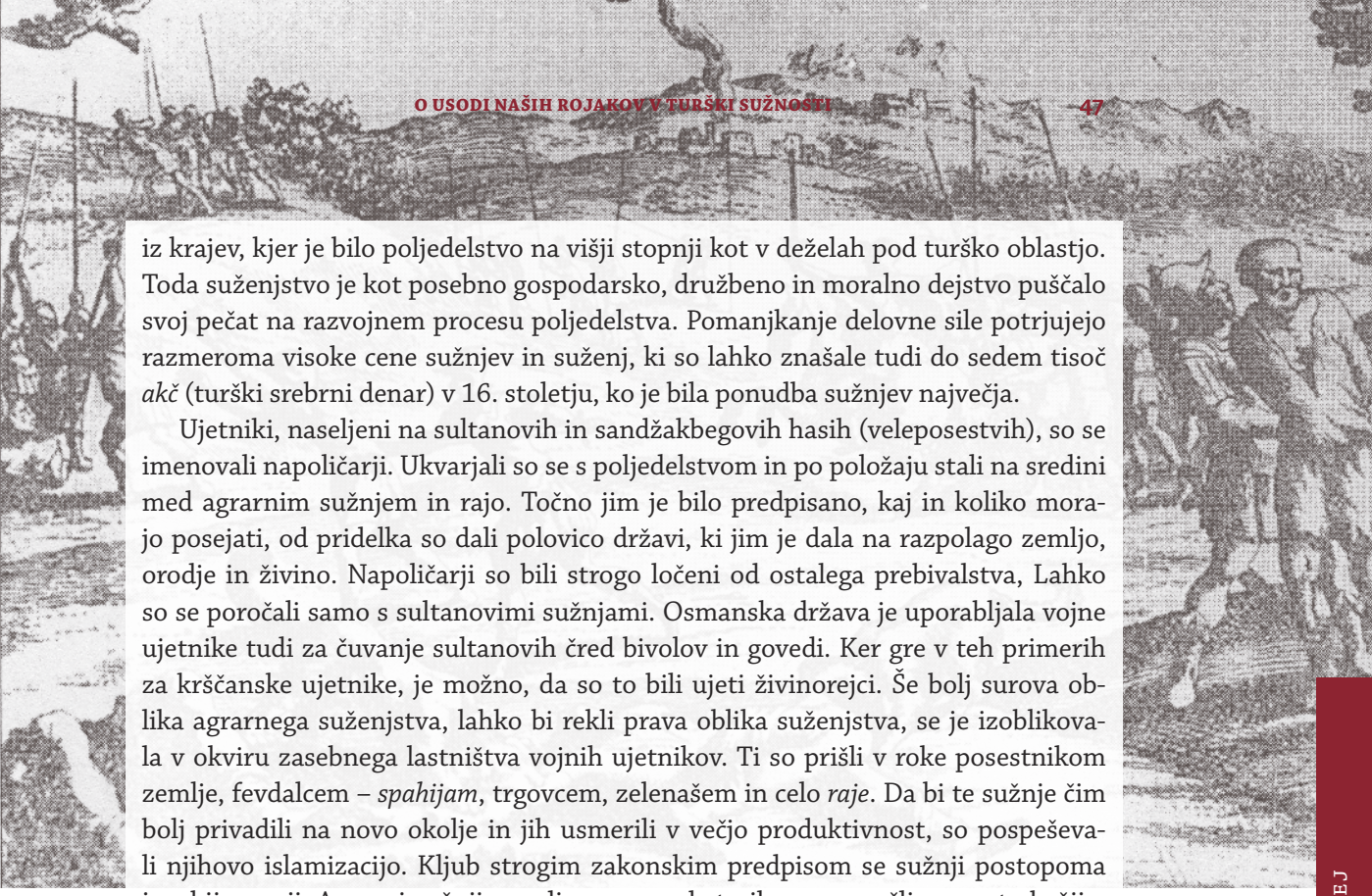
Po Unrestovem poročilu naj bi osmanski Turki v osemdesetih letih 15. stoletja odpeljali iz Savinjske doline 10.000 ljudi. Po oceni kranjskih, štajerskih in koroških deželnih stanov naj bi Turki do leta 1508 ubili ali odvedli v sužnost do 200.000 ljudi. Čeprav je bilo v turško sužnost odvedenih mnogo prebivalcev slovenskih dežel in se je o tem veliko govorilo in razpravljalo, pa v bistvu nihče ne ve, koliko jih je v resnici bilo. Nekateri govorijo o deset tisoč, drugi o sto tisoč ljudeh, toda njihovega točnega števila ne bomo zvedeli nikoli. Brez dvoma so navedeni podatki pretirani, če upoštevamo približno cenitev števila prebivalstva v tem času na slovenskem ozemlju.

Posledice turških vpadov na slovenska tla so bile za prebivalstvo zelo hude. Cilj turških napadalcev je bil nagrabiti čim več plena in ujetnikov. Znano je poročilo iz Celja iz leta 1471, v katerem je navedeno, da je na Štajerskem požganih sedem mest in okrog dvesto vasi, tri tisoč ljudi pa je bilo pobitih ali odpeljanih v sužnost.

Turki so slovenske in druge ujetnike prodajali na trgih za sužnje široko po Balkanu. Ujetnike so Turki vodili v sužnost zato, da povečajo »ponudbo blaga« na trgu s sužnji in tako dosežejo pocenitev delovne sile. Namen osvajalnih pohodov in vpadov je torej bil pridobiti velike množice vojnih ujetnikov. Petina od skupnega števila zajetih prebivalcev je postala sultanova last. Bistri in dobro raščeni fantje so bili poslani v janičarske šole, lepo razvita in prikupnejša dekleta pa v sultanov harem. Preostali del plena in ujetnikov je bil razdeljen tako, da je en del pripadal vojaškim komandantom, en del pa *sandžakbegom*, ki so sodelovali pri turških vojaških podvigih.

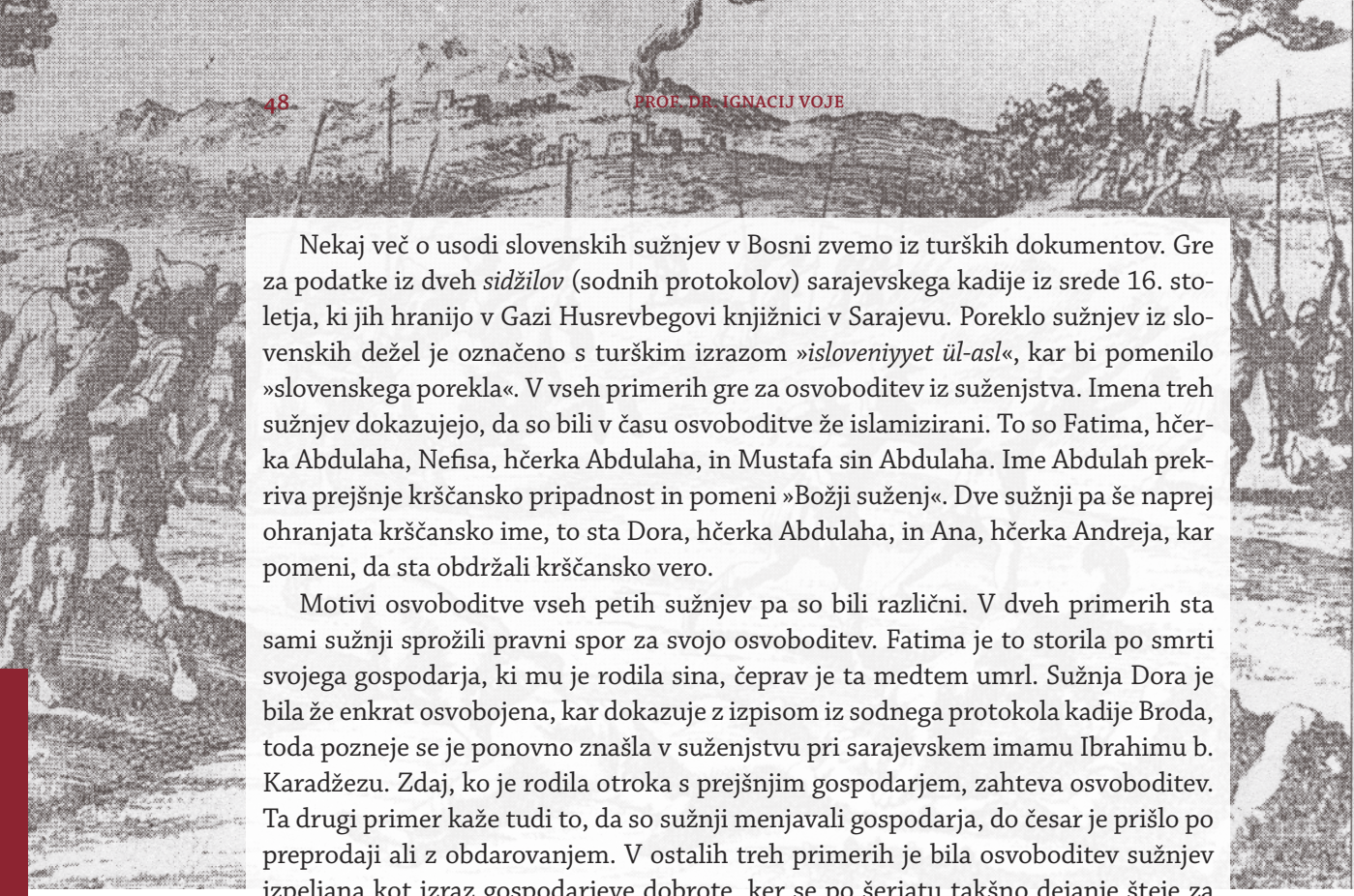
Sicer pa so bili ujetniki uporabljeni kot suženjska delovna sila v poljedelstvu, živinoreji, obrti, kot hišna služinčad ipd. Pomemben dejavnik, ki je prispeval k ohranjanju ekstenzivne poljedelske proizvodnje v osmanski državi in še posebej v balkanskih deželah, je množično vključevanje sužnjev v poljedelstvo. To velja še posebej za Bosno, ki je bila opustošena zaradi kuge leta 1462 in izgube samostojnosti leta 1463, ko je postala plen Turkov. Seveda pa odvajanje ljudi v sužnost ni pomenilo, da bi vsi zajeti ljudje dobili položaj vojnih ujetnikov. Zlasti v času vojn z Avstrijo v 16. stoletju so nekateri preseljeni kmetje obdržali svoj prejšnji položaj, položaj podložnika (*raje*). Res je, da je večji del suženjske delovne sile na podeželju izhajal

iz krajev, kjer je bilo poljedelstvo na višji stopnji kot v deželah pod turško oblastjo. Toda suženjstvo je kot posebno gospodarsko, družbeno in moralno dejstvo puščalo svoj pečat na razvojnem procesu poljedelstva. Pomanjkanje delovne sile potrjujejo razmeroma visoke cene sužnjev in suženj, ki so lahko znašale tudi do sedem tisoč *akč* (turški srebrni denar) v 16. stoletju, ko je bila ponudba sužnjev največja.

Ujetniki, naseljeni na sultanovih in sandžakbegovih hasih (veleposestvih), so se imenovali napoličarji. Ukvarjali so se s poljedelstvom in po položaju stali na sredini med agrarnim sužnjem in rajo. Točno jim je bilo predpisano, kaj in koliko morajo posejati, od pridelka so dali polovico državi, ki jim je dala na razpolago zemljo, orodje in živino. Napoličarji so bili strogo ločeni od ostalega prebivalstva, Lahko so se poročali samo s sultanovimi sužnjami. Osmanska država je uporabljala vojne ujetnike tudi za čuvanje sultanovih čred bivolov in govedi. Ker gre v teh primerih za krščanske ujetnike, je možno, da so to bili ujeti živinorejci. Še bolj surova oblika agrarnega suženjstva, lahko bi rekli prava oblika suženjstva, se je izoblikovala v okviru zasebnega lastništva vojnih ujetnikov. Ti so prišli v roke posestnikom zemlje, fevdalcem – *spahijam*, trgovcem, zelenašem in celo *raje*. Da bi te sužnje čim bolj privadili na novo okolje in jih usmerili v večjo produktivnost, so pospeševali njihovo islamizacijo. Kljub strogim zakonskim predpisom se sužnji postopoma izgubijo v raji. Agrarni sužnji zaradi razmer, v katerih so se znašli, pogosto bežijo. V balkanskih deželah so bili to predvsem Madžari, Slovenci in Hrvati. Neznosno stanje na čiftlukih (posestvo, ki ga je dal *spahija* v zakup kmetom) begov (upravitelji province), turških veljakov in uradnikov, trgovcev ter obrtnikov je sužnje sililo, da se zatečejo k skrajnim poskusom rešitve. Če se niso mogli odkupiti, so se reševali z begom. Beg pa je bil zelo nevarno dejanje, ker je obstajala posebna služba, ki je to preprečevala (t. i. *kačkun*). Tudi kazenske sankcije so bile za ujetega begunca strašne. Ujete begunce so obešali za noge, jih šibali, jim razrezali podplate in jih posipali s soljo, na vrat pa so jim nataknili obroč. Le redkim je pobeg uspel, kot na primer Miklovi Zali iz vasice Svetne v Rožu na Koroškem ali Srebrni iz Gabrč pri Senožečah.

Vojni ujetniki so predstavljali pomemben delež tudi pri oblikovanju mestnega prebivalstva v Bosni. Popisi Sarajeva iz 16. stoletja kažejo, da je bilo med prebivalstvom Sarajeva znatno število sužnjev, večinoma osvobojenih, po poreklu iz Hrvaške, iz slovenskih dežel in iz Madžarske. Gospodarji sužnjev so bili v večini primerov muslimani, le redko kristjani ali judje. Vsi lastniki sužnjev so se morali držati šeriatskega prava (temeljno muslimansko pravo), ki je sicer priznavalo suženjstvo, a so njegove norme do neke mere ščitile sužnje. Gospodar je na primer sužnja lahko prodal ali podaril, ni pa ga smel ubiti. Otrok, rojen od sužnje in njenega gospodarja muslimana, je takoj postal svoboden, mati sužnja pa je po smrti gospodarja dobila pravico do svobode. Sužnji so bili lahko osvobojeni tudi na drugačen način. Nekateri islamski predpisi so od muslimanov zahtevali, da si v posameznih primerih, če so se pregrešili ali niso izpolnjevali določenih verskih dolžnosti, za svoj greh »odkupijo« z osvoboditvijo enega sužnja. Nekateri muslimani so pred odhodom na romanje (*hadž*) v Meko ali Medino, pa tudi na smrtni postelji osvobodili svoje sužnje.

Nekaj več o usodi slovenskih sužnjev v Bosni zvemo iz turških dokumentov. Gre za podatke iz dveh *sidžilov* (sodnih protokolov) sarajevskega kadije iz srede 16. stoletja, ki jih hranijo v Gazi Husrevbegovi knjižnici v Sarajevu. Poreklo sužnjev iz slovenskih dežel je označeno s turškim izrazom »*isloveniyyet ül-asl*«, kar bi pomenilo »slovenskega porekla«. V vseh primerih gre za osvoboditev iz suženjstva. Imena treh sužnjev dokazujejo, da so bili v času osvoboditve že islamizirani. To so Fatima, hčerka Abdulaha, Nefisa, hčerka Abdulaha, in Mustafa sin Abdulaha. Ime Abdulah prekriva prejšnje krščansko pripadnost in pomeni »Božji suženj«. Dve sužnji pa še naprej ohranjata krščansko ime, to sta Dora, hčerka Abdulaha, in Ana, hčerka Andreja, kar pomeni, da sta obdržali krščansko vero.

Motivi osvoboditve vseh petih sužnjev pa so bili različni. V dveh primerih sta sami sužnji sprožili pravni spor za svojo osvoboditev. Fatima je to storila po smrti svojega gospodarja, ki mu je rodila sina, čeprav je ta medtem umrl. Sužnja Dora je bila že enkrat osvobojena, kar dokazuje z izpisom iz sodnega protokola kadije Broda, toda pozneje se je ponovno znašla v suženjstvu pri sarajevskem imamu Ibrahimu b. Karadžezu. Zdaj, ko je rodila otroka s prejšnjim gospodarjem, zahteva osvoboditev. Ta drugi primer kaže tudi to, da so sužnji menjavali gospodarja, do česar je prišlo po preprodaji ali z obdarovanjem. V ostalih treh primerih je bila osvoboditev sužnjev izpeljana kot izraz gospodarjeve dobrote, ker se po šeriatu takšno dejanje šteje za Bogu všečno delo. Razen tega šeriat ni dovoljeval, da bi bil musliman suženj. Muslimana sta bila namreč poleg Fatime še Mustafa in Nefisa. Ana, hčerka Andreja, je bila osvobojena štirideset dni pred iztekom sedmih mesecev, kar lahko tolmačimo kot izraz dobre volje lastnice in kot nagrado za dobro vedenje. Zanimivi so tudi zunanji opisi suženj oziroma sužnja. Fatima je srednje rasti, bledolična, razdeljenih obrvi (zelo pomembna zunanja karakteristika!), modrih oči; Nefisa je prav tako srednje rasti, svetlih las, modrih oči, razdeljenih obrvi; Ana je srednje rasti, svetlomodrih oči, razdeljenih obrvi; Dora je srednje rasti, obraza pšenične barve, črnih oči in ima krivo nogo; Mustafa je visoke postave, svetlih las, modrih oči, razdeljenih obrvi. Mar ti opisi zunanjih značilnosti posameznikov ne dokazujejo drugačnega etničnega porekla v primerjavi z domačini? ~

• Prof. dr. **Ignacij Voje** (1926) je strokovnjak za zgodovino jugovzhodne Evrope do konca 18. stoletja in eden najboljših poznavalcev zgodovine Dubrovniške republike. Kot raziskovalec in profesor je deloval na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Napisal je vrsto samostojnih publikacij, strokovnih člankov, razprav, ocen in poročil, zgodovinsko tematiko pa s poljudnejšimi zapisi približuje tudi širši javnosti.

Je zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, častni član Zveze zgodovinskih društev Slovenije in častni član Slovenske Matice ter dopisni član Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. Leta 2008 je prejel Zoisovo nagrado za življenjsko delo na področju znanosti. S Celjsko Mohorjevo od leta 1995 sodeluje s prispevki v Mohorjevem koledarju, l. 2011 izdal monografijo *Starodavni Dubrovnik v besedi in sliki*, l. 2014 pa *Utrinke preteklosti – Od Osmanov do Celjanov*.

Cvetka Rezar

Janez Jalen (1891–1966)

Mineva petdeset let od smrti pisatelja, dramatika in duhovnika Janeza Jalna, ki je v slovenski kulturni zavesti znan predvsem po svojih domačijskih proznih delih, s katerimi se je priljubil slovenskemu bralcu ne le v svojem času, temveč tudi v sodobnosti.

Kot deseti, najmlajši otrok je bil rojen 26. maja 1891 v kmečki družini na Rodinah na Gorenjskem. V otroštvu je rad poslušal pripovedi, zlasti očetove, iz katerih je kasneje črpal snov za svoja dela. Šolanje je začel na Breznici, nato pa nadaljeval na prvi državni gimnaziji v Ljubljani, vendar so ga prešolali na kranjsko gimnazijo, kjer je dobil Gollmayerjevo štipendijo, denar pa si je kot dober dijak služil tudi z inštrukcijami. Že takrat je slovel kot odličen pripovedovalec zgodb. Maturiral je 1911 in bil septembra istega leta sprejet v ljubljansko bogoslovje, kjer je predstojnikom izrazil željo, da bi se rad ukvarjal z leposlovjem. V času študija se je torej pripravljal tako na duhovništvo kot tudi na pisateljevanje. Aktiven je bil kot član odbora Slovenske knjižnice ljubljanskih bogoslovcev ter na literarnem področju tesno sodeloval z bogoslovcem, pesnikom Ivanom Sadarjem. Duhovniško posvečenje je prejel 1915 in bil postavljen na prvo kaplansko mesto v bohinjsko Srednjo vas. Odločil se je za službo vojaškega kurata in najprej deloval v petem dragonskem polku v Lvovu, nato pa je bil premeščen v vojaško taborišče Lebring. Po koncu vojaške službe je deloval v Besnici pri Kranju, nato pa je bil premeščen v Črnomelj, kar ga je prizadelo, saj je želel na župnijo, kjer bi se lahko bolj posvetil študiju in pisanju. Škof Jeglič mu je ustregel in ga poslal najprej v Staro Loko, nato pa v Trnovo v Ljubljani, kjer se je pripravljal na katehetsko službo, ki jo je začel 1921 v osnovni šoli v Mostah. V tem času je začel objavljati svoje drame in kratko pripovedno prozo. Gojil je tudi veliko ljubezen do gora in o gorskih doživetjih pisal v svojih kratkih pripovedih. Po desetih letih katehetske službe je odstopil in bil 1931 imenovan za kurata v bolnišnici za duševne bolezni na Studencu, vendar je že 1932 izgubil službo zaradi političnih razlogov. Nato je bil nastavljen v Notranje Gorice, 1937 pa se je kot upokojenec preselil na Vič v Rožno dolino. Po drugi svetovni vojni je bil nekaj tednov zaprt v Ljubljani, prepovedana so bila celo vsa njegova dela, vendar so kmalu spet začela izhajati. Leta 1948 je bil v težkih povojnih razmerah nastavljen za župnika v Grahovem pri Cerknici,

Janez Jalen, maturant

nazadnje pa v Ljubnem na Gorenjskem. Zdravje mu je zaradi skleroze opešalo, zato v zadnjem obdobju svojega življenja ni več veliko pisal, kmalu po zlati maši 1965 pa ga je doletela tudi možganska kap, od katere si ni več opomogel. Umrl je 12. aprila 1966 in je pokopan na domačih Rodinah.

Literarno ustvarjanje je Jalen začel z dramatiko (najbolj znana je trilogija *Dom*, *Srenja*, *Bratje*), predvsem z ljudskimi igrami za podeželske odre. Nato se je usmeril

v prozo. Prve kratke pripovedi so začele izhajati v *Slovencu* 1924, kasneje pa jih je zbral v zbirki novel in črtic z naslovom *Previsi, niz dogodkov* (1940). Njegova prva povest *Ovčar Marko* je sprva izhajala v časopisu *Mladika*, v knjigi pa je izšla 1929 in spada med najdaljša slovenska kmečka besedila. Leta 1958 je nekoliko predelana izšla pri Mohorjevi družbi kot prvi del *Vozarjev*, katerim sta dodana še dva dela – *Tri zaobljube* in *Izpodkopana cesta*. Leta 1938 je kot vrhunec njegovega ustvarjanja izšla čustveno-psihološko dognana povest *Cvetkóva Cilka*, istega leta še povest *Ograd*, leta 1952 pa nedokončana lovska povest *Sončne sence*. V letih 1954–1956 so izhajala *Razpotja*, ki opisujejo dogajanja med drugo svetovno vojno in tik po njej. Njegovo najbolj znano delo so *Bobri*, ki so izšli v treh delih (*Sam*, *Rod*, *Vrh*; 1942–1943) in v katerih je na podlagi arheoloških najdb in svoje domišljije opisal življenje mostiščarjev na Ljubljanskem barju. Leta 1932 je napisal scenarij za prvi slovenski igrani film *Triglavske strmine* in pri snemanju tudi sodeloval.

Za njegova dela je značilna idiličnost, harmonična urejenost sveta, naravni red in lepota slovenske pokrajine, kar opisuje na simbolen ali celo alegoričen način.

Jalnova pripovedna dela, ki jih je Kmecl literarnovrstno uvrstil med povesti in romane z žanrsko oznako idila, dosegajo literarno vrednost predvsem v dveh žanrih, in sicer v kmečki povesti in zgodovinskem romanu. V domačijskem tipu kmečke povesti je gojil s folklornimi motivi bogato idilično in planinsko povest s tematiko planšarstva in divjega lova (*Ovčar Marko*, *Cvetkóva Cilka*, *Trop brez zvoncev*). Do druge svetovne vojne je bil po količini med prvimi tvorci tega žanra, po popularnosti pa celo prvi. S trilogijo *Bobri* pa se je prvi med zgodovinskimi romanopisci lotil literarne obdelave prazgodovine.

Za njegova dela, ki se močno navezujejo na njegovo rodno Gorenjsko in kraje, kjer je deloval, je značilna idiličnost, harmonična urejenost sveta, naravni red in lepota slovenske pokrajine, kar opisuje na simbolen ali celo alegoričen način. Literarni junaki so največkrat kmečki gospodarji, pastirji, divji lovci in njihove dobrosrčne žene. Njegova dela so usmerjena k najboljšemu možnemu koncu, do katerega pa je moral literarni lik priti sam. Jalen se je pogosto zgledoval po svojem učitelju Franu S. Finžgarju, vendar mu je v svoji kljubovalni naravi tudi nasprotoval, predvsem pa je njegovo pripovedno smer dopolnjeval z izrazito idiličnostjo.

Jalnov velik poznavalec in literarni zgodovinar France Pibernik njegovo literarnozgodovinsko umestitev takole strne: »Pisatelj Janez Jalen je s svojim pripovedništvom in dramatiko utrl samosvojo pot v štiridesetih letih zavzetega ustvarjanja. Začel je z dramatiko v letih po prvi svetovni vojni, se pisateljsko dvignil z romanom *Ovčar Marko*, ki mu je do začetka druge svetovne vojne dodal še dvoje izjemnih in dovolj avtorsko označujočih del, *Cvetkóvo Cilko* in *Trop brez zvoncev*. Med drugo svetovno vojno je nastala trilogija *Bobri*, po vojni pa je skušal oblikovati cikel zgodb o vozarjih, pa ga je smrt prehitela in je načrt ostal nedokončan.« Zanj je značilno, da ni sledil takratnim literarnim smerem, »bil pa je dovolj samosvoj ustvarjalec,

Foto: Matej Erjavec

ki je v svojem žanru dosegel neizpodbitno prepoznavnost.« Pibernik prepoznava Jalnovo literarno izvirnost v tem, »da je Jalen v svojih umetniških vrhovih, zagotovo v *Ovčarju Marku*, klasik slovenske idile, klasik samosvoje pripovedi o značilnem gorenjskem človeku polpretekle dobe, še posebej pa je odličen slikar neizmernih lepot naših gorskih predelov pod Stolom in Triglavom, kot jih je ustvaril v *Cvetkóvi Cilki* in v *Tropu brez zvoncev*«.

Kljub tej vrednosti, ki jo Pibernik prepoznava v Jalnovem literarnem ustvarjanju, in kljub več literarnim nagradam Jalen ostaja zunaj omejenega kroga slovenskih klasikov (nima *Zbranega dela*, le *Izbrane spise*). Prav tako je skromno predstavljen v slovenski literarni zgodovini, vendar literarni zgodovinar Miran Hladnik poudarja, da ima v okviru žanrske literarne zgodovine vsekakor »pomembnejše mesto, kot mu ga je odmerilo tradicionalno literarno zgodovinopisje«. Na eni strani je bil sicer zaznamovan z veliko popularnostjo in prepoznavnostjo med bralci, saj je bil zlasti po drugi svetovni vojni eden najbolj branih slovenskih avtorjev, po drugi strani pa so bila njegova dela deležna tudi literarne kritike, tako z liberalne strani kot tudi s katoliške. Glede njegove (ne)sprejetosti s strani takratne liberalske literarnozgodovinske tradicije pa dodaja, da je bil Jalen »sprejet toliko, kolikor se je prilegal prevladujočim liberalskim estetskim kriterijem.«

Zanj je značilno, da ni sledil takratnim literarnim smerem, »bil pa je dovolj samosvoj ustvarjalec, ki je v svojem žanru dosegel neizpodbitno prepoznavnost.«

Jalnova prisotnost v slovenski kulturnozgodovinski zavesti kljub omejevanju njegove ustvarjalnosti in prepovedi njegovih del v medvojnem in povojnem času sicer tudi po petdesetih letih od njegove smrti ni zamrla. Vendar si kot izvrsten ustvarjalec slovenske kmečke in zgodovinske povesti zagotovo zasluži ne le prepoznavnost med manj zahtevnim bralcem, temveč tudi primerno, objektivno ovrednoteno mesto v literarni zgodovini, zlasti z vidika žanrske opredelitve njegovih del. ~

Janez Mulej

Slovencem bi pisal zdrave besede življenja

Ob 50. obletnici smrti pisatelja, dramatika in duhovnika Janeza Jalna

Prav letos 12. aprila mineva petdeset let, ko je zemeljsko bivanje zapustil pisatelj in duhovnik Janez Jalen, rojak mnogim velikim literatom, kot so Prešeren, Finžgar, Čop, Janša, knezoškof Pogačar itd. Rojen je bil pod Stolom v vasici Rodine, v mežnariji tik ob cerkvi sv. Klemena. To je bilo stoletje, polno kulturnega navdiha. Prav ta literarni navdih se je prijel tudi njega. Poklic duhovnika si je izbral tudi zato, kot je zapisal v svojem dnevniku, da bi se prost skrbi za družino mogel čim bolje posvetiti leposlovju. Slovencem bi pisal zdrave besede življenja. Nekaj od teh želja mu je uspelo uresničiti, kar nekaj pa tudi ne, za kar je bilo veliko razlogov. Iz Jalnove zapuščine, ki jo hranimo v njegovi rojstni hiši, ki je sedaj muzej, na ogled vsem ljubiteljem lepe besede, je razbrati, da je bil velik domoljub. Mnogim danes bi bil lahko v ponos. Velikokrat, ko je branil slovenski jezik, je bil za to kaznovan. Navdih za ustvarjanje je dobil od svojega očeta in tudi v lovstvu in planinarjenju je bilo mnogo možnosti za opazovanje lepot naših čudovitih krajev.

Skoraj vse Jalnove povesti opisujejo gorenjsko okolje. Pa vendarle je bralcem najbolj všečna zgodba, ki se dogaja na ljubljanskem barju, *Bobri. Sam je zapisal:* »Ko sem se nekega jutra prebudil in zagledal to veliko poplavljeno okolje, z mnogimi znanimi in manj znanimi živalskimi vrstami, me je vzpodbudilo, da to opišem.« Njemu je bila najbolj všeč povest *Ovčar Marko.* Kako tudi ne, saj je bil to njegov oče. V svojih kratkih zgodbah pisatelj uporabi mnogo humorja, ki ga je bil poln in je primeren tudi za današnje čase, ki za mnoge niso najlepši. Z branjem teh povesti si lahko olajšamo življenje in se kljub vsemu od srca nasmejimo. Primerno bi bilo, da bi se končno tudi naši šolniki prebudili in Jalna uvrščali v svoje bralne programe ter vzpodbujali mlade, da večkrat posežejo po lepih zgodbah tudi drugih naših klasikov. Prav oni so ohranili naš jezik ter našo zgodovino v obdobjih, ko je bilo to silno težko. Usta imamo polna domoljubja, pa vendarle se mi velikokrat poraja vprašanje, zakaj naša mladina vse premalo posega po slovenski literaturi. Morda zato, ker so tuja imena od slovenskih bolj všečna, ali morda zato, ker je beseda domoljubje, ki jo velikokrat izrečejo današnji politiki, le prazna fraza. Vsi ti veliki literati, ki so ohranili naš jezik, bi se danes zgražali nad zapostavljanjem slovenskega jezika. Med njimi tudi pisatelj Jalen! ~

Janez Mulej je pranečak Janeza Jalna, skrbnik njegove dediščine in upravitelj pisateljeve rojstne hiše – nekdanje mežnarije cerkve sv. Klemena na Rodinah na Gorenjskem, ki je danes muzej. Obisk v hiši po dogovoru na tel. št. 031 787 001.

Rojstna hiša pisatelja in duhovnika Janeza Jalna, v kateri je muzejska zbirka, se nahaja v vasici Rodine na Gorenjskem. Vasica šteje okoli 350 prebivalcev. Ponaša se tudi s prafarno cerkvijo sv. Klemena, v kateri so bili krščeni France Prešeren, Matija Čop, knezoškof Pogačar itd.
V muzeju si je moč ogledati veliko originalnih dokumentov, rokopisov, pisateljevih predmetov, veliko knjižno zbirko, pisma pisateljev in znancev ter priznanja njegovim literarnim delom.

Marjeta Žebovec

Jalnova rojstna hiša na Rodinah na Gorenjskem

Hiša ob rodinski cerkvi, v kateri sta se proti koncu 19. stoletja naselila Marijana, rojena Dolžan, in Matija Jalen s petimi otroki, je bila zgrajena na začetku 17. stoletja. Pravzaprav je bila takrat že obnovljena po požaru. Dokler na Rodinah ni bila ustanovljena župnija in je hiša postala stanovanje za cerkovnika (mežnarja) in njegovo družino, je bila prenočišče za duhovnike na poti, ki so se ustavili na Rodinah in maševali v cerkvi. V hiši se je Marijani in Matiju rodilo še pet otrok, tako da sta jih imela deset, sedem deklet in tri fante. Nekaj sta jih šolala in najmlajši, desetnik Janez (1891–1966), je postal duhovnik in pisatelj.

V hiši so do konca življenja živele pisateljeve neporočene sestre, po njegovi smrti pa njegova nečakinja in gospodinja Roska (Marija Dolorosa Mulej), po njeni smrti pa je hišo podedoval njen nečak in pisateljev pranečak Jani Mulej ter v njej uredil spominski muzej, tam, kjer je bil nekoč skedenj, ki je pogorel kmalu po Jalnovi smrti, pravzaprav po pravnomočnosti njegove oporoke, pa je prizidal stanovanje za svojo družino; ima sedem otrok, ki sodelujejo tudi pri dejavnosti v zvezi z rojstno hišo.

Muzejski del hiše obsega štiri prostore: vežo, kjer so shranjeni in delno razstavljeni družinski dokumenti, fotografije in aktualne izdaje knjig, črno kuhinjo, hišo, pohištvo v njej je še originalno, in kamro, kjer so poleg pisateljevih osebnih predmetov, fotografij in dokumentov razstavljene različne izdaje Jalnovih del, tudi prevodi. Razstavljene fotografije in dokumente občasno menjajo, saj je na razpolago veliko različnih, nekateri pa so zaradi pomembnosti seveda stalno razstavljeni. Celotna postavitev dokumentov, fotografij in predmetov kaže, da jo je postavljal človek, ki dobro pozna osebo, ki jo dokumenti predstavljajo, in ve, kaj obiskovalce zanima. Težko bi rekli, da je kateri od prostorov zanimivejši od drugega, je pa pomembno, da obstaja tudi večji prostor – kmečka hiša, v kateri lahko dokaj veliki skupini pripoveduje o Jalnu. Vsekakor kot pripovedovalec najbolj pritegne Jani Mulej, saj pripoveduje zanimivo, vplete tudi veliko anekdot, saj je bil Jalen znan po njih. ~

Iz spremne besede Franceta Pibernika

Janez Jalen – Bobri

Če *Bobre* presojamo s stališča celotnega Jalnovega pripovednega opusa, moramo priznati, da jim ne gre samo izjemno mesto v Jalnovem medvojnem pisateljevanju, ampak da so nekaj povsem samosvojega na njegovi pisateljski poti. Vsa dotedanja dela so v večji ali manjši meri slonela na realnem okolju, ki ga je pisatelj osebno doživljal, da je torej imel oporo v stvarnosti krajev in ljudi, katerih del je bil sam, v posameznih primerih kvečjemu nekoliko prestavljenih v bližnjo preteklost, ki pa jo je bilo vedno lahko preverjati z realnimi dokumenti ali posrednimi sporočili. Pri *Bobrih* pa je šlo za povsem nov pisateljski prijem, pri katerem se je v največji možni meri pokazala Jalnova ustvarjalna fantazija, ko se je bilo treba na poseben način vživljati v življenje mostiščarjev sredi drugega tisočletja pred Kristusom, kamor je časovno postavil *Bobre*, podnaslovil pa kar za *Povest iz pradavnih časov*.

Trilogija *Bobri* pomeni tretji vrh Jalnove pripovedne ustvarjalnosti, saj je v njej pokazal izjemno vživitveno sposobnost, s katero je uspel upodobiti v zaokroženem ciklusu življenje davne rodovne skupnosti, hkrati je izoblikoval značilen pripovedni slog, ki je zajel vse ravni arhaičnega malega sveta nekdanjih mostiščarjev, tako da so v Jalnovi epski različici dobili najpopolnejšo besedno upodobitev, kar jih je dala slovenska književnost.

Jalen se je sicer mogel poglabljati v strokovno literaturo, tako tujo, med drugim zlasti tisto o mostiščarjih v Švici, kakor domačo, pri čemer se je v največji meri mogel seznaniti z izsledki dotedanjih arheoloških izkopavanj na Ljubljanskem barju. Še posebej pa so mu bili v oporo najdeni predmeti, da si je lahko neposredno ustvaril podobo vsaj na posameznih primerkih iz nekdanjega življenja. Za postavitev celotne poseljenosti so mu bili dragoceni podatki o mestu posameznih kolišč, znotraj katerih se je odvijalo življenje davnih prebivalcev.

Delo si je zamislil v treh delih. V prvem delu z naslovom *Sam* je predvsem v najširšem planu predstavil celovitost rodovnega življenja barjanskih mostiščarjev, njihovo notranjo ureditev, medsebojne odnose, njihovo verovanje. Toda gibalo celotnega dogajanja izhaja iz uporniške narave Ostrorogega Jelena, ki mu je oče po krivici kratil prvorojenstvo. Z izjemno samozavestno dejavnostjo in z jasnim ciljem si je rodovno pravico priboril sam, čeravno v spopadu s svojim očetom Brkatim Somom in polbratom Neokretnim Karpom. V svojih prizadevanjih je uspel, ko si je postavil svoje lastno kolišče in tam zaživel neodvisno življenje z Jezerno Rožo.

Drugi del z naslovom *Rod* pokaže uspešnost Ostrorogega Jelena, ki je počasi postajal vodilna rodovna oseba celotnega Velikega jezera in širil svojo posest na jezerna obrežja, vzpostavil pa tudi trgovske poti daleč po Savi navzdol, končno pa se z močnim spremstvom odpravil tudi do morja.

Tretji del *Vrh* zaključuje pripoved o Ostrorogem Jelenu in njegovem rodu, ki je sledil naglim družbenim razvojem, doživel srečanje z Argonavti, ki so se čez Barje pozneje prebili z ladjo vred do morja, sam pa se je preselil na Dravsko polje, tako da je glavnina rodu opustila nekdanja bivališča na Velikem jezeru in postopoma prevzela nov način življenja – ko so nekdanji mostiščarji z izjemo nekaterih rokodelcev postali poljedelci. ~

Dr. Anton Velušček

Koliščarske vasi na Ljubljanskem barju

med mitom in resničnostjo

Arheologi uvrščamo kolišča v skupino bivališč na tako imenovanih mokrih ali vlažnih tleh. Postavljena so bila bodisi na le občasno poplavnem območju ali celo na nikoli poplavljenih tleh ob jezerih in bolj poredkoma tudi ob rekah.

Kolišča, še nedavno je bilo zanje uveljavljeno poimenovanje mostišča, so bile vasi, sestavljene iz manjših lesenih kolib na kolih. Šlo je za poseben tip gradnje bivališč in gospodarskih objektov, pri katerem so bili leseni podi privzdignjeni od tal. Podobne vasi lahko še danes občudujemo v tropih jugovzhodne Azije, Afrike in južne Amerike. V zavesti Slovencev in drugih Srednjeevropejcev pa so zagotovo najbolj znana prazgodovinska kolišča, ki so stala na vodi, pravzaprav še pogosteje na le občasno poplavnem obrežju alpskih in predalpskih jezer.

Danes smo si raziskovalci edini, da je način gradnje pogojevalo okolje, od človeka pa je bila odvisna izbira lege in tipa gradnje, ki sta mu iz različnih razlogov, kot so na primer bližina za poljedelstvo ugodnih tal, bližina izvirov čiste pitne vode ali dober ribolovni revir, v danem trenutku najbolj ustrezali.

Na ostanke prazgodovinskih kolišč v Evropi je prvi opozoril švicarski učenjak Ferdinand Keller. Ob nizkem vodostaju Züriškega jezera v kraju Meilen leta 1854 je bil obveščen o navpičnih, v jezersko dno zabitih kolih, stari lončenini, živalskih kosteh in drugih ostankih, ki pričajo o nekdanjih bivališčih. Nenavadno odkritje je povezal z eksotičnimi koliščarskimi vasmi na vodi iz tropskih krajev, ki jih je poznal iz literature. Ostanke pa je pripisal nekdanjim prazgodovinskim prebivalcem Keltom.

Ni bilo treba dolgo čakati, da se je rodila legenda. **Kolišča in njihova kultura so vznemirjali raziskovalce, upodabljali so jih umetniki, zanje so se zanimali preprosti ljudje.** Njihovo iskanje je postalo modno. Tako so jih že leta 1864 odkrili na Hodiškem jezeru pri Celovcu in 1875. tudi na Kranjskem na Ljubljanskem barju.

Pod vplivom romantike so si kolišča predstavljali, kot da je šlo za manjše vasi, postavljene na veliki ploščadi na jezeru. Življenje v njih so opisovali skoraj idilično. Potrebno je bilo mnogo let raziskovanj in več generacij raziskovalcev, da sta se vedenje in s tem razlaga korenito spremenila in postala verodostojnejša. V raziskovanje so se vedno dejavneje vključevale druge, predvsem naravoslovne znanstvene discipline.

V zadnjih stošestdesetih letih kolišča in njim sorodna bivališča odkrivajo po skoraj celi Evropi. Poznamo jih od Grčije do Škotske, od Pirenejskega polotoka do Baltika. Najštevilnejša in javnosti najbolje znana so s prostranega območja okrog Alp,

kjer je danes odkritih približno tisoč prazgodovinskih vasi: kolišč s privzdignjenimi podi, vasi s kolibami, ki so imele temelje na mokrotnih tleh, in mešanih tipov naselij. Pri nas jih poznamo samo z Ljubljanskega barja.

Risbe: Tamara Korošec

Kolišča na Ljubljanskem barju

Ljubljansko barje leži jugozahodno od Ljubljane. Nekoč je bilo velika prodnata ravan s posamičnimi vodnimi zalivčki, drugič bolj ali manj plitvo jezero z bogato floro ali favno, tretjič spet neprehodno močvirje in šotišče. Proti koncu zadnje ledene dobe se je osrednji del Ljubljanskega barja zadnjič stalno ojezeril. Jezero se je nato postopoma krčilo, dokler ga ni proti koncu 2. tisočletja pr. Kr. preraslo močvirje, ki se je nato razvilo v barje. Pod cesarico Marijo Terezijo so na Ljubljanskem barju začeli osuševalna dela in nato gospodarsko izkoriščati šoto, danes prevladujejo travniki.

Skrivnost o koliščarjih Ljubljanskega barja se je začela razkrivati 17. julija 1875. leta, ko je odbornik okrajnega cestnega odbora in posestnik Martin Peruzzi iz Črne vasi sporočil Deželnemu muzeju v Ljubljani, da so delavci pri čiščenju jarkov ob Ižanski cesti blizu vasi Studenec, današnji Ig, naleteli na ostanke kolib na kolih in da so našli veliko črepinj, živalskih kosti, orodja iz jelenovega rogovja in oglje. Karel Dežman, tedanji muzejski kustos in ravnatelj, je takoj prepoznal pomen odkritja in ga povezal s podobnimi v Švici in na Koroškem.

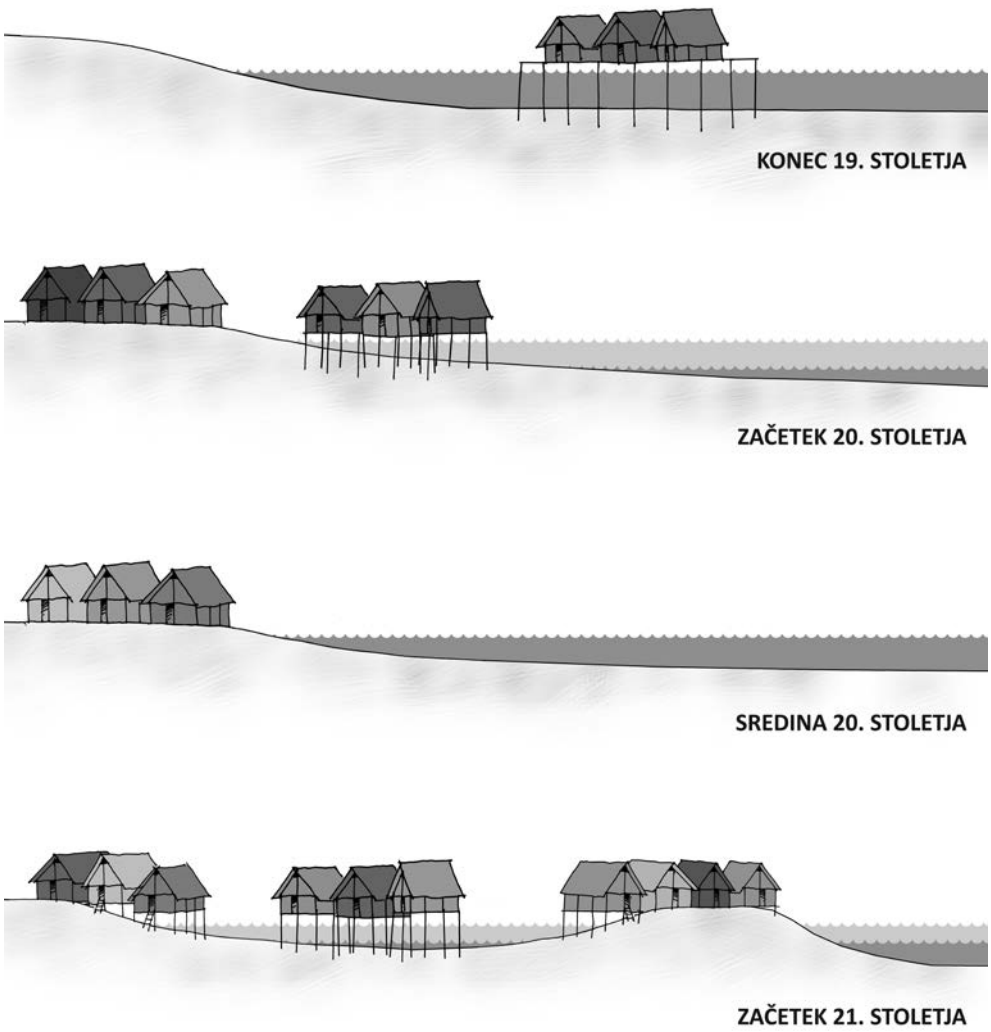

Nekatera bolje znana najdišča z ostanki kolišč na Ljubljanskem barju

Odkritje je spodbudilo k prvemu arheološkemu izkopavanju na Ljubljanskem barju. Začel ga je in vodil Dežman, pomagal pa mu je muzejski sluga Ferdinand Schulz.

Izkopavati sta začela 26. julija in končala sredi oktobra. Zaradi izjemnih najdb se je delo nadaljevalo še v letih 1876 in 1877.

Sledilo je obdobje Walterja Schmida, ki je v letih 1907 in 1908 raziskoval koliščarsko naselje v Notranjih Goricah, kjer je pred drugo svetovno vojno nekaj let služboval pisec trilogije Bobri, duhovnik Janez Jalen. V tem času se je s kolišči ukvarjal tudi Rajko Ložar. Na to temo je napisal več pomembnih znanstvenih prispevkov. Njegovo

Risba z razvojem teorij o kolišči

Spreminjanje predstav:

- konec 19. stoletja: kolibe na ploščadi na jezeru;
- začetek 20. stoletja: samostojne kolibe s privzdignjenimi podi v obrežnem pasu in kolibe s podom na tleh na obrežju;
- sredina 20. stoletja: kolibe na tleh na obrežju;
- začetek 21. stoletja: različni tipi kolib drug poleg drugega.

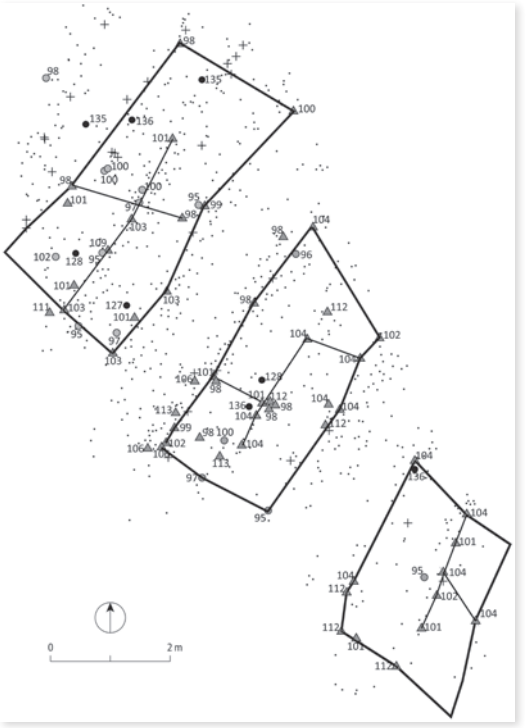
delo so nadaljevali Josip Korošec in naslednika Tatjana Bregant in Zorko Harej. Od polovice devetdesetih let naprej pa se s kolišči na Ljubljanskem barju ukvarja predvsem Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti s številnimi zunanjimi sodelavci.

Najstarejše koliščarske vasi Ljubljanskega barja so nastale pred več kot 6.500 leti, v prvi polovici 5. tisočletja pr. Kr. Najpozneje pred nekaj več kot 3.000 leti, malo pred letom 1.000 pr. Kr., ko sta jezero v celoti prerasla močvirje in barje, pa se je gradnja takšnih naselij ustavila. Odtlej so bivališča gradili na trdinskem obrobju.

Prihod prvih koliščarjev na Ljubljansko barje je bil zelo pomemben dogodek v zgodovini osrednjeslovenskega prostora. Bilo so med najzgodnejšimi graditelji manjših, a stalnih naselij; te so postavljali lahko celo na več mestih sočasno.

Z njimi je na to območje prišlo poljedelstvo. Njive so bile na suhih trdinskih tleh rahlo oddaljene od kolišč. Ukvarjali so se tudi z rejo domačih živali, kot so govedo, ovce, koze in svinje. Spremljali so jih psi. Pomembni gospodarski dejavnosti sta bili tudi lov in ribolov. Nabirali so gozdne sadeže. Izdelovali so zelo kakovostno lončenino.

Najdeni predmeti iz bakra in metalurški pripomočki dokazujejo, da so se vsaj od 4. tisočletja pr. Kr. dalje ukvarjali z metalurgijo bakra in v bronasti dobi tudi brona. Za plovbo po jezeru so uporabili drevake, ki so jih izdolbli iz hrastovih debel. **V drugi polovici 4. tisočletja pa so za poti izven Ljubljanskega barja uporabljali tudi vozove.** Skratka, bili so zelo iznajdljivi in so se znali dobro prilagoditi na okolje, v katerem so živeli. ~

Tloris koliščarskih kolib z najdišča v strugi Iščice, ki izvira na Igu in se pri Ljubljani izliva v Ljubljanico.
Koliščarske kolibe so bile postavljene v 28. in 27. stoletju pr. Kr. Številke na sliki predstavljajo relativno leto poseka drevesa (posebni znaki), iz katerega je bil narejen kol.
S pikicami so označeni časovno nedoločeni koli, ki so večji del starejši ali mlajši od na tem mestu označenih bivališč.
Raziskave v strugi Iščice so dale vpogled v prostorsko razporeditev kolib v koliščarski vasi. Naselje je bilo sestavljeno iz prostostoječih kolib pravokotnega tlorisa s privzdignjenim podom. Med njimi izrazito prevladuje južno–jugozahodna-severno–severovzhodna usmeritev. Kolibe so bile postavljene po premišljenem načrtu v ravni vrsti in druga od druge odmaknjene na razdalji 2–3 m, kar kaže na organizirano ali pravilneje rečeno urejeno družbo. Raziskave so razkrile tudi živahno gradbeno aktivnost. Lesene kolibe je bilo treba že leto po izgradnji popravljati. Novo kolibo ali vas so lahko postavili skoraj na istem mestu.

Dr. Andrej Rahten

Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije

Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla

Izid: **maj 2016**
Založila in izdala: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Alenka Veber**

Najnovejša knjiga dr. Andreja Rahtena obravnava čas razpada habsburške monarhije. V ospredju je eno najpomembnejših poglavij slovenske zgodovine, namreč čas Majniške deklaracije in deklaracijskega gibanja ter začetki nove države, Kraljevine SHS. Avtor nazorno predstavlja stališča slovenskih strank oz. politikov do t. i. jugoslovanskega vprašanja. (Dr. Tamara Griesser-Pečar, iz recenzije)

S svojim doslednim opozarjanjem na cesarjeve napake od vztrajanja pri »nemškem kurzu« do premalo dorečenega manifesta se dr. Rahten seveda ne podpisuje pod hagiografijo, marveč pod kritično osvetlitev zadnjega Habsburžana na prestolu, zlasti z vidika njegovih slovenskih sodobnikov. (Dr. Aleš Maver, iz recenzije)

Kraljeva velikonočna vrnitev

Škof Jeglič je 6. marca 1920 na avdienci pri papežu Benediktu XV. doživel neprijetno presenečenje. Sveti oče ga je namreč ob koncu pogovora vprašal: »Ali Vaše ljudstvo želi nazaj bivšo Avstrijo?« Pozneje je Jeglič izvedel, da naj bi bil Šusteršič že trikrat v Rimu, frankovci pa so menda preko sorodstvenih zvez v Vatikanu prav tako agitirali proti Kraljevini SHS.[1] Čeprav se je kmalu pokazalo, da te akcije niso bile uspešne, strah pred restavracijo habsburške monarhije ni popuščal.

O tem priča tudi depeša, ki jo je notranji minister Svetozar Pribićević v božičnem času leta 1919 posredoval hrvaškemu banu Tomislavu Tomljenoviću. Slednjemu je prenesel vojaške obveščevalne podatke, da naj bi v Avstriji in na Madžarskem kmalu nastopili »veliki dogodki«. Tako naj bi bila že januarja 1920 v Avstriji ponovno razglašena monarhija, pri tem pa naj bi vrnitev Habsburžanov po potrebi s svojimi četami podprl tudi Horthy. Po njihovi vrnitvi v Avstrijo bi sledila tudi Madžarska. »Revolucijo« v Avstriji naj bi izvedli visoka aristokracija, katoliška duhovščina in častniški zbor. Denarnih sredstev za to naj bi bilo »v izobilju«, saj naj

[1] Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar, ur., Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja, 803 (Celjska Mohorjeva družba: Celje – Ljubljana 2015), 803; Janko *Pleterski*, Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma (Založba ZRC: Ljubljana 1998), 53; O odnosih med Svetim sedežem in Kraljevino SHS prim. Massimiliano Valente, *Diplomazia Pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni* (*1918.–1929.*) (Filozofski fakultet u Splitu: Split 2012); Igor Salmič, *Al di là di ogni Pregiudizio. Le trattative per il concordato tra la Santa Sede e il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni/ Jugoslavia e la mancata ratifica* (*1922–1938*) *(Pontificio Instituto Biblico: Roma 2015).*

[2] Pribićevićeva depeša banu Tomljenoviću, 23. 12. 1919 (prepis), Hrvatski državni arhiv, Grupa XXVI – Vojska i žandarmerija 1918–1941, škatla 28, fascikel VI. Zahvaljujem se Zlatku Matijeviću, ki me je opozoril na citirani dokument.

bi jo podprl švicarski odbor za vrnitev Habsburžanov. Obveščevalni vir je omenil, da imajo s slednjim stike tudi frankovci. Habsburško restavracijo v Avstriji naj bi podprli tudi nemški nacionalisti, in sicer zaradi razočaranja, ker jim zmagovalne sile ne dovolijo priključitve Nemčiji. Socialdemokratska stranka naj bi bila v krizi, del pa naj bi bil celo pripravljen sprejeti vrnitev monarhije. Sklep iz Pribićevićeve depeše ni puščal dvomov, kaj bi to pomenilo za Kraljevino SHS: »Proti naši kraljevini se bo kasneje izvajala močna agitacija iz habsburške Avstrije in Madžarske za odcepitev Slovenije in Hrvaške od Jugoslavije.« Pribićević je od bana zahteval, naj bo pozoren na omenjeno agitacijo in naj ga redno obvešča.[2]

Tudi diplomacija Kraljevine SHS je vsako omembo vrnitve Habsburžanov v njihove nekdanje province, kjer so zdaj kraljevali Karađorđevići, pospremila z ogorčenjem. Madžarska diplomacija je bila sicer razdeljena na kroatofilsko in srbofilsko strujo. Prva je bila hkrati tudi karlistična, saj je računala s tem, da si Hrvati želijo vrnitve subdualističnega statusa iz avstro-ogrskih časov. Sprva ji je pripadal tudi Horthy, ki pa se je hkrati z naraščanjem svojih političnih ambicij želel znebiti tako Karla kot tudi hrvaških karlistov. Od takrat se je poskušal sporazumeti s srbsko elito, čeprav slednja za neko pretirano zbliževanje ni bila zainteresirana.[3] Ko se je naposled leta 1921 zgodila Karlova »velikonočna vrnitev« na Madžarsko, v Beogradu ničesar niso želeli prepustiti naključju.

Karel je sicer ob prevratu sporočil, da zapušča ogrski prestol in prepušča pravico madžarskemu ljudstvu, naj odloči o prihodnosti monarhije. Vendar takšna samovoljna odpoved po ogrski zakonodaji ni bila legalna, saj bi jo moral kontrasignirati madžarski premier, detronizacijo pa potrditi parlament. Tudi sam si je kmalu premislil in posvetil vse svoje sile vrnitvi v Budimpešto. Kot je mogoče prebrati v njegovih zapiskih, je še vedno verjel, da je od Boga poslani kralj, ki ni odvisen od kakršnih koli plebiscitov.[4]

Po kratkotrajni komunistični avanturi Béle Kuna poleti 1919 je vodenje države kot regent prevzel Horthy, ki je podobno kot ministrski predsednik Pál Teleki in Gusztáv Gratz sprva javno izražal svojo privrženost Habsburžanom. V krog madžarskih legitimistov so takrat spadali aristokracija, cerkvena hierarhija, visoki častniki in številni politiki. Vsekakor je Karel na Madžarskem razpolagal s precej večjo bazo kot v Avstriji, kjer so bili legitimisti razbiti, da ne govorimo o drugih državah naslednicah, kjer so bili po Šusteršičevem vzoru razglašeni za državne sovražni-

[3] Árpád Hornyák, *Hungarian-Yugoslav Diplomatic Relations 1918–1927* (Columbia University Press: New York 2013), 78.

[4] Erich *Feigl*, »Gott erhalte...« Kaiser Karl. Persönliche Aufzeichnungen und Dokumente (Amalthea: Wien ³2006), 232.

5 Magda Ádám, *The Versailles System and Central Europe* (Ashgate Variorum: Aldershot – Burlington 2004), 130–132.

[6] O Mali antanti prim. Günter Reichert, *Das Scheitern der Kleinen Entente. Internationale Beziehungen in Donauraum von 1933 bis 1938* (Fides-Verlagsgesellschaft: München 1971).

[7] Alan John Percivale Taylor, *Habsburška monarhija 1815–1918* (Državna založba Slovenije: Ljubljana 1956), 295.

[8] Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca* (Institut za savremenu istoriju: Beograd 2008), 180.

9 Zdi se, da je Briand že med prvo svetovno vojno s simpatijami ocenjeval Karlova mirovna prizadevanja, čeprav je v luči velikih razlik med nemškimi in francoskimi vojnimi cilji dvomil v njihov

ke. Toda niso bili vsi madžarski monarhisti hkrati tudi karlisti. Izjemno močna je bila namreč skupina »svobodnih elektorjev«, ki jih je vodil nekdanji častnik Gyula Gömbös.[5] Ti so opozarjali na nasprotovanje Italije ter na možnost oborožene intervencije Čehoslovaške, Romunije in Kraljevine SHS, ki so se v obrambo dosežkov na pariški mirovni konferenci in versajskega sistema povezale v Malo antanto. Povod za krepitev odnosov med omenjeno trojico držav je bil prav namen cesarja Karla, da poskuša izvesti restavracijo Habsburžanov na Madžarskem. Moto delovanja Male antante bi lahko povzeli z besedami kasnejšega romunskega ministrskega predsednika Iuliuja Maniuja, sicer doma iz nekdaj habsburške Sedmograške: *»La révison, c'est la guerre!«*[6] Kot je domiselno zapisal znameniti A. J. P. Taylor, so pravzaprav Habsburžani za srednjeevropske narode v državah Male antante ostali »edino združevalno sredstvo celo po svojem padcu«.[7]

Karel je pri svojih načrtih za vrnitev računal na podporo Francije, kjer je princ Sikst poskušal igrati na karto habsburške monarhije kot obrambnega zidu pred Veliko Nemčijo. Signali podpore iz Pariza pa nikakor niso bili tako jasni, kot je morda Karel intimno upal. Res pa je, da so tudi v Beogradu sumili, da se francosko zunanje ministrstvo ne želi v celoti odreči habsburški karti. Pašić je marca 1921 francoskim prijateljem dal jasno vedeti, da nasprotuje vsemu, kar bi lahko spominjalo na podonavsko konfederacijo.[8] Kakor koli že, v madžarsko avanturo se je Karel podal z izhodiščem, da ga bo ob uspešni vrnitvi na prestol podprl francoski ministrski predsednik Aristide Briand. Kakor je tudi verjel, da ga bo Horthy sprejel z odprtimi rokami. Razočarala sta ga oba.[9]

Slovensko časopisje je že v začetku marca 1921 začelo zaznavati napovedi o možni Karlovi vrnitvi. Povzemalo je zlasti stališča članic Male antante, pa tudi dogajanje na Dunaju.[10] Tako je *Jutro* že 11. marca 1921 objavilo na prvi strani članek, da pripravlja Karel v velikonočnem času svojo vrnitev v Avstrijo. Pri tem se je opiralo na izjave iz tamkajšnjih vsenemških krogov, ki jih je skrbelo pisanje legitimističnega glasila *Staatswehr.* Po Avstriji so krožili letaki, ki so prebivalstvo pozivali, naj se pripravi na Karlov prihod. Iz vrst poslancev vsenemškega kluba v dunajskem parlamentu je bilo takrat slišati izjave, češ da se bo stranka »zvezala magari s peklom in hudičem«, da prepreči vrnitev Habsburžanov.[11]

A moč avstrijskih legitimistov v začetku dvajsetih let 20. stoletja ni bila tolikšna, da bi lahko resno ogrožala republikansko ureditev. O tem pričajo tudi težave pri ustanavljanju monarhističnih organizacij, ki so večinoma ostajale omejene na malomeščanske sloje, nekdanje častnike in nekaj razumnikov. Plemstvo se tu ni eksponiralo, kar je bila posledica procesa, začetega že v jožefinski dobi, ko so se aristokrati s področja javnega postopno umikali v zasebnost. Proces, ki ga je razglasitev republike samo še pospešila. Brez podpore plemstva pa so avstrijski legitimisti ostali tudi brez potencialnih financerjev.[12] Hkrati je prišlo spomladi 1921 do otoplitve odnosov med avstrijsko in čehoslovaško vlado, saj sta obe republiki želeli okrepiti gospodarske vezi.[13] Teh dejstev se je očitno zavedal tudi Karel in se namesto v Avstrijo raje vrnil na Madžarsko.[14] ~

uspeh. Prim. Victor Margueritte, *Aristide Briand* (S. Fischer Verlag: Berlin 1932), 212–213.

[10] *Slovenec*, 11. 3. 1921.

[11] *Jutro*, 11. 3. 1921.

[12] Dieter A. *Binder*, Von 1918 bis zum ständestaatlichen Kokettieren mit dem Legitimismus, v: Das Habsburger-Trauma. Das schwierige Verhältnis der Republik Österreich zu ihrer Geschichte, uredili Clemens Aigner et al. (Böhlau: Wien – Köln – Weimar 2014), 15–16.

[13] Arnold Suppan, *Die Außenpolitik der ersten Tschechoslowakischen Republik aus Wiener Sicht*, v: *Edvard Beneš und die tschechoslowakische Außenpolitik 1918–1948*, uredila Arnold Suppan in Elisabeth Vyslonzil (Peter Lang: Frankfurt am Main 2002), 15–82, tu 34–35.

[14] Več o Karlovih poskusih vrnitve Miklós *Zeidler*, Charles IV's attempted returns to the Hungarian throne, v: Karl I. (IV.), der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie, uredil Andreas Gottsmann (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften: Wien 2007), 269–284. Prim. Ádám, *The Versailles System*, 129–191; Hornyák, *Hungarian-Yugoslav Diplomatic Relations*, 97–123.

Nives Meroi

Ne pustim te čakati

Trikrat na Kangčendzengi, najina zgodba izpod mojega peresa

Izid: **maj 2016**
Založila in izdala: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Mateja Gomboc**
Uredila: **Alenka Veber**

Nives Meroi, rojena v Bonate di Sotto (BG) leta 1961, je ena najpomembnejših alpinistk na svetu. V svoji karieri se je povzpela na dvanajst od štirinajstih osemtisočakov sveta, vedno brez kisika ali pomoči nosačev na visoki nadmorski višini. Njen stalni tovariš v navezi je mož Roman Benet. Za založbo Fabbri je leta 2013 objavila knjigo Sinaj, ki jo je napisala skupaj z Vitom Mancusom. Erri De Luca ji je posvetil knjigo Po sledi Nives (Mondadori 2006).

Novica naju je oplazila kot klofuta in naju zdramila iz čudnega pomanjkanja resnosti zadnjih dni, vendar sva ji bila hvaležna za sočuten pogled, v katerem ni bilo niti trohice lažnega izkrivljanja resnice.

V baru sva kavo pila v tišini. Levkemija. Že samo ime prestraši človeka. Konec koncev smo generacija, ki je že besedo »rak« vedno izgovarjala polglasno. Toda občutek je nejasen, stanje je težko določiti, midva pa sploh ne veva, za kaj gre. Kako torej priznati strah pred nečim, česar ne poznaš? Toda ko se te dotakne, znaš prav dobro poimenovati ta občutek.

Enako je tudi v gorah: dokler te enkrat ne zasuje plaz, ne veš, kakšnega vonja je strah, ki ti gre od las do kosti, ko zaslišiš prikrito grmenje snega, ki bobni po pobočju.

Vrneva se točno in diagnoza se glasi: težja kostna aplazija. Ko jo poslušava, si skoraj oddahneva, kajti ni izrekla besede »levkemija«.

S preprostimi besedami nama zdravnica razloži izid raziskave: v primeru akutne levkemije bi njegov mozeg pokazal, da je »poln«, vendar bolnih celic. V njegovem primeru pa je mozeg dobesedno »prazen« – to namreč pomeni beseda »aplazija«: odsotnost celic, ki proizvajajo rdeče krvničke, trombocite in levkocite. V medicinskem jeziku se temu reče »periferna citopenija«.

Zdravnica naju spremlja v pisarno profesorja, ki je vodja oddelka. Sedimo okoli pisalne mize in midva poslušava njuno razlago in načrt zdravljenja.

To je redka bolezen, nama pojasnita, in hipoteze glede njenega izvora so raz-

lične, toda prav vse bi bile verjetne: avtoimunska patologija ali pa izpostavljanje »aplastičnim« dejavnikom (to je bila ena od bolezni Črnobila, pa tudi Marie Curie je umrla zaradi aplastične anemije) ali pa kot posledica genetskih sprememb. »Ne, izpostavljanje višji nadmorski višini ne more biti krivo,« sta nama odgovorila. Vprašanje je spontano privrelo iz naju.

»To pa je res smola, kar vas je doletelo.« Toda v času te ure sta se onadva že dogovorila in določila načrt zdravljenja: takoj začnemo s farmakološko terapijo, in če bo delovala, bo Roman v petih ali šestih mesecih prišel k sebi.

Kaj pa »najine« odprave? In »moj« grand slam štirinajstih osemtisočakov?

Romana so takoj obdržali na oddelku. Ni se mogel več vrniti domov, da bi si uredil karkoli ali pripravil potrebščine.

»Po določitvi diagnoze se začne izvajati nacionalni in mednarodni protokol genovske skupine po veljavnih merilih za ves svet. Terapija v prvem stadiju temelji, zaradi domneve, da gre za imunsko bolezen, na uporabi dveh različnih zdravil, ki naj bi onemogočili delovanje imunskega sistema, vse to pa v kombinaciji s transfuzijskim vnosom zaradi težje anemije in trombocitopenije. Po izračunih tega protokola statistični podatki izražajo tridesetodstotno možnost popuščanja bolezni.«

Dnevi so minevali, njihov ritem so določala obdobja zdravljenja in bolečin, pogovorov z zdravniki in vsakdanje vožnje v bolnišnico, da sva vsaj v odmerjenem času za obiske lahko bila skupaj.

17. julija je bil Roman odpuščen iz bolnišnice. Terapija se bo nadaljevala doma, vsak teden pa bo po en dan v bolnišnici na preiskavah, transfuziji in medicinskih posegih. Dnevi so minevali med tabletami in injekcijami – nekega dne sva jih naštela osemnajst.

Neverjetno, kako se spremenijo prioritete, cilji in celo vsakdanja rutina. Če so prej dneve sestavljale službene obveznosti, vadba in priprave na ekspedicije, so v tem labirintu bolezni čas odmerjale terapije in pregledi v bolnišnici. »Pacienti morajo biti potrpežljivi« – te besede sva mnogokrat slišala kot kakšno mantro.

Kot alpinista sva se z Romanom od nekdaj zavedala, kaj pomeni »biti telo«. To sva zlasti občutila pri smrtno nevarni hipoksiji, ko moraš prepoznavati, razločiti, prisluhniti znamenjem telesa. Takrat sva zaupala svoji modrosti.

Toda zdaj se srečujeva z bolečino in neznanim trpljenjem, ki zahteva od naju odgovor. Ne veva, kakšen bo izid niti konec.

Običajni življenjski ritem je prekinjen, bolezen je kruto posegla v najino življenje. Toda po instinktu sva še naprej živela tako, kot znava: povezana v navezi, kot bi plezala po gorah. Korak za korakom sva se vzpenjala, ne da bi se vprašala, zakaj.

Že po naravi molčeč je Roman zdaj postal nem. Samo enkrat je rekel (in potem nikoli več), da je nesmiselno iskati besede, ki bi opisale misli, občutke, bolečino in trpljenje. Nikoli ne bi zadele prave resničnosti. Nekoč je še rekel: »Če se v praksi

vsi trudimo po svojih najboljših močeh izogniti se slabemu, moramo v teoriji priznavati vse njegove možnosti.« In mi pojasnil s preprostimi besedami: »Če umrem, umrem. Če ne umrem, ne umrem. Vem pa, da nočem živeti v tem trpljenju.«

V glavi mi utripajo vprašanja, toda ko ga opazujem, mi postaja vse bolj jasno, da bi se z besedami, s katerimi bi skušala ubesediti njegove misli, približala resničnosti kot skozi zagrinjalo, skozi meglice, in morda bi se tako umaknila vsak v svojo samoto. Zato sprejmem njegovo držo: bolje je izbrati zgovoren molk, da z njim napolniva praznino bolezni. Skupaj.

»Če po enem ali dveh ciklusih imunosupresivnih zdravil ni učinka, ostane terapevtska možnost izboljšanja hematološke slike mozga (torej preživetja): presaditev. Glede na to, da Roman nima skladnih celic v družini, je treba za alogensko presaditev dobiti primernega darovalca v registru.« Zelo težko iskanje v bazi podatkov po vsem svetu.

»Saj so mi vendar rekli, da bom po šestih mesecih tak kot prej, zdaj pa govorijo o presaditvi.« Roman je za hip prekinil svoj molk.

Morda niti zdravniki niso pričakovali, da se bo bolezen razvijala v tako smer. Toda že na začetku so nama razložili vse, kar predvideva protokol. Zdaj, ko se terapije že izvajajo, so izrazili možnost, da bi morda bil nujen tak poseg.

Presaditev mozga – kaj to pomeni? Če ti poravnajo kosti, popravijo kak organ, zašijejo rano, je povsem jasno, kaj naredijo. Nama pa se je slika začela kazati v obrisih, ko so nama razložili, da se bo Roman moral podvreči ciklusu kemo- in radioterapije. Počasi sva začenjala razumeti.

»V tistem trenutku se nisem ustrašil,« je rekel Roman, »temveč sem se zavedel resnosti položaja.«

Soočimo se s prvo težavo: najti primernega darovalca. Po protokolu se iskanje začne znotraj družine, kjer se verjetnost, da bi brat ali sestra imela skladne celice, giblje med 25 in 30 odstotki. Če te možnosti ni, se iskanje razširi na nacionalne registre darovalcev mozga, ki so med seboj povezani in gre torej za iskanje po vsem svetu.

Dnevi so minevali v čakanju. Enkrat tedensko sva šla v bolnišnico na pregled in terapije. Verjetnost, da bodo dobili genetskega dvojčka, je majhna, skoraj nemogoča.

Med tem časom se je bližala pomlad in z njo odhodi ekspedicij. Včasih me je kdo, novinar ali navdušenec nad tekmo, odkrito vprašal, kakšen je moj načrt. Roman je sicer zbolel, toda zakaj ne grem sama? Saj se bo vendar ženska dirka zdaj zdaj končala.

Mar bi to na mojem mestu res kdo storil? Niti na kraj pameti mi ni padlo, da bi Romana pustila samega tu, da bi me čakal. Kot v nočeh, ko sva v snežnem metežu skupaj držala podporne palice šotora, morava zdaj pregnati ta vihar in biti skupaj.

Konec februarja 2010 naju doseže dobra novica: dobili so darovalca.

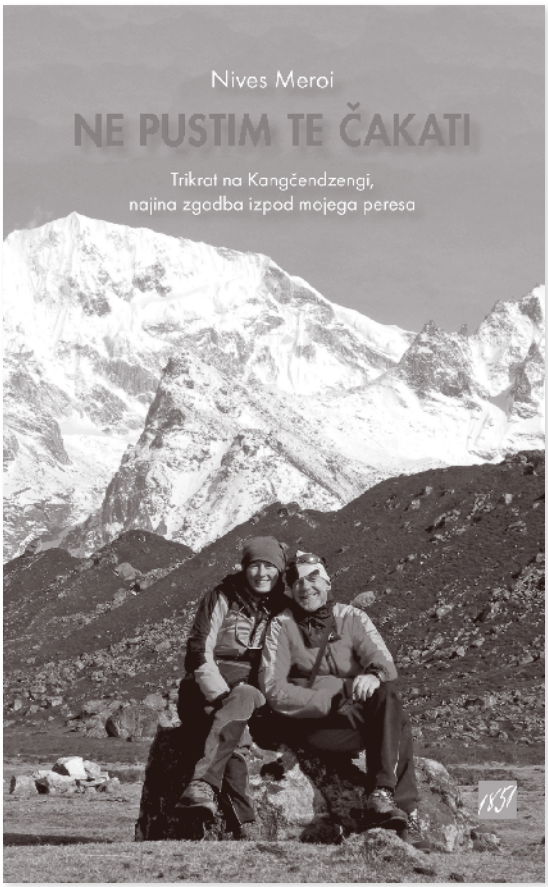
Roman ne reče nič. Mene je potolažila nova možnost ozdravljenja, hkrati pa me je strah tveganja, ki ga prinese tak postopek.

»Kaj pa, če se darovalec v zadnjem hipu premisli?« bleknem.

»Lahko se zgodi, da se tudi on prestraši,« reče profesor, »toda hkrati se zaveda, da je na drugi strani nekdo, ki se tega boji še bolj kot on.«

Njegov odgovor ima pomirjujoč učinek. Ne vem, zakaj, toda zavest, kako se usode nekako prepletajo, me navda z mirom.

Ko se vrneva domov, se z Romanom pogovarjava o ljudeh, ki se skupaj z nama vzpenjajo na tale najin petnajsti osemtisočak: to so zdravniki, osebje oddelka, darovalci krvi, prijatelji, ki nama stojijo ob strani … In zdaj se jim je pridružil še ta neznani mladenič, ki se je odločil biti Romanov angel varuh. Brat brez imena, ki mu je bila zaupana nova vloga in ki bo zastonjsko in potihoma poskrbel zanj ter mu daroval možnost bivanja. Skoraj prevratniška izbira v takem času, kot je naš, ko svet verjame samo v daj-dam. ~

Mateja Gomboc:
Dantejeva hiša
Založba Mladika, Ljubljana, 2014,
223 strani

Dr. Jutka Rudaš

Usodno doživetje

Monika in Dante, glavna protagonista romana Mateje Gomboc *Dantejeva hiša,* že leta padata v svoje lastno življenje. Umetnika, rada v svojem svetu, prisluhneta le lastnim vzgibom, vse dokler ne pride do usodnega srečanja. Pri Danteju – njegovo pomenljivo ime močno aludira na najpomembnejšega književnika srednjega veka –, vrhunskem kiparju, je opaziti hrepenenje, nedoseženost, pri Moniki, študentki umetnosti, trpljenje, podarjeno za vse ljudi sveta. Kiparjevo obsesivno ukvarjanje z izklesavanjem novih in novih podobnih kipov je nadomestek izgubljenega. Postane nedostopen, osamljen, na videz brezčuten, prezirljiv in neizmerno skrivnosten. Tudi pri Moniki »ni šlo drugače, videla je toliko občutja v enem prostoru, toliko odprtih ran človeškega sveta, od predanosti ljubezni do ujetosti v osamljenost. Vsa bolečina, ki se je v zadnjih letih nabirala v njej, je nenadoma treščila ob stene duše, v kateri je bila ujeta, in je zdaj hotela, da jo poimenuje s pravim imenom. Še nikoli doslej tako.«

Ob prvem srečanju ju je zamikalo bivati drug ob drugem in odkrivati skrivnosti drug drugega, vendar sta se te misli ustrašila in se ob njej tudi začudila. Podzavestno oba hrepenita po ljubezni ali pa vsaj po iskreni človeški bližini, spoznavata, da se življenju/svetu kot takemu ne da približati s kategorijo razuma: življenje/svet spoznamo le, če ga doživimo/izkusimo. Roman v labirintu fabule vsrkava in oblikuje odsev tiste življenjske dejanskosti, ki z izrazito notranjo perspektivo uzre zunanji svet. Z globokim uvidom prikaže popolnost osame in odtujenosti, kjer se glavni junak zaman trudi normalno funkcionirati, vseskozi je ujetnik travmatičnih izkušenj; drsi v kremplje teme. Avtorica ustvarja tak doživljajski svet, v katerem so prepoznavni simbolni toposi, v določenem odsevu tudi družbeno-psihološki pojavi velemest in ruralnega podeželja. S freudovsko teorijo pronicanja v zamolčane globine podzavesti uprizarja odnos čustveno otopelega kiparja s študentko, polno ljubezni in nežnosti, ki je zmožna razpihati temne Dantejeve strahove.

Mateja Gomboc s pretanjeno hermenevtiko čutov oblikuje substanco svojega literarnega izraza. S čarobno lahkotnostjo in brez patetike prikliče tiste horizonte človeške duše, ki odpirajo možnost razumevanja in ljubezni drugega. V Dantejevi hiši je življenje polno lepih naključij in neštetih usodnih doživetij. Roman se z neverjetno človeškostjo dotika naših duš, da kar zaboli, ker je tako resničen. ~

Miroslav Košuta:
Mornar na kozi
Mladinska knjiga, Ljubljana, 2016,
264 strani

Andrej Arko

Najpomembnejši sodobni pesnik med zahodnimi Primorci, dramatik in prevajalec Miroslav Košuta se v svojih spominih, ki so ob njegovi nedavni osemdesetletnici izšli z malo razumljivim naslovom *Mornar na kozi*, zadržuje pri svojih mladostnih letih. Bralec ga lahko spremlja od časa, ko je začel zapisovati prve vtise in občutenja na odpadle deščice iz očetove mizarske delavnice, pa do prihoda v Ljubljano na študij komparativistike.

Književnik se je pri tem zavaroval, da je spomine napisal na prigovarjanje znancev. V otroške nagajivosti in prebrisanosti, pomešane s prvimi spoznanji življenja in sveta, ter ob prebiranju mohorjevk v prva odkrivanja čarnega sveta literature se je zarezala vojna, skoraj vse desetletje po njej pa so obremenjevale nejasne in napete politične razmere, kar pa ni zatrlo piščeve mladostne neugnanosti in zoreče narodne zavednosti. Ni mogoče mimo čudenja, kako se lahko spominja neverjetnih podrobnosti iz otroštva.

Iz nekaterih drugih zapisov je znano, da je bila v Košutovi rojstni vasi Križ pri Trstu rdeča zvezda mnogokrat enačena s svobodo, partizane pa so imeli za rešitelje, kar je glede na fašistično nasilje razumljivo. Slovenci, Sciavi, so dolgo bili drugorazredna barbarska rasa, nekakšni sužnji, in tega zgodovinskega spomina na fašizem ni mogoče izbrisati, kar sicer pretehtano kažejo tudi Košutovi spomini. Iz drugih zapisov se tudi ve, da v Križu živi skupnost istrskih optantov, ki prav tako še ni pozabila na svojo nekdanjo ožjo domovino, se pravi zahodno Istro, in je malce zadržana do avtohtonih Slovencev v tej nekdaj predvsem ribiški vasi. Med drugim to dokazujeta ločeni župniji. Vendar se ob obisku Križa pri Trstu dandanes dobi zelo jasno podobo, da tam živijo tudi Slovenci še iz časov, ko so v tržaškem zaledju tvorili večino.

Skozi Košutove mladostniške spomine je mogoče zaslutiti pravcato malo zgodovino tržaškega Krasa, še zlasti pa čas cone A povojnega Svobodnega tržaškega ozemlja, ki ga je književnik ob priključitvi k Italiji po londonskem sporazumu doživljal z grenkobo in razočaranjem kakor skoraj vsi njegovi slovenski mladostni sopotniki.

Posebej je zanimivo Košutovo spominjanje na čas resolucije informbiroja ali kominforma, kakor so ga poimenovali zahodni Primorci. Slovencem v notranjosti je to bolj malo znano dogajanje. To je bil čas, ko se je med tamkajšnjimi zavednimi Slovenci, med njimi tudi številnimi partizani prekomorci, zarezal razkol: eni so potegnili z Italijanom Vittorijem Vidalijem, ki je bil moskovski agent, drugi pa se držali jugoslovanske linije komunističnega voditelja Branka Babiča. O tem je pred letoma izšel že kratki roman Košutovega bližnjega rojaka akad. Alojza Rebula *Kominform v Zabrinju,* Nina Lončar pa je pred štirimi leti objavila zgodovinsko knjigo *Kominform in tržaški Slovenci.*

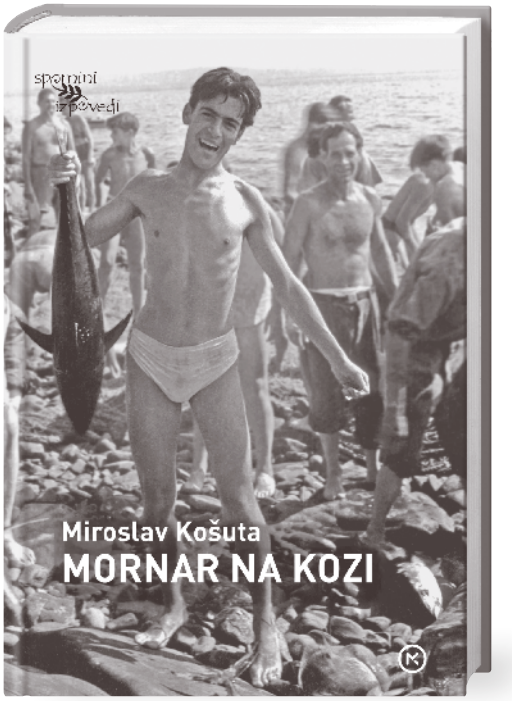
Miroslav Košuta, ki se je v svoji prvi službi mojstril v kulturnem uredništvu Radia Ljubljana, tudi v Mornarju na kozi ne more iz svoje kože: njegovo pisanje je skoz in skoz poetično, vendar hkrati posuto s humornimi zasuki, značilnimi za tega šegavo hrupnega Sredozemca s široko dušo. Blagodejno slovensko učinkujejo navedeni

krajevni izrazi in vaška imena. Tu in tam sicer simpatična uporaba narečnega izraza v odvisnem sklonu pa nam celincem rahlo zmoti pomen sobesedila.

Košutovi spomini so napisani iskreno, zelo neposredno, a književnika ne zanaša ne v levo ne v desno. Marsikaj kritičnega pa je povedano med vrsticami. O svojem očetu piše dovolj odkritosrčno – z dobročudno kritičnostjo. V tem se nekoliko navezuje tudi na svoj pred sedmimi leti objavljeni skoraj družinski roman, kakor je poimenoval *Spomine Angela Katice*.

Miroslav Košuta, nekdanji dolgoletni ravnatelj in umetniški vodja Slovenskega stalnega gledališču v Trstu, se v tej knjigi zateka tudi v retrospektivno pisanje z nekaterimi vzvratnimi prebliski. To napravlja pisanje živahno in notranje napeto. Bralca ves čas hočeš nočeš drži v pozornosti, kaj bo sledilo.

Knjiga je opremljena tudi z nekaj zanimivimi fotografijami, žal preskromno opremljenimi s podatki, se pravi s pomanjkljivimi omembami vsaj tistih na njih, o katerih je v besedilu govor, predvsem pa z nepopolnimi navedbami književnika samega na nekaterih skupinskih fotografijah. Je pa res, da se v teh spominih ne sili ravno v ospredje, čeravno piše predvsem o sebi in svojem doživljanju. Vendar je je ob tem pogosto šaljiv in samokritičen. Zaradi tega je knjiga *Mornar na kozi* toliko bolj verodostojno in prijazno branje. ~

Veronika Urank Olip:
Slovenski križevi poti v cerkvah južne Koroške
Mohorjeva založba Celovec, 2016,
214 strani, slikovne priloge

Iztok Ilich

Avtorica slikovno bogate monografije, umetnostna zgodovinarka Veronika Urank Olip, je v osmih dvojezičnih dekanijah krške škofije na Koroškem našla 76 ohranjenih križevih potov s slovenskimi napisi, nastalih od sredine 18. stoletja do danes. Velika večina jih je v cerkvah, nekaj pa tudi na »kalvarijah« na prostem. Dve tretjini jih ima napise v gajici, tretjina pa še v bohoričici, pri čemer ni upoštevan stari križev pot s slovenskimi ključnimi besedami, shranjen na podstrešju cerkve v Brodeh. Največ obojih, po štirinajst, je v dekanijah Pliberk in Dobrla vas, dvanajst v Velikovcu in okolici, enajst v dekaniji Rožek itn. Veronika Urank Olip je poleg teh naletela tudi na križeve pote brez podpisov. Večina jih je nastala v zadnjih desetletjih, ko so po izjavah župnikov in cerkvenih ključarjev nemško govoreči verniki odstranili največ slovenskih zapisov in jih ponekod nadomestili z nemškimi. Kdaj in zakaj je prihajalo do tega, avtorica ni posebej ugotavljala, saj bi s tem presegla zastavljeni okvir naloge, je pa natančno preučila in opisala napise, ki si jih je ogledala.

Knjiga postreže s številnimi strokovnimi ugotovitvami, tudi z jezikoslovnimi analizami, ki razkrivajo čas in vplive na nastanek napisov, vendar je branje ali vsaj skrbno prelistavanje dela Veronike Urank Olip zanimivo tudi za širšo javnost. Takšna so na primer odkritja na terenu, ki so presenetila tudi avtorico, da se je namreč s križevimi poti v preteklosti veliko trgovalo. V tem dejstvu je pogosto tudi odgovor na vprašanje, zakaj so križevi poti nemalo kdaj starejši od cerkva, v katerih služijo svojemu namenu. Ti sicer zanimivi primeri so praviloma še otežili ugotavljanje resnične starosti posameznih križevih potov. Zato je ta strnjena raziskava le sinhrona dokumentacija križevih potov po južno koroških cerkvah, pri čemer se je avtorica pri oceni starosti omejevala le na starost napisov, ki so v mnogo primerih verjetno mlajši od postaj.

Slovenski napisi v različnih narečnih različicah pod križevimi poti spadajo med prve javne napise v slovenščini – zdaj pa so, kot na koncu pripominja Veronika Urank Olip, vsaj v bolj ponemčenih krajih tudi zadnji javni napisi v slovenščini. V preteklosti jih je bilo veliko več, ohranjeni pa kljub temu prepričljivo dokazujejo – čeprav je bil jezik napisov na njih praviloma odvisen od narodne/jezikovne pripadnosti naročnika oz. plačnika – da je bilo obravnavano ozemlje v 18. in 19. stoletju pa tudi že prej, ko je v cerkvah nastajala njihova oprema, večinsko, če ne v celoti poseljeno s Slovenci. ~

Tanja Tuma

Večna hoja proti burji

Bogomila Kravos, *Zgodba mojega očeta*,
Slovenska matica, Ljubljana, 2013

Bogomila Kravos (Trst, 1948), slavistka, teatrologinja, samostojna raziskovalka in doktorica znanosti s področja literarnih ved, je poučevala na slovenskih višjih srednjih šolah v Trstu, v sedemdesetih letih je skupaj s Sergejem in Ivanom Verčem ter Borisom Kobalom vodila Slovensko amatersko gledališče (1971–1977), bila med ustanovitelji Novega tržaškega teatra (1989–1990), vodila je Slovenski klub v Trstu (1994–2004) in je od leta 1992 predsednica mestnega društva Slavko Škamperle. Kot izvedenka za tržaško Slovensko stalno gledališče sodeluje s Slovenskim gledališkim inštitutom v Ljubljani, Mestnim gledališkim muzejem C. Schmidl v Trstu (Civico Museo Teatrale C. Schmidl) in Slovenskim raziskovalnim inštitutom v Trstu. Je članica Upravnega odbora Slovenskega centra PEN in aktivna članica njegovega ženskega odbora Mira.

Kdor hodi proti burji, mora skloniti glavo in z vso silo telo zoperstaviti sunkom in brutalnosti tega severno-vzhodnega celinskega vetra, ki z ledenim pišem odnaša na širno morje vse, kar se ujame v njegove sunke. Četudi v burji, mora človek priti naprej. Še bolj pomemben je cilj. Tako naši rojaki, tržaški Slovenci kljubujejo nemogočim zgodovinskim okoliščinam in vztrajajo v svojem slovenstvu, ne glede na vojne viharje okoli njih. Ko sem v Slovenskem centru PEN spoznala dr. Bogomilo Kravos, kmalu zatem pa tudi njenega starejšega brata Marka Kravosa, še nisem vedela za njunega očeta, ljubiteljskega igralca, večnega upornika in štampiharja Josipa Kravosa. A že na prvih straneh Bogomiline knjige med platnicami zaživi človek z veliko začetnico in neštetimi obrazi.

Že njegova imena kažejo na številne metamorfoze, ki jih je sprejel prostovoljno ali pa mu jih je vsililo trdo življenje pod fašisti. Rojen leta 1909 v revni vipavski družini, v vasi Kozjapara pri Dobravljah na Vipavskem kot Pepe Toskov, se je v Trstu predstavljal kot Josip Kravos, ki so ga Italijani preimenovali v Guiseppa Kravosa, prijatelji štampiharji pa klicali za Jofeža, s čimer je zvezana ena od njegovih zabavnih gledaliških točk. Prvo svetovno vojno je preživel v okrilju svoje družine na vasi, kjer sta v zaledju krvave Soške fronte vladala grozno pomanjkanje in lakota. Po opravljeni vojaščini v italijanski kraljevi vojski mu uspe dobiti mesto krojača v krojaški manufakturi Beltrame v Trstu. Plavolas, svetlook, čeden mladenič prekipeva od veselja do življenja in ljubezni, hkrati pa v njem tli uporniški duh proti fašističnemu

poitalijančevanju Slovencev, ki so po Rapalski meji ostali izven nove države južnih Slovanov, kasnejše Jugoslavije. V Trstu prvič po prvi vojni, drugič po drugi vojni.

Fašistični režim med obema vojnama je bil neizprosen do vseh zavojevanih narodov, še posebej do Slovencev, ki so jih črnosrajčniki imenovali Ščavi, s kletvico, ki v sebi nosi pojem suženj. Najhuje je bilo nedvomno v Trstu, »ki je moral šele dokazati svoje italijanstvo.« Slovenščina je bila izgnana ne le iz vseh uradov in javnih institucij, temveč je bilo tudi na ulicah prepovedano govoriti slovensko. Tedanji mladini to ni bilo po volji in začelo se je njihovo podtalno delovanje, kulturno zbiranje in organiziranje, s katerim so želeli ohraniti svoj narodni ponos. Tako leta 1931 ustanovijo ilegalno skupino štampiharjev, tako imenovano po štamperlu, kozarčku žganja, in vsako nedeljo prirejajo pevsko-gledališke predstave in srečanja, ki so narodno-budna in protifašistično naravnana. Seveda je bila njihova dejavnost podtalna in zelo nevarna, saj sta jim v primeru, da bi jih karabinjerji odkrili, grozila mučenje in zapor. Pomagalo je tudi, da se je Pepi izučil za odličnega krojača, opravil mojstrski izpit in se osamosvojil ter ostal vse življenje finančno uspešen in neodvisen. Krojaštvo je bil njegov poklic, štampiharstvo, gledališče in petje pa poslanstvo. Bil je izjemen pevski in igralski talent. Še posebej popularna je bila njegova imitacija Italijana, ki se muči govoriti slovensko. Takole je šla pridiga patra Serafina: »Prosi za nas, o ti preplašena defisa Maria, ke se porotila sina pošjega človekofa na ta pošji zvet, ke je za nas terpel in na zveta Griže umerel ter u klatna krob pokopan. Amen.« Glede na publiko je prirejal dolžino in dovtipe ter vedno požel gromek smeh in aplavz. Priljubljenost ponazarja tudi dejstvo, da se ga je navzel nadimek Jofež za vse življenje. Seveda so šle šale na rovaš drug drugega in tudi Jofež je prenekatero pokasiral na svoj račun, a glavna tarča so bile fašistične oblasti in njihovo absurdno poitalijančevanje. Vsi so morali spremeniti osebna imena, če niso zvenela dovolj italijansko, tako je Pepe v uradnih dokumentih postal Giuseppe, štampiharji pa so se v isti maniri lotili prepesnenja slavnih slovenskih poetov. Prešernov Krst pri Savici je postal Drsk pri Senici, torej zdrs pri gostilni Senica na Škorklji. Zakaj je to pomembno? Ker so s smehom in samoironijo reševali frustracije vsakodnevnih krivic, ki so jih doživljali pod italijanskim jarmom. Udejanjali so Bergsonovo zakonitost, da je »komična vsaka razporeditev dejanj in dogodkov, ki nam daje v medsebojni prepletenosti iluzijo življenja in razločen občutek mehanične razvrstitve.« Jofežova prilika o fašističnem zavojevalcu v Abesiniji je bila nedvomno smešna do absurda, še bolj, ko se krhka letev zlomi in zadere v njegovo stegno. Iz heca nastane res. Jofež se na odru zvija od bolečine, publika pa od smeha, ko soigralec prilije olja na ogenj in reče: »To je pravo! Trpi, Jofež, trpi!«

A odrešilen smeh ni smešil le oblastnikov, temveč je predvsem povezoval Slovence. Najlepša značilnosti štampiharjev je njihovo medsebojno tovarištvo in prijateljstvo, ki je bilo za publiko nedvomno nalezljivo in je Slovence družilo v najtežjih trenutkih njihovega bivanja. Seveda delovanje ni ostalo prikrito italijanski tajni policiji, tako da je kulturne prevratnike začela zasledovati in nadzorovati. V napeti atmosferi leta 1939, ko tudi v Trstu diši po smodniku, si je Jofež našel izvoljenko

Frazi Valič in se poročil. Rojstva najstarejše hčerke Alenke pa ne dočaka, saj je junija 1940 vpoklican v italijansko vojsko, seveda kot sumljiva oseba v poseben kazenski bataljon. Kmalu je s tržaške kvesture za njim prišel dosje političnega izdajalca in oporečnika fašističnega režima, tako da je vojaško suknjo zamenjal za zaporniško. Vojska ga je vrnila policiji v Trst, v zloglasni Coroneo, kjer so ga nečloveško mučili, da bi izdal tovariše. S težkim peresom hčerka Bogomila zapiše njegove hude preizkušnje in bolečine v zadnjih mesecih leta 1940. Ker mu niso mogli dokazati ničesar pametnega, so ga pregnali na Tremitske otoke, kjer je postalo njegov največji sovražnik pomanjkanje. Ker je bila oskrba otokov težavna, so pregnance preselili na celino, v Montecalvo. Tam se je Jofež vključil v lokalno življenje in kmalu postal glavni mestni krojač. Tako sta k njemu v poznem poletju pripotovali žena Frazi in hčerkica Alenka, ki se ga je ob srečanju bala, saj je bil zanjo tujec. Kmalu so zadrego premostile Jofežove vedno zabavne *pra'vce*. V maju prihodnje leto se družina poveča: rojen je sinček Marko, ki ga danes poznamo kot uglednega slovenskega pesnika. Spomladi leta 1945 se družina vrne domov, v Trst v upanju na lepše življenje v svobodi in brez fašistov. Žal, Jofež razočaran ugotovi, da ne bo tako.

»Fašizem je propadel, vojna se je končala in na praktični ravni je bil interniranec, konfiniranec ali politični zapornik prost, vpis njegovega delikta v času totalitarizma pa je ostal zapisan in nerazveljavljen v sodnih aktih in kazenskih listih. Politični preganjanec ali obsojenec je moral sam poskrbeti, da so pristojne oblasti razveljavile obsodbo fašističnega sodišča. Za priznanje povzročene škode je bilo treba izpolnjevati formularje, naslavljati prošnje na pristojne urade in jih izročati istim uradnikom, ki so pisali naloge za njihov arest.«

Fašisti so se po letu 1943 in 1945 potuhnili, a v mestu v zalivu obdržali s tipalkami prepleteno mrežo njihove zlovešče hobotnice. Po vojni pa so se vrstili še drugačni ideološki pritiski. Jofežova družina je bila v Trstu nekaj posebnega, saj so otroci, Bogomila je rojena leta 1948, in žena hodili k maši kljub italijanski obtožnici, da je sam komunist. »[…] spoštoval je prepričanje drugih in zase zahteval popolno svobodo odločanja in presoje.« S priložnostnimi vložki je sicer rad nastopal na kulturnih prireditvah do konca štiridesetih let, dokler se tudi v Trstu slovenstvo ni razdelilo na titovsko, cerkveno-klerikalno in vidalijevsko-kominformistično, ki je naprej podpiralo Stalina. Josip Kravos se je umaknil v svoj poklic in krojaška delavnica je dobro uspevala, tako da mu je bil, kot piše avtorica, »marskikdo nevoščljiv zaradi ekonomske neodvisnosti in posledično popolne svobode izražanja.« Domačo hišo je na stežaj odprl nekdanjim tovarišem v stiski in se po upokojitvi posvetil zapisovanju spominov na štampiharsko gibanje, ki ga uradna politika do danes ni prepoznala kot upor fašizmu. A bil je to plemenit, kulturen upor. Josip Kravos pa plemenito srce tega upora. Žal vsako srce enkrat udari zadnjič. Leta 1972 ga je vzela kap za domačo mizo, medtem ko je bral Svetinovo Ukano.

Ob prebiranju *Zgodbe mojega očeta* nehote pomislimo na še eno slavno hčerko slovenskega očeta, ki po njegovi smrti napiše spomine nanj, Ernestino Jelovšek. A če le za trenutek pustimo ob strani umetniški pomen Prešerna in pogledamo člo-

veka, je razlika v značajih obeh očetov ogromna. Josip Kravos je topel in iskriv človek, pravi sin Mediterana. Veseljak, a vseeno odgovoren podjetnik in družinski oče. Zvest prijatelj, ki ni klonil pod bolečinami mučenja in izdal sodrugov. Upogljiv, kadar drugače ne gre, a pokončen in ponosen Slovenec. Kakor povzema avtorica očetovega prijatelja Vinka Beličiča: »Njegove človeške lastnosti je poganjala ljubezen do sočloveka, do sonarodnjaka.« Zasluženo neodvisen in svoboden je bil Josip Kravos.

Doktorica literarnih znanosti Bogomila Kravos si na vse načine prizadeva, da bi bila njena pripoved dokumentarna in nepristranska. Vsekakor je skrbno dokumentirana. Objektivno nam naniza bibliografsko podkrepljene podatke o štampiharjih in Jofežovi druščini oporečnikov. A pisati o očetu, ki si ga imel rad, je še posebej za hčerke, zelo težko in hitro lahko med vrsticami razberemo silna čustva. Tako je na videz memoarsko jasna pripoved dejansko zelo začinjena. Pisateljičin jezik je iskriv, obarvan s tržaškim dialektom in nemalokrat mediteransko hudomušen ali celo otožen, saj je bil njen čas z očetom zelo kratek. Le štiriindvajset let ji je bilo, ko je umrl. Četudi je otroke strogo vzgajal, čutimo intimo družine, ki je šla skozi pekel vojne. »V mojem otroštvu je oče še pripovedoval pravljice in nas imel po svoje rad, božanje in ujčkanje nista bila v navadi.« Prav ta skopost z izkazovanjem dramatičnih čustev pa naredi pripoved še bolj ganljivo in zanimivo. Mestoma sočni dialogi in opisi situacij iz gledališča ali predstav bralca nasmejijo, seveda ne brez razmisleka o globokem pomenu, ki ga je imel štampiharski humor za preživetje slovenstva na Tržaškem. Če je smeh pol zdravja za človeka, zakaj ne bi to veljalo tudi za narod?

Zgodba mojega očeta je resnično zgodba družine in iskren pogled pisateljice na dogajanja in ljudi od prve svetovne vojne do sedemdesetih let. Bralcu, ki ni Tržačan, odstira pogled čez mejo, kjer je ohranjanje slovenske besede akt upora in odpora ter tako samo po sebi kulturna dejavnost in ne nekaj samoumevnega. Zato se moramo ljudje iz centra prav od zamejskih Slovencev učiti, kako se hodi proti burji, sklonjen in vseeno pokončen, premražen do kosti, a s toplo ljubeznijo do sorojakov v srcu.

Prva lekcija hoje proti burji je nedvomno branje zanimivega in stilistično dovršenega memoarskega pisanja Bogomile Kravos o očetu in časih, ki jih več ni. ~

Bibliografija dr. Kravos je zelo obsežna in šteje več kot 40 enot, ne da bi šteli vse članke, gledališke in literarne kritike ter druge prispevke v periodičnem tisku. Napisala je osem knjig, in sicer: Slovensko gledališče v Trstu 1945–1965. Ljubljana: SGM. 2001; Zlatina leta v tržaškem gledališču. Koper: Lipa. 2003; Slovensko stalno gledališče v Trstu. Tradicija v medkulturni stvarnosti. Ljubljana: SGM. 2011; Slovenska dramatika in tržaški tekst. Ljubljana: SGM. 2011; SAG – TRST (Slovensko amatersko gledališče od sezone 1971/72 do sezone 1976/77). Ljubljana: SGM. 2012; Zgodba mojega očeta. Ljubljana: SM. 2013; Un teatro per la città. (Kratka zgodovina slovenskega gledališča v Trstu 1850–2000, v ital.) Trieste, Ljubljana: SLORI, SSG, SLOGI. 2015.

Jan-Heiner Tück

V velikonočni svetlobi

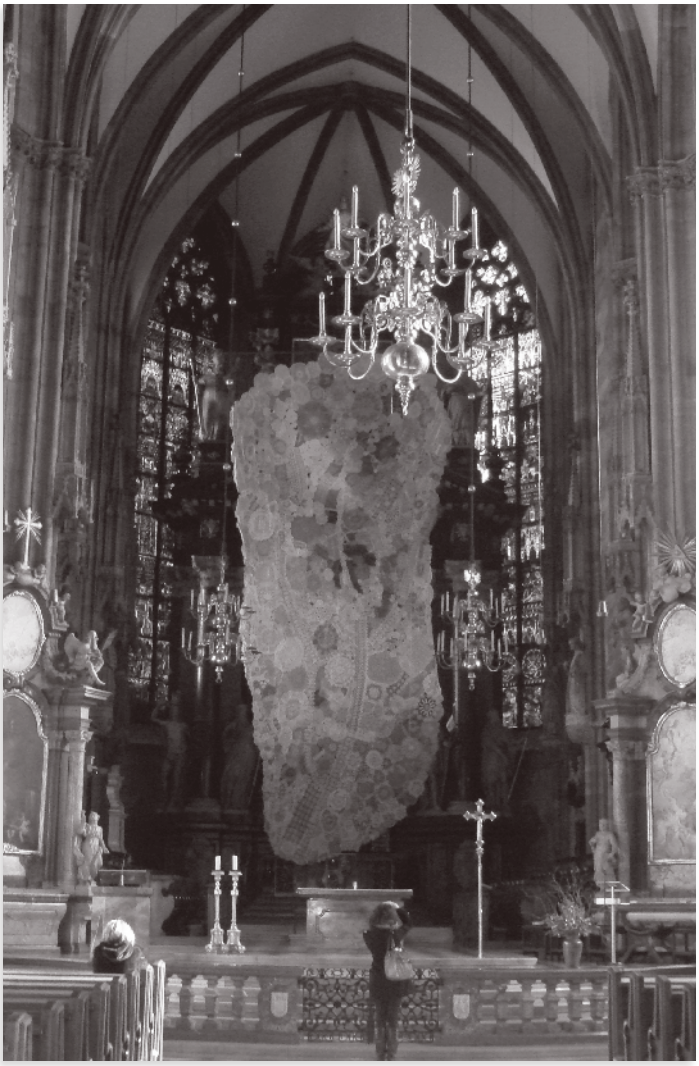
Tkanina človeških zgodb o trpljenju
Misli ob postnem prtu Eve Petrič

Prevedel Anton Štrukelj

V dunajski stolnici je v postnem času visel velikanski, enajst metrov krat pet metrov velik postni prt. Izdelala ga je slovenska umetnica Eva Petrič (roj. 1983) in ima naslov »Collective Heart« (Skupno Srce). Postni prt je kolaž iz stoterih čipk in spletenih ter kvačkanih tkanj, ki so sešiti in zavozlani skupaj v velik prt. Postni prt pokriva zgodnjebaročni glavni oltar v stolnici skupaj z veliko podobo križanja sv. Štefana, ki jo je naslikal Johann Jacob Pock. Človek bi rekel, da gre za pisano preprogo iz blaga, ki povezuje številne majhne zgodbe trpljenja ljudi in jih prinaša pred Božje obličje. Semantika (jezikovni pomen) latinske besede *passio* pa obsega, kakor je znano, tako »trpljenje« kakor »strast«. Zato je mogoče postni prt razlagati kot mnogovrsten vzorec za tkanje, ki zavozla in mrežasto poveže človeške strasti, sanje in pričakovanja, a prav tako bolečine, razočaranja in obup. Čipke so žene večinoma nakvačkale v potrpežljivi pobožnosti. »Posebnost te zvrsti,« kakor pripominja Aleida Assmann, »je njena neopaznost. Odejice krasijo dnevno sobo, položene so na sedežih, jih ne občudujemo in ne cenimo.« To komaj ustrezno ovrednoteno delo je zdaj opazno, neznatnost je javno razstavljena.

V razlagi postnega prta izvemo, da je umetnica kupovala čipke in blago na bolšjih trgih na povsem različnih koncih sveta. Kolaž s tem nudi nekakšno *kolokacijo* – prepletenost raznih krajev, kjer govorijo različne jezike in drugačne kode določajo vedenje … Pogosto obstajajo majhne napake v vzorcu čipk in šivanj, ki jih gledalec ali gledalka s pogledom sploh ne more spoznati. Je to namig za človekovo zmotljivost, za stranpoti, po katerih človek hodi? Ali pa kaže na »živi pesek« njegovega spomina, ki se sčasoma spreminja ali zbledi, marsičesa noče več zaznati, morda dobi vrzeli in luknje?

Nit spomina pa v postnem prtu ne sešije in združuje samo različnih krajev v pokrajino spomina, ampak tudi različne čase poveže v *sinopso*. Kosi blaga in šivanja, ki jih je Eva Petrič povezala v kolaž, so različno stari. Tu so dragocene čipke iz preteklih stoletij – tako rekoč »relikvije« pokojnih šivilj in njihovega življenjskega sveta – kakor tudi današnje barvite krpe, ki bi rade sledile bežnemu spreminjanju mode. V postnem prtu je živo prikazana moč spominjanja, ki presega rodove in povezuje današnje ljudi z nekdanjimi! Hkrati je izražena tudi vzajemna misel drug na drugega in zavzemanje drug za drugega, za ljudi, ki živijo na oddaljenih krajih in med seboj delijo svoje življenjske zgodbe. Ta povezovalna *memoria* močno stopa pred naše oči s prepletenostjo raznovrstnih odej in rut. Živi in vozli, ki povezujejo

različne krpe in vnašajo nekaj kaosa v estetični red dobro razporejenih kosov blaga, pa razkrivajo tudi rane in brazgotine spomina, razgaljajo spore in travme, ki še niso zaceljene. Nasproti znani besedi »Čas ozdravlja rane« postavlja postni prt filigransko tkanino, ki javno razstavlja »rane časa« in jih priporoča gledalcu v premislek – povsem v smislu resnice, ki jo je izrekel George Santayana: »Those who cannot remember the past are condemned to repeat it« (Tisti, ki se ne morejo spominjati preteklosti, so obsojeni, da jo bodo ponovili).

Za namestitev postnega prta ni nepomembna dobro premišljena osvetlitev umetničinega dela. Na nekaterih mestih je z električnimi reflektorji prt potopljen v vijoličasto svetlobo. Vijoličasta je liturgična barva postnega časa, ki vabi človeka potnika, *homo viator*, k spreobrnjenju in prenovi, da na novo naravna kompas življenja. Druga mesta postnega prta pa se javljajo v svetlobi, ki vdira skozi gotska cerkvena okna prezbiterija; intenzivnost te svetlobe je odvisna od vsakokratnega dnevnega časa in vremena. Osvetljava povezuje izročilo in moderno, povezuje svetlobno arhitekturo visokega srednjega veka in pogosto kričečo tehniko žarometov sedanjosti.

Postni prt je visel, tega končno ne smemo prezreti, v apsidi srednjeveške stolnice. S tem je skupaj s cerkvenim prostorom usmerjen proti vzhodu. *Ex oriente lux*. Luč prihaja z vzhoda. Vzhajajoče sonce, ki zažari zgodaj zjutraj, je simbol za vstalega Kristusa, je znamenje upanja v življenje, ki ne pozna več smrti. Preproga iz krp ponazarja pasijone, pisano blago, iz katerega so stkane in spletene zgodovine ljudi, je položeno v velikonočno upanje za rešilno preobrazbo. »Nemirno je naše srce, dokler ne počije v tebi – *inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te*«, je zapisal Avguštin v svojih *Izpovedih*. Ali na koncu to velja tudi za »Collective Heart«, Skupno Srce človeštva, ki ga je Eva Petrič tako predirljivo postavila pred oči v svojem postnem prtu? ~

Metka Pirc

Ko življenje je napor, reši te humor

Letošnji 25. dnevi komedije, ki so jih pripravili v Slovenskem ljudskem gledališču Celje, so pokazali, da občinstvo danes manj zanima komedija na prvo žogo, da pa si želi zahtevnejših del, ki razgaljajo človeško neumnost. Najboljša komedijska produkcija na festivalu nudi celo paleto možnosti za smeh in razmislek. Za številne gledalce je osvežujoče, da teme presegajo obrabljen in plehek odnos med moškim in žensko, kjer se skuša smešiti le dejstvo, da on gleda nogomet, ona pa se ne more odločiti, ali jo vara s Suzano ali Jožico.

Tekmovanje za najboljšo komedijo se je kar prvi dan začelo na najvišjih obratih, in sicer s predstavo Trio lanskega žlahtnega komedijanta Gašperja Tiča. V njej so glavne sestre Donatella, Fiorella in Marija, ki nastopajo pod skupnim imenom Trio Pupe. Občinstvo je predstavo ocenilo s 4,8116, kar je dalo slutiti, da so si vsi, ki so na dan odprtja festivala sedeli v dvorani celjskega gledališča, nemara ogledali letošnjo zmagovalno predstavo. Pa so se zmotili. Napeto je bilo vse tri nadaljnje tedne, ključni preobrat pa se je zgodil prav na zadnji tekmovalni predstavi Večno mladi Erika Gedeona. Ta je Trio prehitela v drugi številki za decimalno vejico, povedano v matematičnem žargonu – za stotinko.

Občinstvo je z izborom zmagovalne predstave po vrsto letih potrdilo prizadevanja organizatorjev iz celjskega gledališča, ki se trudijo pokazati, da je komedija več kot bulvar in da obsega še celo paleto podžanrov, od satire, absurdne, črne komedije do politične farse … Tako strokovna komisija kot občinstvo sta za najbolj žlahtno izbrala prvo slovensko uprizoritev tako imenovane song drame, žanra, ki ga v našem gledališču skoraj ne poznamo.

Dnevi komedije dajejo občinstvu izjemno možnost, da vsak večer pove, kaj si misli o predstavi. Gledalci vsakič izberejo komedijanta večera in ocenijo predstavo kot celoto. Svoje o delu komedijantov in komedij reče tudi strokovna komisija. Slednja svoje mnenje predstavi ob koncu festivala in s tem ne vpliva na mnenje občinstva. Kar nekajkrat se je že zgodilo, da so bili člani strokovne žirije in obiskovalci ob koncu festivala enakega mnenja. Tudi letos je bilo tako. Oboji so slavili predstavo Večno mladi Drame SNG Maribor, ki jo je režiral Sandy Lopičić. Ta je slavila v skoraj vseh kategorijah strokovne žirije, le žlahtni komedijant je postal Iztok Mlakar v predstavi Pašjon. Mimogrede, njega je tudi občinstvo izbralo za komedijanta večera, prav tako po strokovni plati izbrano žlahtno komedijantko Matejo Pucko.

Da je spravljati ljudi v smeh resen posel, je dejal letošnji žlahtni komedijant Mlakar, z njim se strinja Puckova in režiser nagrajene predstave Lopičić … Prav-

zaprav v vrsto letih, odkar opravljamo pogovore z žlahtnimi nagrajenci celjskega festivala, ti vedno znova izpostavljajo komedijo kot eno najbolj zahtevnih gledaliških zvrsti. Da zahteva veliko natančnosti, je živa, se dotika sodobnosti in zato ni razloga za to, da jo razumemo kot poceni žanr, je denimo dejal pred dvema letoma z žlahtnim komedijskim peresom nagrajeni Matjaž Zupančič. Da je komedija zelo zahtevno gledališko pisanje, tako tehnično kot v vsebinskem smislu, pripoveduje tudi Vinko Möderndorfer, ki je bil leta 1998 prvi nagrajenec za žlahtno komedijsko pero, odtlej pa še osemkrat, tudi letos. Möderndorfer komedijo razume tudi kot izrazit žanr politične kritike. Prepričan je, da ni naključje, da se politiki vedno in v vseh režimih, tudi demokratičnih, zelo bojijo komedije.

Ko so leta 1942 denimo predstavili film Ernsta Lubitscha Biti ali ne biti, se je usul plaz kritik, kako je lahko v času koncentracijskih taborišč naredil takšen film. Kasneje se je pokazalo, da je imela ravno ta komedija veliko zaslug za padec nacizma, nacista pa je postavila kot objekt smešenja z vsemi človeškimi napakami.

Že veliko pred tem je mojster komedije Jean Baptiste Molière v Parizu 17. stoletja ustvaril komedije, ki se rogajo takrat popularnim potezam aristokratov, ki so skušali biti fini z načinom oblačenja in govorjenja. V središču posmeha so puhlice, kot so modne muhe oblačenja in ličenja, gizdalinska estetika, jezikovno izražanje … V času Molièra so bili igralci nekakšni hipiji takratnega življenja, veljali so za razuzdance. A stoletja kasneje so njegova dela še vedno stalnica svetovnih gledaliških odrov, tudi na celjskem velikem odru smo že videli več različic njegovega znamenitega dela Tartuffe in drugih.

Gledališki ustvarjalci vzpostavljajo dialog z občinstvom in pri tem ne odstopajo od visokih ustvarjalnih umetniških meril. Za ustvarjalce menda ni lepšega kot zgovorna predstava, ki problematizira človekov položaj, mesto v družbi. Režiserji na prvih uprizoritvah nestrpno pričakujejo odziv občinstva, se bo nasmejalo, kjer je bilo načrtovano, ali pa bo presenetilo na mestih, kjer tega nihče ni predvidel? Komunikacija med gledalci in igralci na odru, ta svojevrstna interakcija, je tisto, kar dela vsako predstavo malček drugačno. Tisti najbolj žlahtni med žlahtnimi znajo videti to sodelovanje občinstva in temu primerno tempirati igro. Zares, ni preprosto.

25 let je minilo, odkar je danes upokojeni igralec Marjan Bačko ob neki priložnosti navrgel misel, da bi bilo dobro v Celje povabiti še druga gledališča, ki gojijo komedijo. In besede so meso postale, leta 1992 so uresničili prve Dneve komedije. Celjsko profesionalno gledališče vse odtlej vsako leto znova opravi veliko delo. Podcenjenemu žanru – komediji, namenijo osrednjo pozornost. S tem ustvarjalce spodbujajo k delu in jih izzivajo z zdravo tekmovalno ustvarjalnostjo k želji biti najbolj žlahten, najboljši. Ob dejstvu, da gledališča ni brez gledalcev, na tisoče obiskovalcem, ki se jih je nabralo v teh letih, ponujajo razlog za obisk tistih znanih rdečih sedežev v njihovi veliki dvorani.

In navsezadnje, če imate dve možnosti: da pogledate na življenje in pomanjkljivosti s šaljive plati ali pa se zaradi njih požrete do kosti, ali ni nemara bolje izbrati prvo? Ali kot pravi Fiorina v predstavi Trio: »Ko življenje je napor, reši te humor.«

Prišli smo do točke, ko smo naveličani vsakdanje situacije in težav, s katerimi se spopadamo iz dneva v dan. Verjetno tudi do tja, ko ugotovimo, da ne kaže kazati s prstom na druge in da smo za svojo srečo in vsakdanje počutje konec koncev odgovorni sami. Verjamemo, da je umetnost tista, ki nam na tej poti pomaga. Do zadnjega kotička polne dvorane enega največjih slovenskih gledaliških festivalov, Dnevov komedije, kažejo, kako željno hlastamo za kančkom smeha. Ironično je komedija žanr, ki je v strokovnih krogih zapostavljen in prepogosto razumljen kot manjvreden. Ne glede na to festival Dnevi komedije po četrt stoletja, odkar ga pripravljajo, ponuja nekakšno duhovno pribežališče, kjer lahko pozabimo na vse in razmišljamo o drugih svetovih. ~